

Kapadokya Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

**TÜRKİYE’NİN 2001-2021 DÖNEMİ DIŞ POLİTİKASI İLE
UZUN DÖNEMLİ EKONOMİK DALGALANMASI
ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ**

Baki ALKAÇAR

Yüksek Lisans Tezi

Nevşehir, 2023

TÜRKİYE’NİN 2001-2021 DÖNEMİ DIŞ POLİTİKASI İLE UZUN DÖNEMLİ
EKONOMİK DALGALANMASI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ

Baki ALKAÇAR

Kapadokya Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Nevşehir, 2023

TEŞEKKÜR

Öncelikle tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Şafak OĞUZ'a çalışmanın her aşamasında verdiği destek ve gösterdiği anlayış için teşekkür ediyorum. Yol göstericiliği ve çok değerli katkıları için müteşekkirim.

Sonra dostum Dr. Aziz TURHAN'a teşekkürlerimi dile getirmek istiyorum. Lisansüstü çalışma yapmam konusunda beni desteklediği, tez önerimin ilk taslağını hazırladığı ve çalışmam boyunca fikirlerimi kendisiyle paylaşmama izin verdiği için minnettarım.

Tabii en büyük teşekkürüm sevgili eşim Esin'e. Yıllar önce yarım kalan lisansüstü çalışmamı bir şekilde tamamlamam için her zaman ısrarcıydı. Neredeyse zorlamasa bu çalışmaya da başlamam ve tamamlamam mümkün değildi. Çalışma boyunca, her zaman yaptığı gibi benden anlayışını, ilgisini ve sevgisini hiç esirgemedi. Kendisine her türlü teşekkürün üzerinde borçluyum.

Bir teşekkürüm de oğlum Ömer'e. Lisansüstü tecrübesiyle tezimin yazımında, içeriğinin oluşumunda ve biçimsel düzenlemesinde yaptığı katkılar ve verdiği destek için çok teşekkür ediyorum.

Son teşekkürüm de lisansüstü eğitimim boyunca kendilerinden ders aldığım bütün hocalarıma ve fakülte danışmanıma. Sayın Rektör Hasan Ali KARASAR Bey'e de destekleri için ve Anadolu'nun ortasında mükemmel bir ekibi bir araya getirerek olağanüstü bir öğrenim ortamı oluşturduğu için ayrıca teşekkür ediyorum. O'nun hazırladığı bu mükemmel şartlar olmasaydı sanıyorum altmış yaşından sonra yüksek lisans yapmam mümkün olmazdı.

ÖZET

ALKAÇAR, Baki. *Türkiye'nin 2001-2021 Dönemi Dış Politikası ile Uzun Dönemli Ekonomik Dalgalanması Arasındaki İlişkinin Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir, 2023.

Türkiye 2001-2021 yılları arasında dış politikada neden farklı perspektifler izlemiştir? Bazen birbirine zıt denebilecek ölçüde farklı perspektiflerin izlenmesi nasıl açıklanabilir? Perspektif değişiklikleri öngörülebilir midir? Bu çalışmada bu sorulara cevap aranmaktadır. Çalışmanın teorik altyapısını bir uluslararası ilişkiler teorisi olarak neoklasik realist teori oluşturmaktadır. Türk dış politikasının oluşumunda uluslararası sistemin yapısının, sistem uyarıların ve liderin değil, stratejik kültürün belirleyici olduğu, dış politika yaklaşımlarının da Kondratieff çevrimleri olarak tanımlanan uzun dönemli ekonomik dalgalanma aşamalarına uygun biçimde geliştiği ileri sürülmüştür.

Çalışmada realist teorinin güç kavramının en önemli bileşenlerinden ekonomik güçle ilgili ölçütlerin statik bir durumu yansıttığı iddia edilmiş ve Türkiye gibi orta büyüklükteki bir ülkenin dış politika davranışının ekonomik performansına bağlı dinamik bir güç kavramının daha açıklayıcı olacağının altı çizilmiş ve bu çerçevede Kondratieff çevrimleri ölçüt olarak benimsenmiştir. Bu yaklaşım uluslararası ilişkiler literatürüne bir katkı niteliğindedir.

2001-2021 dönemine ilişkin bulgular, Türkiye'nin uluslararası sistemin yapısına ve sistemik uyarılarına Kondratieff çevrimlerinin aşamalarına göre değişen dış politika yaklaşımları geliştirdiğini, bu yaklaşımların bir bütün olarak ülkenin stratejik kültürünü yansıttığını ve bu nedenle çelişkili değil tutarlı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çerçevede tezin hipotezi doğrulanmış ve dış politika yaklaşımlarının uzun dönemli çevrim yaklaşımı çerçevesinde öngörülebilir olduğu ortaya konulmuştur.

Anahtar Sözcükler

Güç, Kondratieff dalgalanmaları, Neoklasik realizm, Türk dış politikası, stratejik kültür, uzun dönemli ekonomik çevrimler

ABSTRACT

ALKAÇAR, Baki. *Analysis of the Relationship Between Turkey's Foreign Policy and its Long-Term Economic Fluctuation in the 2001-2021 Period*, Master's Thesis, Nevşehir, 2023.

Why did Turkey follow different perspectives in foreign policy between 2001-2021? How can it be explained that different perspectives, which can sometimes be said to be opposite to each other, are followed? Are those perspective changes predictable? Possible answers to these questions are sought in this study. The theoretical background of the study is neoclassical realist international relations theory. as an international relations theory. It has been argued that strategic culture rather than the structure of the international system, system stimuli or the leader, is determinant in the formation of Turkey's foreign policy, and those foreign policy approaches have developed in accordance with the long-term economic fluctuations, which are defined as Kondratieff cycles.

In the study, it is claimed that the criteria related to economic power, which is one of the most important components of the power concept of the realist theory, reflect a static situation and it is emphasized that a dynamic power concept depending on the economic performance will be more explanatory for the foreign policy behavior of a medium-sized country like Turkey and in this framework, Kondratieff cycles have been introduced as a dynamic power concept in the analysis. Taking Kondratieff cycles as a measure of power is a contribution to the international relations literature.

Findings for the period 2001-2021 reveal that Turkey has developed foreign policy approaches that vary according to the structure and systemic stimuli of the international system and the stages of Kondratieff cycles, that these approaches reflect the strategic culture of the country as a whole, and therefore are consistent rather than contradictory. In this framework, the hypothesis of the thesis has been confirmed and it has been revealed that foreign policy approaches are predictable within the framework of the long-term cycle approach.

Keywords

Power, Kondratieff cycles, neoclassical realism, Turkish foreign policy, strategic culture, long-term economic cycles

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLOLAR DİZİNİ	x
ŞEKİLLER DİZİNİ	xi
ÇİZİMLER DİZİNİ	xii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: TEORİK ÇERÇEVE	4
1.1.REALİST YAKLAŞIM	9
1.2.NEOREALİST YAKLAŞIM (YAPISAL REALİZM)	12
1.3.NEOKLASİK REALİST YAKLAŞIM	17
1.3.1. Anomalileri Açıklama Rehberi Olarak Neoklasik Realizm (Tip I)	17
1.3.2. Dış Politikayı Açıklayan Teorik Yaklaşım Olarak Neoklasik Realizm (Tip II)	19
1.3.3. Uluslararası İlişkiler Teorisi olarak Neoklasik Realizm (Tip III)	19
1.3.3.1.Uluslararası Sistem.....	20
1.3.3.2.Sistemin Yapısı ve Yapısal Değişiriciler	21
1.3.3.2.1. Görelî Güç Dağılımı ve Kutupluluk.....	22
1.3.3.2.2. Sistemik Uyarıların Netliğı.....	24
1.3.3.2.3. Kısıtlayan veya İzin Veren Stratejik Çerçeve	25
1.3.3.3.Neoklasik Realist Müdahil Değişkenler	26
1.3.3.3.1. Liderin Dünyaya İlişkin İmajı ve Algısı	26
1.3.3.3.2. Stratejik Kültür.....	28
1.3.3.3.3. Devlet-Toplum İlişkileri.....	29
1.3.3.3.4. Ulusal Kurumlar	30
1.3.4. Neoklasik Realist Dış Politika Yaklaşımının Uluslararası İlişkiler Teorisine Dönüşmesi.....	30
1.4.ULUSLARARASI SİSTEMİN YAPISIYLA İLGİLİ YAKLAŞIMLAR	32
1.4.1. Güç Dengesi Teorisi.....	34
1.4.2. Tehdit Dengesi	34
1.4.3. Hegemonik İstikrar Teorisi	34
1.4.4. Güç Geçiş Teorisi.....	35

2. BÖLÜM: ÇEVİRİM YAKLAŞIMI, NEOKLASİK REALİST TEORİ VE DIŞ POLİTİKA	36
2.1.ÇEVİRİM YAKLAŞIMI	37
2.1.1. Çevrim Kavramı.....	37
2.1.2. Ekonomik Çevrimler.....	38
2.1.2.1.Kondratieff Çevrimleri.....	38
2.1.2.2.Kuznetz Çevrimleri	41
2.1.2.3.Juglar Eğrileri.....	42
2.1.2.4.Kitchin Çevrimleri	42
2.1.3. Enerji veya Verimlilik Çevrimleri	43
2.2.DEVLETLERİN SINIFLANDIRILMASI	49
2.3.DIŞ POLİTİKA OLUŞUMU VE UYGULANMASINDA TEMEL MÜDAHİL DEĞİŞKEN: STRATEJİK KÜLTÜR	52
2.4.GÜÇ KAVRAMI VE KONDRATIEFF DALGALANMALARIYLA İLİŞKİSİ	55
2.5.NEOKLASİK REALİST TEORİ VE ÇEVİRİM YAKLAŞIMININ DIŞ POLİTİKA ANALİZİNE UYGULANMA METODU	57
 3. BÖLÜM: 2001-2021 DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE UZUN DÖNEMLİ EKONOMİK ÇEVİRİM	61
3.1.2001-2021 DÖNEMİNDE ULUSLARARASI SİSTEMİN YAPISI VE SİSTEM SİNYALLERİ.....	62
3.2.TÜRKİYE’NİN STRATEJİK KÜLTÜRÜ.....	65
3.3.TÜRKİYE’NİN UZUN DÖNEMLİ EKONOMİK ÇEVİRİMİ	67
3.3.1. 2001-2007 Uyumlu Davranış Dönemi	70
3.3.2. 2008-2016 Uyum ve Otonomi Dönemi	71
3.3.3. 2016-2020 Realist Dönem	73
3.3.4. 2020 Sonrası Yeniden Uyum Arayışı Dönemi.....	73
 SONUÇ.....	76
KAYNAKÇA	79
EK 1. ORJİNALLİK RAPORU.....	85

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AK Parti	: Adalet ve Kalkınma Partisi
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BM	: Birleşmiş Milletler
Ed.	: Editör (ler)
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
İŞİD	: Irak-Şam İslam Devleti
NATO	: Kuzey Atlantik Paktı Teşkilatı (North Atlantic Treaty Organization)
Orta-7	: Kanada, Avustralya, Meksika, Endonezya, Güney Kore, Türkiye, Arjantin
P 5+1	: sayfa
s.	: sayfa
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UYBE	: Ulusal Yetenek Bileşik Endeksi

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1: Neoklasik Realizmde Sistem ve Sistem Uyarıları	26
Tablo 2: Uluslararası Sistemle İlgili Yaklaşımlar ve Kapsam Şartları	33
Tablo 3: Müdahil Değişkenler ve Etkileri.....	52
Tablo 4: Sistemsel Netlik/Açıklık ve Stratejik Çevrenin Yapısı	53
Tablo 5: Uluslararası Sistemle İlgili Yaklaşımlar ve Kapsam Şartları	54
Tablo 6: Müdahil Değişkenler ve Etkileri.....	59
Tablo 7: Uluslararası Sistemin Yapısını Etkileyen Olaylar (2001-2021)	63
Tablo 8: Türkiye'ye Yönelik Sistematik Sinyaller (2001-2021)	64

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1: Realist Teorinin Dünyası.....	8
Şekil 2: Dış Politikada Yapısal Realist Model	14
Şekil 3: Dış Politikada Yapısal Realist Modelden Sapmalar (Neoklasik Model, Tip I)	18
Şekil 4: Dış Politikada Neoklasik Realist Model, Tip I ve Tip II (Birlikte).....	30
Şekil 5: Dış Politikada Neoklasik Realist Model, Tip III.....	31

ÇİZİMLER DİZİNİ

Çizim 1: Uzun Dönemli Çevrim Üzerine Dış Politika Uygulamaları	2
Çizim 2: Doğrusal Büyüme Performansı Üzerinde Dalgalanmalar	37
Çizim 3: Çevrim (veya Dalgalanma) ve Aşamaları	38
Çizim 4: Verimlilik Çevrimi, Kondratieff Çevrimleri Ve Sistemin Yapısı	47
Çizim 5: Türkiye Ekonomisinde Uzun Dönemli Çevrimler (1946-2021).....	67
Çizim 6: 2001 Uzun Dönemli Çevrimi	68
Çizim 7: 2001 Uzun Dönemli Çevrimi, Uluslararası Gelişmeler ve Türk Dış Politikası.....	75

GİRİŞ

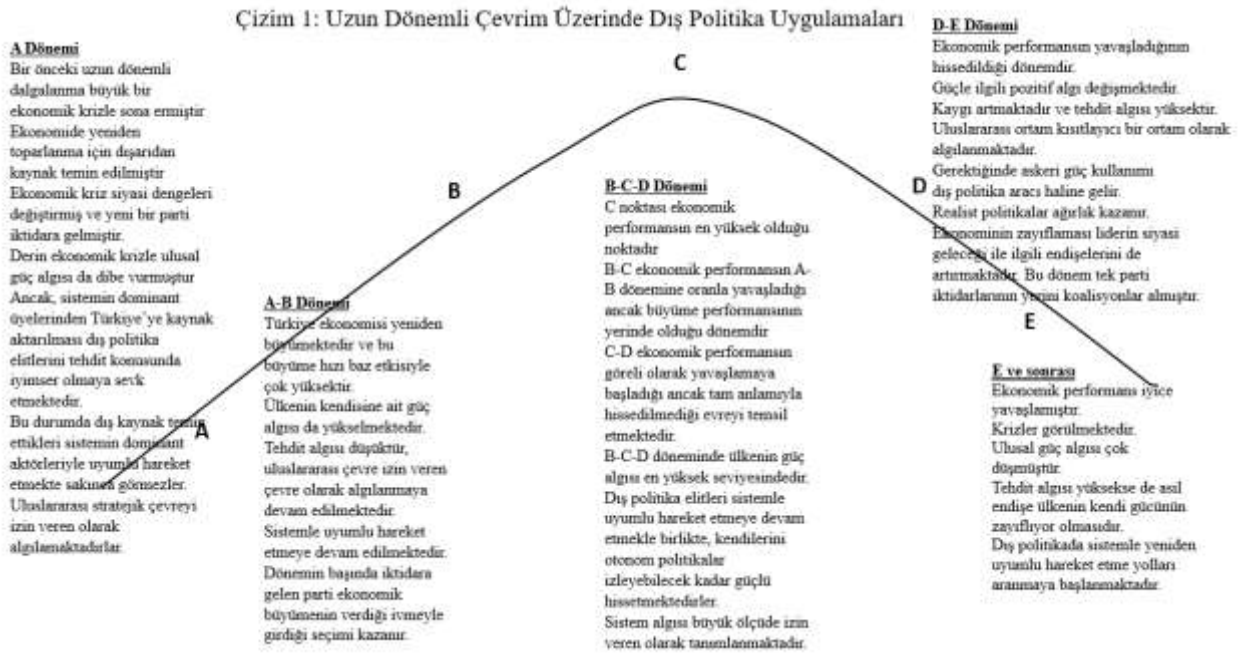
Türkiye'nin 2001-2021 dönemi dış politikası yirmi yıl gibi kısa bir sürede birbirine zıt gibi görünen birçok uygulamaya sahne olmuştur. Dönem başında Türkiye Avrupa Birliği (AB)'ne tam üyelik müzakerelerine resmen başlamışken ilerleyen dönemde müzakereler önce yavaşlamış sonra da neredeyse durma noktasına gelmiştir. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile iyi başlayan ilişkiler dönemin sonuna doğru onarılması güç krizlerle sarsılmıştır. Türkiye-Rusya ilişkileri Suriye sınırında bir Rus uçağının düşürülmesi ile kısa bir süre gerginleşse de Batı ile ilişkilerin aksine oldukça olumlu bir seyir izlemiştir. İsrail ile dönemin ortalarında kopan ilişkiler dönemin sonuna doğru yeniden tamir edilme eğilimine girmiştir. Suudi Arabistan, Mısır ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ile ilişkiler benzer bir gelişme göstermiştir. Suriye ile dönem başında son derece aktif ve olumlu olan ilişkiler dönem ortalarında tam tersi bir mecraya evrilmiştir. İnceleme dönemi sonu itibariyle bir yumuşama görülmemektedir.

Tez çalışması Türkiye'nin çok kısa sayılabilecek bir zaman diliminde bu kadar çok cephede bu kadar çelişkili sayılabilecek politika değişikliklerini açıklamayı, izlenen dış politika ile uzun dönemli ekonomik dalgalanmalar arasındaki ilişkiyi analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Çalışmada Türk dış politika yaklaşımlarının neoklasik realist teoriyle açıklanabileceği, politika uygulamalarının ise güç algısıyla ilişkili olduğu ileri sürülmüştür. Buna göre, Türkiye'nin uluslararası sistemde orta ölçekte güç sahibi bir ülke olduğu vurgulanmış, inceleme dönemi içinde uluslararası sistemden gelen uyarılara göre konumlandığının altı çizilmiştir. Çalışmada, ayrıca dış politika kararlarında liderin değil stratejik kültürün etkili olduğu vurgulanmış, kararların uygulanmasının ülkenin kendisiyle ilgili güç algısına bağlı olarak şekillendiği ileri sürülmüştür. Güç algısı ölçütü olarak da statik bir ölçüt yerine dinamik bir ölçüt tercih edilmiş ve toplam ekonomik çıktının, gayri safi milli hasılanın (GSMH) belirli bir yılda ulaştığı düzey değil, belirli bir dönem içindeki ortalama büyüme performansı esas alınmıştır. Bu çerçevede, Türkiye'nin uzun dönemli ekonomik dalgalanmaları güç ölçütü olarak benimsenmiş ve altyapı yatırımlarının tetiklediği Kondratieff dalgalanmaları çizilmiştir. Güç kavramını orta büyüklükteki bir ülkenin kendi güç algısı olarak ele almak ve ölçülebilir şekilde ortaya

koymak, bu doğrultuda esas olarak ekonomik bir kavram olan Kondratieff kavramını orta ölçekli güçteki bir ülkenin dış politika analizine dahil etmek bu çalışmanın literatüre katkısı olarak düşünülmektedir.

Çalışmanın temel hipotezi, Türkiye’de dış politika uygulamalarının sistemin yapısı ve sistemik uyarılar kısıtı altında stratejik kültürün yönlendirmesiyle Kondratieff dalgalanmaları doğrultusunda geliştiğidir. Hipotez somut biçimde Çizim 1’de gösterilmiştir.

Kaynak: Çevrim yaklaşımının varsayımları, kendi düzenlememiz.

Çalışmanın inceleme dönemi 2001-2021 yılları arasındır. Bu çerçevede 2001-2021 dönemi dış politika yaklaşımları açısından dört bölüme ayrılmıştır;

2001-2007 dönemi ekonomik performansın dış finansmanla altyapı yatırımlarının yapılmaya ve güç algısının zayıftan kuvvetliye doğru gelişmeye başladığı dönemdir. Bu dönemde dış politika uygulamaları Batı yanlısı ve Avrupa Merkezlidir.

2008-2016 dönemi ekonomik performansın görece yavaşlamasına rağmen olgunlaştığı dönemdir. Güç algısı da en yüksek seviyededir. Bu dönemdeki dış politika uygulamaları temelde Batı ile uyumlu olmakla birlikte, otonom karakter göstermektedir.

Türkiye bulunduğu bölgeye kendi çıkarları doğrultusunda müdahale edebilecek konumdadır.

2017-2020 dönemi, ekonomik performansın ve güç algısının düştüğü dönemdir. Bu dönem realist dönemdir ve tehdit duyarlılığı yüksektir. Türkiye'nin tehdide karşı güç kullanmaktan çekinmediği bir dönemdir.

2020 sonrası ise ekonomik performansın iyice zayıfladığı döneme karşılık gelmektedir ve Batı ile uyum arayışı politika uygulamalarına hakim olmaktadır.

Araştırmanın yöntemi, temelde literatür taraması şeklinde olmuştur. Kondratieff dalgalanmaları için nicel yöntem benimsenmiş, bu çerçevede Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) GSMH verileri üzerinden 9 yıllık hareketli ortalama sapmalarla Türkiye için Kondratieff çevrimleri çizilmiştir.

Çalışma temel olarak üç bölüm olarak düzenlenmiştir. İlk bölümünde çalışmanın teorik altyapısına değinilmiştir. Realist ekolün üç yaklaşımı ele alınmış ve neoklasik realist yaklaşımın uluslararası ilişkiler teorisi olarak yeniden yapılandırılmasına değinilmiştir. İkinci bölümde neoklasik realist teorinin dış politika analizinde nasıl kullanılabileceği tartışılmış, güç ölçütü olarak çevrim kavramına da bu bölümde yer verilmiştir. Üçüncü bölüm, teorik tartışmanın ampirik bulgularla test edildiği bölümdür. Bu bölümde, Türkiye'nin 2001-2021 dönemi dış politikasındaki çelişkili gibi görünen adımların uluslararası sistemin yapısı, sistem uyaranları, Türkiye'nin stratejik kültürü ve uzun dönemli ekonomik dalgalanmasının bir ürünü olduğu vurgulanmış ve çelişki gibi görünen dış politika davranışlarının tahmin edilebilecek biçimde Türkiye'nin uzun dönemli ekonomik dalgalanmasının yol açtığı güç algısının bir yansıması olduğu ileri sürülmüştür.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE

Dış politika kavramı, hükümetlerin belirli hedef ve amaçlarını gerçekleştirmek için diğer devletlerle ilişkilerinde geliştirdikleri strateji veya yaklaşımların tamamını kapsamaktadır. Bu çerçevede devletlerin dış politikada bir davranışta bulunma veya bulunmama kararları dış politikanın bir parçasıdır (Valerie, 2016, s.14). Bu çerçevede, dış politikanın içten dışa, diğer uluslararası aktörlerle ilişkilerin yönetilmesi için geliştirilen kararlar bütünü olduğunu söylemek mümkündür (Diez, 2011, s.58).

Dış politika davranışı ise dış politika doğrultusunda uluslararası alandaki aktörleri etkileme amacı güden her türlü sözlü ve sözsüz eylemler, kazara ve istemeden yapılan davranışları veya eylemsizlikleri kapsamaktadır (Valerie, 2016, s.14). Bir dış politika davranışı, hedefler ve öncelikleriyle bir bütündür.

Dış politika analizi ise dış politikayı veya dış politika davranışını tekil veya grup halinde hareket eden karar verici insanlarla ilgili teori ve yaklaşımlar çerçevesinde açıklama çabası olarak tanımlanır (Valerie, 2016, s.14). Dış politika analizi, karar verme mekanizmasına ve davranışları analiz etmeye odaklanmıştır. Vaka bazında yapılan incelemeler nedeniyle benzer olayları açıklayıcı gücünün yüksek olduğu ileri sürülmektedir.

Uluslararası ilişkiler, uluslararası sistem içindeki aktörlerin birbiriyle ilişkilerini inceleyen akademik bir disiplindir. Bu aktörler, eylemleriyle uluslararası ortamda anlamlı sonuçlar yaratabilen ve devletlerin yanı sıra devlet dışı aktörleri de içeren kuruluşlardır. Uluslararası ilişkiler öncelikle dış politika ile ilgilenen bir siyaset bilimi dalı olarak görülse de özünde uluslararası tarih, hukuk ve ekonomi ile dış politika ve uluslararası politika bilgisi gerektiren ciddi bir akademik çalışmanın disiplinler arası bir alanıdır (Han, 2018, s.4).

Dış politika analizinin temellerinin 1950'lerin sonuyla 1960'ların ilk yarısında, Syneder, Rosenau ile Harold ve Margaret Sprout'un çalışmalarıyla atıldığı söylenebilir (Valerie, 2016, s.16).

Syneder karar verme sürecine odaklanarak, karar vermenin metafizik bir varlık olarak devletin bir fonksiyonu olmadığını, devlet içinde toplum için hareket eden yetkililerin bir eylemi olduğunu göstermiş ve analiz düzeyini devlet düzeyinden karar alıcılar düzeyine indirmiştir (Syneder, Bruck, Spain, 1954). Syneder karar vericilerin hem dış hem iç dengelere göre hareket ettiklerini ve birbiriyle ilgisi olmayan bu iki alanın karar verici özelinde birbiriyle ilgili hale geldiğini vurgulamış, karar verme sürecini dış politika kararlarının açıklayıcı değişkeni yapmıştır.

Rosenau, dış politika analizinin test edilebilir genellemelerden yoksun olduğunu ileri sürmüş, büyük prensipler ve karmaşık gerçeklik arasında orta yolcu bir teori geliştirmeye çalışmış, bu teoriyi geliştirmenin en iyi yönteminin de toplu istatistiksel doğrulama yöntemi olduğunu savunmuştur (Rosenau, 1966). Rosenau ayrıca, dış politikayı anlamanın bireysel liderlerden uluslararası sisteme kadar çeşitli analiz seviyelerindeki bilgileri bütünleştirmeye ihtiyaç bulunduğunu vurgulamış, Syneder gibi, dış politikayı açıklamanın en iyi yolunun, çeşitli sosyal bilim bilgi sistemlerinden yararlanarak, konuyu çok-düzeyle (multilevel) ve çok-nedenli (multicasual) biçimde bütünleştirmek olduğunu ileri sürmüştür.

Harold ve Margaret Sprout dış politika çıktıları devletlerarası sistem içindeki güç kabiliyetlerinin analiziyle açıklamanın yanlış olduğunu, dış politikanın ancak karar verme süreci içinde yer alan kişilerin ve grupların psiko-ortamları (psikolojik, durumsal, siyasi ve sosyal bağlamları) dikkate alınarak anlaşılabilirliğini iddia etmişlerdir (Sprout, Sprout, 1957).

Bu üç çalışma dış politika analizinde karar verme sürecini özellikle psikolojik unsurlarıyla öne çıkarmış, dış politika yapım sürecinin en az dış politika çıktıları kadar önemli olduğunu vurgulamış ve sonraki çalışmaları büyük ölçüde etkilemiştir. 1954-1993 yılları dış politika analizinin klasik dönemi olarak kabul edilir, kavramsallaşma, veri toplama, metodolojik deneyler bu dönemin analize katkıları olarak sıralanabilir. Bu dönemde, küçük grup karar süreci, organizasyonel işleyiş ve bürokratik siyaset, mukayeseli dış politika, dış politika karar sürecinde psikolojik etki ve sosyal ortam temel çalışma alanları olmuştur. Bu çalışmalar sonucunda ortaya çıkan karar verme yaklaşımı, karşılaştırmalı dış politika yaklaşımı, vaka çalışması yaklaşımı, olay verileri yaklaşımı,

beklenti teorisi yaklaşımı ve rol teorisi yaklaşımları, davranışçılık genel başlığı altında toplanmaktadır.

Sonuç olarak, dış politika teorisi aktör spesifik verilere dayanmaktadır ve özünde bir davranış ve karar verme süreci analizidir. Bu nitelikleriyle dış politika analizine ilişkin teorilerin Türkiye'nin 2001-2021 dönemi dış politikasını anlamak konusunda uygun bir çerçeve çizmeyeceği düşünülmektedir. Çünkü, bu dönemin tamamında aynı karar mekanizması ve aynı lider dış politikayı yönetmiş, birbiriyle çelişkili görünen birçok karar vermiştir.

Dış politika analizine temel teşkil eden davranışsal psikolojinin kavramlarıyla söylemek gerekirse, aynı karar mekanizmasının birbiriyle çelişen kararları bu kadar uzun bir süre vermesi mümkün değildir. Çünkü bu çelişkinin, davranışsal psikolojiye göre, karar mekanizmasında bilişsel huzursuzluk (cognitive dissonance) yaratması, uyum veya uyumsuzluk şeklinde iki sonuçtan birine yol açması gerekirdi. Ancak dönem başından itibaren birbiriyle çelişkili kararlar herhangi bir huzursuzluğu dışa vurmamıştır. Bu da dış politikanın içeriden-dışarıya bir yöntemle ele alınmasının eksik olacağını düşündürmektedir.

Demokratik toplumlarda yaklaşık yirmi yıllık bir zaman diliminde tek aktörün dış politikayı yönlendirdiğine rastlamak pek mümkün değildir. Aynı kişinin aynı kişilik özellikleriyle belirli bir karar mekanizması içinde yer alsa da birbirine zıt görünen kararlar vereceğini beklemek gerçekçi değildir. Bir karar vericinin çok kısa vadede somut hedeflere ulaşmak amacıyla dinamik bir çevrede birbirinden farklı, hatta çelişkili kararlar alması beklenir olsa da orta ve uzun vadede, aktif ve genişleyici/daralan bir dış politika kurgusu olmadan ve somut ve açık hedefler deklare edilmeden atılan çelişkili adımların, karar vericilerin özelliklerini ve kısa vadeli politikalarını değil, uzun dönemli yaklaşımları, uzun dönemli karar verme yeteneğine sahip mekanizmaları ve yapısal özellikleri ve unsurları yansıttığını söylemek daha açıklayıcı olur. Yapısal nedenler, birbirine zıt, çelişkili gibi görünen davranışların içsel tutarlılığını ortaya koyma özelliğine sahiptir. Zıt davranışların aynı anlama gelebildiği, savaş meydanındaki bir komutanın davranışı ele alınarak ortaya konulabilir. Savaş meydanında geri çekilen bir komutanın cepheden kaçışını psikolojik ve kişilik özellikleriyle ve içinde bulunduğu durumla açıklamak mümkündür. Aynı komutanın bir süre sonra hücumla kalkması da kişilik özellikleriyle ve

içinde bulunduğu durumla izah edilebilir. Ancak bu analizler iki davranışın birbiriyle ilişkili ve bunların bir bütünün parçaları olduğu gerçeğini ihmal eder. Savaş meydanında geri çekilmek, hücumla kalkmak veya teslim olmak bir asker için temelde aynı anlama gelir; hayatta kalmak ve amaca ulaşmak. Hayatta kalamazsanız düşmanı yenme ihtimaliniz sıfırdır. Görüntüde zıt fakat özde aynı davranışlardır bunlar. O yüzden bilişsel huzursuzluk yaratmaz.

İçeriden dışarıya bir yöntemin Türkiye'nin 2001-2021 dönemi dış politikasının analizi için uygun olmadığı göz önüne alındığında hangi uluslararası ilişkiler teorisinin Türkiye'nin bu davranışını açıklamakta kullanılacağı konusu ön plana çıkmaktadır.

Pozitivist geleneğin toplumsal olayları doğal fenomenler (Bostanoğlu, 1999, s.31) olarak görmesi ve bilimsel anlayışının ideolojiden arındırılmış (Bostanoğlu, 1999, s.40-41) zaman-dışı, kesin ve basit (Bostanoğlu, 1999, s.50) yaklaşımı esas aldığı, uluslararası ilişkilerin konusunun ise devlet adı verilen “yaşayan” organizasyonlar arasındaki etkileşimi analiz ettiği dikkate alındığında, analiz aracı olarak kullanacağımız teorisinin canlıların birbirleriyle ilişkilerini belirleyen en temel iki temel varsayımı barındırması beklenir (Çoban, 2021); yaşayan her organizma hayatta kalma güdüsüyle hareket etmektedir ve son tahlilde kimin hayatta kalacağı göreceli güç dağılımına bağlıdır.

Uluslararası ilişkiler kuramları arasında hayatta kalmak/hayatını devam ettirmek güdüsü ve güç dağılımı varsayımlarını içselleştiren kuram realist teoridir.

Wolforth, realizmin temel varsayımları arasında insanların hayatta kalma güdüsü ve güç kullanma eğilimine vurgu yapar (Wolforth, 2016, s.35-53). Ersoy da, realist teorisinin temel kabullerini sıralarken (Ersoy, 2021, s.166) hayatta kalma mücadelesi içinde olan birimlerin, aralarındaki mücadeleyi güç ile yürüttüklerini belirtir.

Ersoy'a göre realistler için hayatta kalmak devlet için öncelikli hedeftir çünkü beka, devletlerin sahip olabileceği diğer tüm amaçlara ulaşmak için bir ön şarttır (Watz, 1979, s.91). Devletin amaçlarına ulaşmak için kullandığı başlıca araç da güçtür.

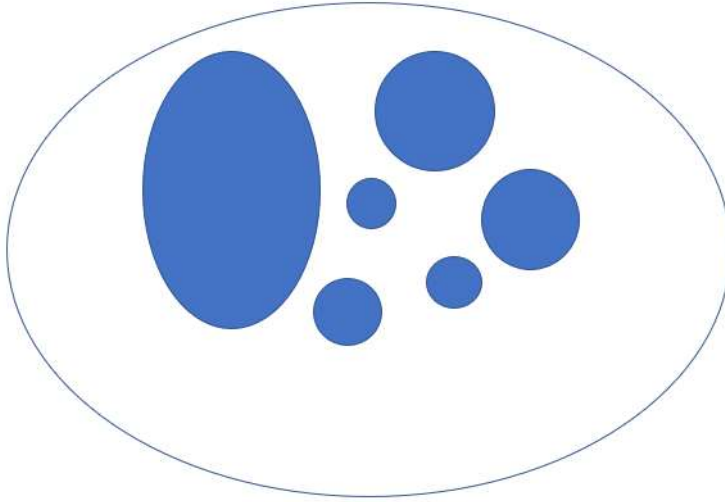
Realistlerin uluslararası ilişkiler için kurguladığı dünya,

- a. gerçek dünyada en temel varsayımların üzerine inşa edildiği,

- b. objektif (en temel güdülere ayarlı, ideoloji ve değerlerden arınmış olarak),
- c. zaman dışı (en temel olduğu için bütün zamanlarda bütün yaşayan organizmalar için geçerli),
- d. kesin (temel içgüdüsel bir özellik olduğu için kesin) ve
- e. basit (herkesin kolayca anlayabileceği, gözlemleyebileceği ve kabul edebileceği ölçüde)

“doğal” durumu yansıtmaktadır ve bu nedenle Türk dış politikasının çözümlenmesinde uluslararası ilişkiler teorisi olarak realist teori uygun bir araçtır.

Şekil 1: Realist Teorinin Dünyası

Kimse kimseye itaat etmek zorunda değil (anarşi)
 Bütün birimler hayatta kalmak istiyor (survival)
 Kıt kaynaklar için mücadele etmek zorunda (rekabet)
 Aralarında doğuştan gelen bir özellik olarak güç farkı var (güç dağılımı)
 Kaynak: Realist teorinin varsayımları, kendi düzenlememiz.

1.1. REALİST YAKLAŞIM

Realizm herkesin kabul ettiği varsayımlardan müteşekkil yekpare bir teori¹ olmaktan ziyade, analiz seviyesi temelinde farklılaşan, müşterek kabuller temelinde bir teori geleneği oluşturan klasik realizm, yapısal realizm/neorealizm ve neoklasik realizm olarak adlandırılan üç farklı realist akımın biçimlendirdiği bir teori geleneğidir (Ersoy, 2021, s.166).

Realist teorinin temel kabullerini, uluslararası ilişkilerin doğası nedir, uluslararası ortamın temel özelliği nedir, temel aktör kimdir, temel aktörün öncelikli amacı nedir ve bu amaçlara ulaşmak için kullanılan başlıca araç nedir sorularına verilen cevaplar oluşturmaktadır.

Bu çerçevede, realistler, insan doğasından yola çıkarak uluslararası ilişkilerin tabiatının mücadele ve rekabet olduğunda hemfikirdirler. Morgenthau'nun ifadesiyle uluslararası siyaset, tüm siyaset gibi, güç için bir mücadeledir (Morgenthau, 1973, s.5). Mearsheimer'a göre ise uluslararası sistemde statükocu hiçbir güç yoktur (Mearsheimer, 2001, s.2).

Realistler için uluslararası ilişkilerin cereyan ettiği ortamın başlıca özelliği, egemen devletler üzerinde bir nihai karar alıcı ve kararlarıyla devletleri bağlayan merkezi bir iktidarın olmamasıdır.

Realistler, uluslararası ilişkilerin temel aktörünün devlet olduğu ve uluslararası ilişkilerin esas itibarıyla devletler arası ilişkileri içerdiği iddiasındadırlar. Waltz'a göre, devletler tek uluslararası aktör değildir ve hiçbir zaman da olmamıştır (Waltz, 1979, s.88). Devletleri diğer aktörlerden ayıran ve onları uluslararası ilişkilerin başlıca aktörü yapan şey Max Weber'in belli bir arazi içinde meşru fiziki şiddet tekeli olarak tanımlandığı şekliyle egemenlik iddiasının devlete ait olmasıdır (Lasman, Speirs, 2002, s. 310-311). Egemenlik ayrıca kanun yapma ve uygulamada en üst iktidar olmayı da içerir. Realistler için devlet, egemen devlettir. Ne var ki, realist teori geleneğinde realist düşünürlerin devlet anlayışları tek ve aynı değildir. Yapısal realistler devletin bölünmez bir aktör

---

¹ Realist akımlar genel olarak uluslararası ilişkiler teorisi olarak değil dış politika yaklaşımı olarak ele alınmıştır. Ripsman ve arkadaşları neoklasik realist yaklaşımdan yola çıkarak bir uluslararası ilişkiler teorisi geliştirmeye çalışmaktadırlar. Bu çalışmada da Ripsman'ın yaklaşımı esas alınmıştır.

olarak üniter ve rasyonel olduğu varsayımını benimserken, klasik realistler ve neoklasik realistler, devletlerin dış politikasında ve dolayısıyla uluslararası ilişkilerde başta devlet adamları olmak üzere farklı ve birbirleriyle etkileşim halindeki devlet-içi etkenlerin rolüne dikkat çekerek, devletin yekpare bir bütün halinde ele alınamayacağından hareket ederler. Mearsheimer'ın saldırmacı realist yaklaşımının beş temel varsayımından beşincisi, büyük güçler özelinde, devletlerin rasyonel aktör oluşudur. Tüm realistler, her egemen devletin uluslararası ilişkileri aynı derecede etkileyemeyeceği, etkili aktörlerin güçlü olan büyük devletler olduğu kanaatindedirler ve uluslararası ilişkilere dair açıklama ve incelemelerinde bu kanaatten yola çıkarlar.

Realistler uluslararası ilişkilerin temel aktörü olan devlet için öncelikli amacın hayatta kalma olduğu fikrindedirler. Beka, hayati bir saiktir. Devletler ve devletleri yönetenler, öncelikli olarak devletlerin toprak bütünlüğünü ve iç siyasi düzenlerindeki özerkliği koruma peşindedirler (Mearsheimer, 2001, s.31). Realistlere göre, yukarıda da ifade edildiği gibi, devletlerin amaç hiyerarşisinde hayatta kalma, devlet için öncelikli hedeftir çünkü beka devletlerin sahip olabileceği diğer tüm amaçlara ulaşmak için bir ön şarttır (Waltz, 1979, s.91). Realist kabullerden bir diğeri, hayatta kalma amacıyla güvenliklerin sağlama ve sürdürme çabasıyla özellikle askeri imkanlarını artırmaya çalışan devletlerin, hiçbir zaman diğer devletlerin niyetlerinden emin olamayacağıdır. Mearsheimer (2001, s.31) niyetlerin aniden değişebileceğini, bir devletin niyetinin bir gün mülayım bir başka gün hasmane olabileceğini vurgular. Bu durum güvenlik ikilemi olarak tanımlanır (Herz, 1950, s.157). Belirsiz ve tedirginlik veren bir ortamda birinin güvenlik tedbirlerini artırması diğerleri tarafından tehdit olarak algılandığında, onlar da güçlerini artırma yoluna giderler ve bu da ilk adımı atanın daha fazla tedbir almasına yol açar (Synder, 1997, s.17). Bu bir fasit dairedir (Herz, 1950, s.157). Realistler için anarşik bir rekabet ortamında niyetlerdeki güvenilmezliğin bir sonucu da devletlerin sahip oldukları ve elde ettikleri her türlü kazancı, diğer devletlerin sahip oldukları ve elde ettikleri kazançlar ile mukayese ederek değerlendirmeleridir. Kısaca, devlet için esas olan, ne kazandığı değil diğer devletlere oranla ne kadar kazandığıdır. Bu durum mutlak kazanç ve göreceli kazanç kavramları ile ifade edilir.

Realistler için uluslararası ilişkilerde devletin amaçlarına ulaşmak için kullandığı başlıca araç güçtür. Morgenthau'ya göre (1946, s.195) siyaset insanoğlu üzerinde bir güç mücadelesidir ve nihai hedefi ne olursa olsun, güç birincil amaçtır ve gücü elde etme,

koruma ve kullanma yöntemleri siyasi eylemin tekniklerini belirler. Realistler uluslararası ilişkilerin belirleyicisinin güç olduğunda hemfikir olsalar da gücün tarifi ve tasnifi konusunda farklı düşünceler ortaya koymuşlardır. Morgenthau için genel olarak güç bir denetim konusudur. Birinin diğerlerinin zihinlerini ve eylemlerini kontrol etmesidir. Özel olarak siyasi güç ise gücü uygulayanlar (kişiler) ile gücün uygulandığı kişiler arasındaki psikolojik ilişkidir (Morgenthau, 1946, s.28). Morgenthau (1946, s.140) devletlerin diplomasi kalitesini de farklı güç unsurlarını bir bira araya getirmesi ve onlara yön vermesi nedeniyle milli güç unsurlarının en önemlilerinden biri olarak kabul eder. Mearsheimer içinse güç bir devletin kullanabileceği maddi kaynaklardan veya belirli mal varlıklarından oluşmaktadır ve devletin gücü son tahlilde o devletin askeri gücünün rakip devletlerin askeri gücüne oranla hangi seviyede olduğuyla ilgilidir (Mearsheimer, 2001, s. 55 ve 57). Morgenthau ve Mearsheimer gibi realistlerin bir bölümü gücün devlet için bizatihi bir amaç olduğu görüşünü benimserken, Waltz gibi realistler gücün devlet için, başta güvenlik olmak üzere, bir araç olduğu görüşünü benimserler (Ersoy, 2021, s. 170). Realistler için güç-siyasetinin başlıca dinamiklerinden birisi, dengeleme kavramı ile ifade edilen durumdur. Özellikle güvenlik ikileminin bir sonucu olarak, tehditkar şekilde güçlenen veya bu şekilde algılanan ve mevcut durumun değişmesinden yana olanlara (revizyonist) karşı mevcut durumun devamından yana olan diğer devletler (statükocu) genelde ittifaklar şeklinde bir araya gelerek başta askeri olmak üzere muhalif tedbirlere başvururlar. Realistler tarafından uluslararası ilişkilerde bu tür çaba ve karşı çabaların oluşturduğu durum, güç dengesi kavramı ile ifade edilir. Güç dengesi konusunda da realistler arasında değerlendirmeler aynı değildir. Klasik ve neoklasik realistler, güç dengesinin devlet ve devlet adamları tarafından iradi olarak tesis edildiğini ve korunduğunu, güç dengesinin bozulmasında devlet adamlarının kararlarının etkili olduğunu, kısaca güç dengesinin doğal ve kaçınılmaz bir durum olmadığını savunurlar (Kissinger, 1964, s.318). Yapısal realistler ise, güç dengesi, devlet ve devlet adamlarının niyet ve amaçlarından bağımsız olarak, anarşik sistemin kendiliğinden ortaya çıkardığı doğal ve kaçınılmaz bir durumdur (Waltz, 1979, s.119).

Wohlforth (2016, s.36) realist okulun temel varsayımlarını grupçuluk, egoizm ve güç merkezilik olarak sıralamaktadır. İnsanların bir grup üyesi olma eğiliminden yola çıkarak uluslararası ilişkilerde en önemli insan gruplaşmasının ulus devletler olduğunu vurgulayan Wohlforth, grup çatışmasının en önemli sebebinin de ulusalcılık olduğunu

ileri sürer. Wohlforth siyasi davranışın temel saikinin egoizm olduğunu, bencilliğin insanın tabiatında mündemiç bulunduğunu, grup ve kendi çıkarı çatıştığında insanın kendi çıkarını üstün tuttuğunu savunur. Wohlforth'a göre güç, siyasetin en temel niteliğidir. İnsanoğlunun avcılık toplayıcılık döneminden itibaren birbiriyle ilişkileri eşit olmayan bir güç dağılımı çerçevesinde cereyan etmektedir ve toplumsal etki veya kontrol ya da kaynaklar söz konusu olduğunda bu ilişkiler güç merkezli bir nitelik taşımaktadır. Bu çerçevede, Wohlforth klasik realist okulun ileri sürdüğü uluslararası ilişkilerin temel özelliğinin rekabet olduğu, uluslararası ortamın anarşik olduğu varsayımlarının realist yaklaşımın temel varsayımları olarak değil, alan şartları olarak ele alınması gerektiğini savunur.

1.2. NEOREALİST YAKLAŞIM (YAPISAL REALİZM)

Yapısal realizmin kurucusu Kenneth Waltz, uluslararası siyaseti anlamak için uluslararası sistemin doğasını anlamak gerektiğini savunur. Ona göre, uluslararası sistemin anarşik bir yapısı vardır, bu yapı içinde en önemli değişken devletler arasındaki maddi kapasite dağılımıdır ve devletler bu dağılım çerçevesinde hareket ederler (Waltz, 1979).

Waltz devletlerin birbirinden farklı oranlarda büyümelerinin zaman içinde kapasite dağılımını değiştirdiğini ve uluslararası sistemin temel itici gücünün bu değişim olduğunu varsayar. Waltz'in yaklaşımında yükselen devlet (veya devletler) sistem içinde diğer devletlere bir tehdit oluşturur. Kendisini tehdit altında hisseden devletler de neredeyse otomatik olarak, içeride silahlanarak veya askeri teknoloji ve uygulamaları taklit ederek, dışarıda da diğer devletlerle ittifak kurarak, tehdit eden devleti dengeleme politikası izlerler. Devletler uzun dönemde hayatta kalmak için güç değişimlerini tahmin etmeye çalışırlar hatta gerektiğinde önleyici savaş yöntemine de başvurabilirler (Lewy, 1987, s.82-107). Bunun dışında devletler diğerleriyle aralarındaki güç dengesini görece biçimde korumaya çalışırlar ve rakiplerinin askeri güce dönüşebilecek ittifaklar kurmalarını da engellemeye çalışırlar (Grieco, 1988, 485-507).

Güvenliğin ve hayatta kalmanın her zaman ön planda olduğu anarşik bir ortamda devletler sistemin zorunluluklarına uyma ihtiyacı duyarlar ve genellikle de bu şekilde

davranırlar. Waltz sistemik zorunlulukları ihlal eden devletin bertaraf edildiğini ve bu nedenle de uzun dönemde devletlerin yükselen büyük güçlere karşı dengeleme politikası izlediklerini ve rakiplerinin başarılı güvenlikçi davranışlarını taklit ettiklerini ileri sürmektedir (Watz, 1979, s.118-128). Sonuç olarak, yapısal realistler, liderlik ve dahili siyasi yapıları ne olursa olsun bütün devletlerin tahmin edilebilir ve problemsiz biçimde sistem içinde yükselen güçleri dengelemeye çalışacaklarını öngörürler (Waltz, 1967, s.306-311).

Waltz'ın izinden giden yapısal realistler, iki kutuplu uluslararası sistemi en istikrarlı durum olarak kabul ederler. Bunun arkasından dengelenmiş çok kutuplu güç dağılımı gelmektedir. En istikrarsız durumun ise dengelenmemiş güç dağılımı olduğu düşüncesindedirler (Marsheimer, 2001, s.335). Yapısalcılara göre tek kutuplu sistem doğası gereği istikrarsız bir sistemdir. Sistemdeki diğer ülkeler kutupta yer alan ülkenin saldırgan bir tutum alacağından endişe ederler ve diğer üyelerle ittifak yaparak sistemi dengeleme eğilimine girerler (Waltz, 2002, s. 29-67). Gilpin'in takipçileri ise, tek kutuplu sistemi en istikrarlı sistem olarak kabul ederler. Onlara göre, sistem içinde önder ülkeye meydan okuyabilecek ülkenin olmaması sistemin istikrarını sağlamaktadır (Gilpin, 1981). Yapısal realistler ülkelerin hayatta kalmalarına sağlamak açısından içsel ve dışsal dengeleme, sorundan kaçınma (buck passing)², güçlü devlete yanaşma (bandwagoning), ödün verme ve tehditlerden uzak durma gibi stratejileri uygulayacaklarını öngörmektedirler (Ripsman, Taliaferro, Lobell, 2016, s.18).

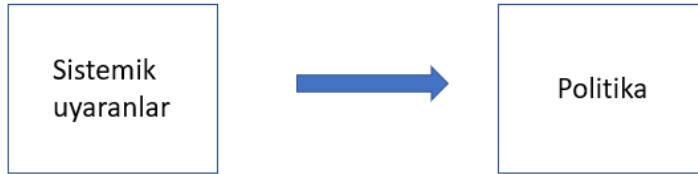
Yapısal realizm dış politikadan ziyade uluslararası sisteme odaklanır ve sistemin yapısına göre devletlerin nasıl bir davranış göstereceğinin kestirilebileceğini savunur (Ripsman ve diğerleri, 2016, s.18). Yapısal realistler anarşik bir ortamda sistemin zorlukları karşısında tutarsız davranışların tehlikeli olacağı varsayımıyla, devletlerin sistemik şartlara en uygun dış politikaları geliştireceklerini, iç politikanın ve lider karakterlerinin politika açısından belirleyici olmadığını, bu çerçevede, devletlerin farklı rejimlere, ideolojilere ve siyasi kurumlara sahip olsalar da benzer tehdit veya fırsatlarla

---

² “Buck passing”in karşılığı olarak, çalıyı dolanma, sorunu başkası üzerine atma gibi ifadeler kullanılmaktadır. Ancak burada bu davranışın temel amacı hayatta kalmak olduğu için “sorundan kaçınma” veya “sorunu görmezden gelme” gibi ifadelerin kullanılmasının daha açıklayıcı olacağı düşünülmektedir.

karşılaştıklarında benzer davranış göstereceklerini savunurlar. Yapısal realistler dış politikanın sistemik uyarılara verilen cevaplar şeklinde geliştiği düşüncesindedirler.

Şekil 2: Dış Politikada Yapısal Realist Model

Kaynak: Ripsman ve diğerleri, 2016, s.19.

Mearsheimer, Jervis ve Glasier gibi bazı teorisyenler yapısalcı yaklaşım içinde kalarak, temel varsayımlara ve uluslararası sistemin yapısına Waltz'dan farklı biçimde yaklaşır. Aynı neorealist fikirlerle devletlerarası siyasetin dinamikleri hakkında Waltz'dan büyük ölçüde farklı çıkarımlara ulaşırlar. Onların bu çabaları saldırgan realizm ve savunmacı realizm olarak anılan iki yeni teorik alt okulun doğmasına yol açmıştır.

Saldırgan realizm uluslararası anarşik ortamı Hobbscu bir yaklaşımla ele almakta, iki kutuplu dünya ve nükleer denge politikasını bir tarafa bıraktığımızda, ortamın güvensiz (güvenliğin kıt) olduğunu ve devletlerin göreceli avantajlarını maksimize etmeye çalıştıklarını ileri sürmektedir. Dünyanın saldırgan bir yer olduğu varsayımıyla hareket eden saldırgan realistler rasyonel devletlerin güvenliklerini sağlamak için her türlü tedbiri alabildiklerini, gerektiğinde çatışmadan da kaçınmayacaklarını ileri sürerler. Ülkelerin iç yapılarının farklılığı önemini kaybetmiştir çünkü uluslararası sistemin baskısı çok kuvvetlidir ve doğrudandır ve ülkeleri benzer şekilde davranmaya zorlar. Saldırgan realistler devletlerin göreceli kapasitelerinin ve dış çevrelerinin dış politikaya doğrudan yansıtacağını ve devletlerin çıkarlarını belirleme yaklaşımlarını şekillendireceğini savunurlar.

Savunmacı realizm uluslararası anarşinin zararsız olduğu inancındadır. Emniyet (güvenlik) hissi yaygındır. Savunmacı dünyada rasyonel devletlerin güvenlik kaygıları en alt düzeydedir, sadece dış tehditler karşısında ki o da son derece nadirdir, harekete

geçerler. Genellikle bu tehditlere de zamanında ve tehdit edeni caydıran ve gerçek çatışma ihtiyacını ortadan kaldıran dengeleme yoluyla cevap verirler. Genel olarak bu yaklaşım, dış politikanın net sistemik teşviklere düzgün biçimde uyum sağladığını, çatışmaya ancak güvenlik politikası zorladığında başvurulduğunu ileri sürer. Savunmacı realizm bu işleyişin tekrar tekrar güvenlik bazlı teşvikleri yanlış değerlendiren veya görmezden gelen kırmızı (rouge) devletler tarafından sekteye uğratıldığını ileri sürer.

Saldırgan realizm sistemik değişkenleri önemser. Savunmacı realizm kendisini sistemik teori olarak görse de pratikte hem sistemik hem de iç bağımsız değişkenleri kullanmaktadır. Savunmacı realistler uluslararası sistemi doğal biçimde işleyen bir sistem olarak görürler. Onların görüşüne göre bu işleyişte, askeri teknoloji veya başka faktörler ilk hamle yapanı avantajlı kılmadığı takdirde saldırganlık yoktur. Eğer sistemde ilk hamle avantajı dışında bir nedenden ötürü saldırganlık varsa onlara göre bu doğal olmayan bir durumdur ve bu davranış kalıbından içsel değişkenler sorumludur.

Yapısal realistlerin devletlerin değişen uluslararası şartlara otomatik olarak uyum sağlayacağı görüşleri bazıları tarafından kabul görmemiştir (Sterling-Folker, 1997). Liderlerin sistemik uyarınları algılaması, uluslararası netliği, rasyonalite problemi ve dahili kaynakları mobilize etme güçlüğü gibi konulardaki düşünceleri de yetersiz oldukları gerekçesiyle eleştiriye uğramıştır.

Uluslararası sistemdeki mevcut kapasite dağılımının ve farklı büyüme oranlarının ne anlama geldiğini anlamak ilk önce devlet adına uluslararası siyasette karar vericilerin yerine getirmesi gereken bir görevdir. Ancak, liderler de normal insanlar gibi elde ettikleri bilgileri işlerken, göreceli güç hesaplamalarında, karşılarındaki fırsatları değerlendirmede ve davranışlarının sonuçlarını tahmin etme konusunda normal insanlar gibi hata yaparlar (Jervis, 1976, s.28-31). Özellikle yeterli olmayan ve bazen çelişen bilgilerle karşı karşıya kalan liderler, diğer devletlerin niyetleri ve göreceli yetenekleri konusunda doğru karar veremeyebilirler. Aynı durum çok fazla bilgi bombardımanı altında olan liderler için de geçerlidir. Bu son derece normal bir durumdur. Ancak bu yanılgı, sistemik kısıtlar veya fırsatlardan daha çok, liderlerin kişiliklerinin, inançlarının ve dünyaya ilişkin algılamaya yaklaşımlarının bir sonucu da olabilir (Jervis, 1976, s.18-19). Eğer liderlerin sistemik sınırlandırmalarla ilgili algıları realiteden çok farklı oluyorsa ve bu da liderden lidere değişiklik gösteriyorsa, bu sistemik dış politika teorisinin eksik olduğu, devletlerin

davranışlarının dış çevrenin etkisiyle değil daha çok liderin psikolojik durumuyla ilgili olduğunu gösterir. Liderin özelliklerini dikkate almaması yapısal teorinin bir anlamda eksikliğidir.

Uluslararası sistem, yapısal realist modelin öngördüğünden farklı olarak fırsatlar ve tehditlerle ilgili her zaman net sinyaller sunmamaktadır. Eğer genellikle uluslararası sistemik sinyaller kritik zamanlarda olduğu gibi net değilse, devletlerin aldığı kararların birçoğunun yapısal realizmin dış politika yaklaşımının dışında geliştiğini kabul etmek gerekir. Çünkü, yapısal realist teorinin önermesine göre dış politika, sistemin gerekleriyle uyumludur. Bu da sistemin gereklerinin politika yapıcılar tarafından doğru anlaşıldığı ve sistemik sinyallerin net ve anlaşılabilir olduğu anlamına gelir.

Yapısal realistler zımni olarak karar alıcıların rasyonel olduklarını kabul ederler. Her ne kadar Waltz denge teorisinin rasyonalite varsayımına ihtiyacı olmadığını ileri sürse de birçok yapısal realist, devletlerin rasyonel olduklarını varsayarak rasyonaliteyi yaklaşımlarının temeline yerleştirir. Çünkü devletler rasyonel değilse tehditlere ve fırsatlara maksimum çıkarları doğrultusunda cevap veremeyeceklerdir ve bu da tehdit ve fırsatların uluslararası teori açısından öneminin kaybolması anlamına gelir (Ripsman ve diğerleri, 2016, s. 22). Neoklasik realistler insanların rasyonelliğinin sınırlı olduğunu, her zaman rasyonel olamayacaklarını, sistemik uyarıları doğru okusalar bile yanlış karar verebileceklerini savunmaktadır. Bilişsel psikoloji kişilerin rasyonalitesinin sınırlı olduğunu, karar alma sürecinde bazı kısa yolların/kolaylaştırıcı stratejilerin (heuristics) ve kolaylaştırıcı işlem basitleştirmelerinin/yanlılıkların (biases)³ kişilerin kolayca yanlış karar vermelerine yol açtığını ortaya koymaktadır (Kahneman, 2011, Ariely, 2008). Bilişsel psikolojideki gelişmeler yapısal realistlerin rasyonellik kavramını sarsmıştır.

---

³Düşünme ve karar verme biçimlerini tanımlamak için kullanılan heuristics ve biases, Türkçe'ye sırasıyla kısa yol ve yanlılık olarak çevrilmektedir. Ancak bu Türkçe karşılıkların düşünme ve karar verme sürecindeki mekanizmayı yeterince karşılamadığı düşünülmektedir. Biz heuristics, düşünme sürecini kolaylaştıran ve kısaltan stratejileri ifade ettiği için "kolaylaştırıcı stratejiler", biases kavramını ise, düşünme sürecinde değerlendirme işlemini kolaylaştıran basitleştirmeleri ifade ettiği için, "kolaylaştırıcı basitleştirmeler veya basitleştirmeler" olarak tercüme etmenin daha uygun olduğunu düşündük. Heuristics ve biases'a örnek vermek gerekirse; "İsviçreli doktorların tavsiyesi" cümlesindeki "İsviçreli doktorlar" bir heuristictir. İsviçreli doktorlar söylüyorsa doğrudur gibi bir kabule işaret etmektedir. "doktorlar" ifadesi de aynı zamanda bir işlem kolaylaştırıcı ifadedir. Sayısını bilmediğimiz halde "doktorlar" ifadesi, sanki yeterli veya çok sayıda doktor söz konusuymuş gibi cümlenin barındırdığı hüküm kabul etmemize yol açmaktadır.

Yapısal realizm bütün devletlerin fonksiyonlarının benzer olduğunu, temel fonksiyonları aynı şekilde yerine getirdiklerini ve rasyonel aktörler olarak sistemik baskılara karşı aynı şekilde akıcı biçimde cevap verdiklerini ileri sürer. Bu varsayımlar, devletlerin iç siyasi ve ekonomik şartlar nedeniyle sistemin dayatmalarına uygun cevap vermeleri için gerekli kaynakları mobilize edemeyebileceklerini ihmal etmektedir. Yapısal realist ulusal güvenlik politikası modeli, devletlerin mükemmel bir şekilde esnek olduğunu, sistemik gereklikleri doğru bir şekilde anladıklarını, uluslararası şartların gerektirdiği şekilde derhal cevap verdiklerini zımni olarak ifade eder. Ancak devletler pratikte ulusal güvenlik konusunda bile karar verirken, ulusal güç başlığı altında yer alan kaynakları tamamıyla kullanamazlar, bu nedenle devletin kullandığı devlet gücü ile ulusal güç arasında her zaman fark vardır (Zakaria, 1999).

1.3. NEOKLASİK REALİST YAKLAŞIM

Neoklasik realizm yapısal realistlerin yaptığı gibi uluslararası sistemi önceleyerek yapısal yaklaşımın yetersizliklerini giderecek biçimde dış determinizme yol açan sınırlamaları gevşeterek dış politika ve uluslararası siyasi yaklaşımı geliştirmeyi amaçlamıştır. Bu konudaki çabalar bugüne kadar iki tip neoklasik realist teorinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

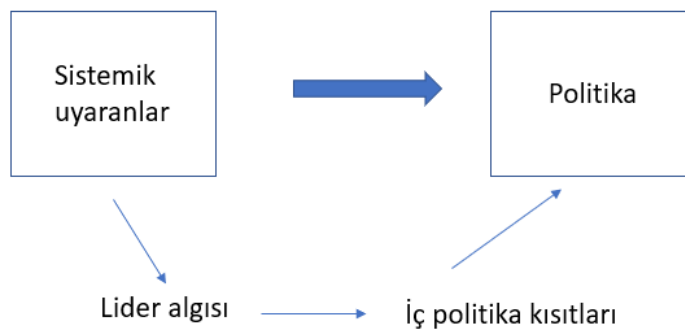
1.3.1. Anomalileri Açıklama Rehberi Olarak Neoklasik Realizm (Tip I)

Neoklasik realizm ilk olarak devletlerin genellikle sistemik baskılara uyumlu hareket ettikleri halde neden bazen sistemik gerekliliklere aykırı hareket ettiklerini açıklamaya çalışmıştır. Örneğin, çok açık belirtiler olmasına rağmen neden II. Dünya Savaşı öncesinde Almanya'ya karşı dengeleme girişiminde bulunulmadığı sorusunu cevaplamaya çalışmışlardır. Schweller, Synder ve Taliferro ve başka neoklasik realistler bu davranışı iç politikayla açıklamaktadırlar. Schweller dengelemenin olmamasının nedenini elitler arası görüş birliği olmamasına hatta birbirleriyle çatışmasına bağlamaktadır. Elitlerin görüş birliğine varamaması devletin dengeleme arzusunu baltalamaktadır. Hükümetin veya rejimin kırılgan olması ve sosyal karışıklık da devletin dengeleme için gerekli kaynakları ayırmasını engellemektedir. Rynning, Fransızların

Alman tehdidine cevap vermekte geç kalmasının nedeni olarak iç siyasette direnci gösterirken, Ripsman da benzer bir olguyu Fransızların Sovyet tehdidine karşı yavaş hareket etmesinin nedeni olarak göstermektedir (Schweller, 2004). Taliaferro büyük güçlerin çevre bölgelere müdahalesini açıklarken, liderlerin bilgileri nasıl değerlendirdiklerinin, özellikle de kayıplara karşı nasıl duyarlı olduklarının ve kayıpları önlemek için risk almaktan nasıl imtina ettiklerinin göz önünde bulundurulması gerektiğini vurgulamaktadır (Taliaferro, 2004, s.51-52).

Neoklasik realistler uluslararası sistemin devletlere net sinyaller gönderdiğini, ancak bu sinyallerin liderlerin algı ve iç politik yapı süzgeçlerinden geçerek değerlendirildiğini, bazen liderlerin bu sinyalleri yanlış anladıklarını ya da iç politika nedenleriyle yeterli tepkiyi veremediklerini ileri sürer (Rose, 1988). Bu grup neoklasik realistler, dengeleme sürecinin çoğu zaman kolay ve otomatik olduğunu, fakat bazen yanlış algı ve iç politika nedeniyle rasyonel güvenlik politik cevaplarına dönüşemediğini savunurlar. Anarşik uluslararası çevrede dış politika tercihlerini açıklamakta yapısal realist teorinin genellikle yeterli olduğunu, neoklasik realist teorinin nadiren sürpriz bir şekilde oluşan yapısal realist beklentilerdeki sapmaları açıkladığına vurgu yapmaktadırlar.

Şekil 3: Dış Politikada Yapısal Realist Modelden Sapmalar
(Neoklasik Realist Model, Tip 1)

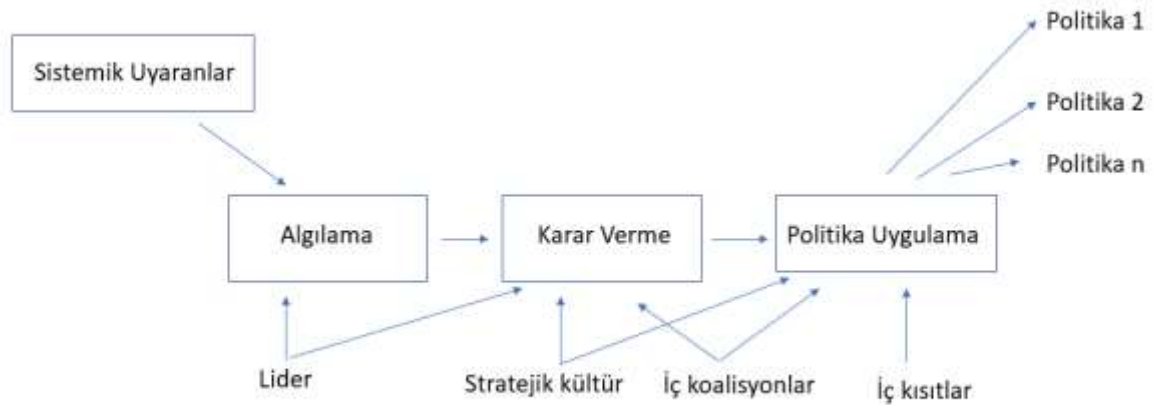
Kaynak: Ripsman ve diğerleri, 2016, s.19. kendi eklemelerimiz.

1.3.2. Dış Politikayı Açıklayan Teorik Yaklaşım Olarak Neoklasik Realizm (Tip II)

Bu grup realistler neoklasik realizmin sadece yapısal realizmin açıklayamadığı anomalileri değil çok daha geniş dış politika uygulamalarını ve büyük stratejik uyum davranışlarını da açıklayabildiğini ileri sürmektedirler. Bunlar, devletlerin açık, net ve kaçınılmaz bir tehditle karşılaştıklarında yapısal realistlerin öngördüğü gibi davranacaklarını kabul ederlerse de uluslararası sistemin genellikle devletlere bir çok seçenekten birini seçebilecek fırsatlar verdiğini ve dış politika kararlarının mecburiyetlerin ötesinde bir süreci yansıttığını ile sürerek, liderlerin dünya görüşlerinin, devletlerin stratejik kültürlerinin, iç politika koalisyonlarının ve iç politika kısıtlarının dış politikanın oluşumunda belirleyici olduğunu savunurlar.

Neoklasik realist teorisyenler, büyük stratejinin uluslararası sistemik baskıların ampirik değerlendirmesi ve dış politika karar mekanizmasındaki stratejik görüşlerin rekabetinin ürünü olduğu iddiasındadırlar. Bu şekliyle neoklasik realist teori bir dış politika teorisi olarak değerlendirilebilir.

Şekil 4: Dış Politikada Neoklasik Realist Model, Tip I ve Tip II birlikte

Kaynak: Ripsman ve diğerleri, 2016, s.31. kendi eklemelerimiz.

1.3.3. Uluslararası İlişkiler Teorisi olarak Neoklasik Realizm (Tip III)

Yukarıdaki iki bölümde ileri sürülen görüşler doğrultusunda neoklasik realizmin yapısal realizmin eksikliklerini tamamlayan, ona daha fazla açıklayıcılık kazandıran bir

yaklaşım olduğu söylenebilir. Dış politika teorisi olarak neoklasik realizmin en büyük katkısı devleti yeniden analize katarak yapısal realizmin deterministik yapısını kırmak olmuştur. Böylece dış politika uygulamalarının sistemik uyarıların bir zorlaması olduğu düşüncesi sona ermiş, dış politika kararlarının devletin süzgecinden geçen, iç şartların kısıtları altında algılanan ve yanıtlanan bir süreç olduğu anlaşılmıştır. Dış politikayı anlamak için algılama sürecinin, karar verme ve politika uygulama süreçlerinin bilinmesinin önemli olduğu, bu süreçlerin her devlet için farklı olabileceği ve aynı olaylara devletlerin farklı tepkiler verebileceği anlaşılmıştır.

Ancak dış politikada bu genişliğe rağmen, neoklasik realizmin bu şekliyle tamamlanmış bir teori olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü, sistemik uyarılar konusunun ne olduğu bu aşamada tanımlanmamıştır. İç siyaset unsurlarının algılama, karar verme ve politikaları nasıl etkileyebileceği de açıkça ortaya konmamıştır. Ayrıca, devletlerin dış politika uygulamalarının devletlerarası düzene ve uluslararası sistemin üzerinde olası yapısal etkilerine de tam olarak değinilmemiştir. Bu eksikliklerin tamamlanması neoklasik realist teorinin bir sonraki aşamaya geçmesini zorunlu kılmıştır.

Bu sonraki aşama neoklasik realist teorinin uluslararası ilişkiler teorisi olarak kurgulanması anlamına gelmektedir. Ripsman ve diğerleri (2016), uluslararası sistemi bağımsız değişken, iç politikada algılama, karar verme ve politika uygulamaya ilişkin süreçleri de müdahil değişkenler olarak isimlendirerek neoklasik realist dış politika teorisini, uluslararası ilişkiler teorisine dönüştürmüşlerdir.

1.3.3.1. Uluslararası Sistem

Neoklasik realist teorinin başlangıç noktası uluslararası sistemdir. Bir ülkenin dış politikasını belirleyen en temel faktör o ülkenin uluslararası sistemdeki yeri ve sahip olduğu maddi güç kapasitesidir (Rose, 1998, s.46).

Uluslararası sistemin temel birimleri sınırları belli devletlerdir (Ripsman ve diğerleri, 2016, s.35). Ripsman, teoriyi kurarken, uluslararası sistem derken, on altıncı ve on yedinci yüzyılda Batı Avrupa’da doğan, sömürgecilik ve teknolojik gelişme ile Doğu Asya, Sahra-altı Afrika, Orta Asya ve Hindistan Alt-kıtasını da içine alarak global bir sisteme dönüşen devletlerarası sistemi kastetmektedir. Ripsman sistemin nasıl kurulduğu

ile ilgilenmemektedir. Realist teoriye sistem düşüncesini sokan Waltz da sistemin doğuşu konusunda “uluslararası siyasi sistemler, ekonomideki piyasalar gibi temelinde bireycidir, kendiliğinden ortaya çıkmışlardır ve kuruluşları kasıtlı değildir (Waltz, 1979, s.71)” der. Bu tanımdan yola çıkarak sistemin, içinde yer alan birimlerden (devletlerden) bağımsız bir varlık olduğunu ileri sürmek mümkündür. Sistem belirli prensipler veya yaptırımlara sahip değildir. Bu nedenle sistem birimlerin davranışlarının nasıl olacağına ilişkin baskı yapmaz fakat onların davranışlarını ve sonuçlarını etkileyen sınırlamalar empoze eder (Ripsman ve diğerleri, 2016, s.35).

Sistemde işleyişi belirleyen (empoze eden) bir düzenleyici olmaması nedeniyle sistem anarşiktir ve bu sistemde belirsizlik hakimdir. Bu belirsizlik de her üyenin kendi başının çaresine bakması, tek başına hareket etmesi anlamına gelir. Sistem üyeleri her ne kadar tek başına hareket etseler de birbiriyle çok sıkı bir ilişki içindedirler. Bu nedenle bunların herhangi birinde meydana gelen bir değişim sistemin diğer parçalarında da değişime yol açar. Sistemin bütünü ise parçalardan farklı özelliklere sahiptir ve farklı davranışlar gösterir (Ripsman ve diğerleri, 2016, s.37).

Sistemin birimlerinin görelî maddî kapasite dağılımı ile bir araya geldiği düşünüldüğünde sistemik değişkenlerin maddî kapasite dağılımı ve güç yapısındaki trendler olduğu ortaya çıkar. Buna göre güç kavramı sistemin temel taşıdır.

1.3.3.2. Sistemin Yapısı ve Yapısal Değişiriciler

Sistem içindeki birimlerin birbirleriyle ilişkilerinin genel çerçevesi sistemin yapısı olarak tanımlanmaktadır.

Waltz'a göre, herhangi bir siyasi sistemdeki birimler arasında olası iki düzenleme ilkesi vardır; hiyerarşi ve anarşi. Birimler ya bir merkezi otorite etrafında toplanarak hiyerarşik bir yapı oluştururlar ya da böyle bir toplanma olmaz ve sistem anarşik bir yapıya dönüşür. Waltz iki önermede bulunur, birinci önermesine göre uluslararası sistem ister iki kutuplu ister çok kutuplu olsun sonunda güç dengesine evrilir. İkinci önermesi ise, bütün devletler diğerlerinin başarılı uygulamalarını taklit ederler şeklindedir. Waltz'ın uluslararası yapının birimlerin davranışlarını ve davranışların sonuçlarını

koşullandığını ancak davranışları açıklamanın ve sonuçları kestirmenin kolay olmadığını ileri sürer (Waltz, 1979).

Ripsman ve diğerlerinin sistem yapısı konusundaki görüşleri Waltz'dan daha geniştir. Ripsman, yapısal olmayan fakat bazı sistemik faktörlerin sistem içindeki birimlerin birbirleriyle ilişkilerinin düzeyini ve biçimini etkilediğini ileri sürmektedir (Ripsman ve diğerleri, 2006, s.39). Bu faktörlerden öne çıkan birincisi teknolojik yeteneklerin sürekli evrimi ve yayılması, ikincisi de paylaşılan uluslararası normlar ve kuruluşlardır. Bu faktörler yapısal olmamakla birlikte, net biçimde sistemiktir ve hem yapıyı hem de yapının birimlerinin davranışlarını net biçimde etkilemektedir (Ripsman ve diğerleri, 2016, s.39).

Ripsman ve arkadaşları, etkileşim kapasitesi kavramı yerine yapısal değiştiriciler kavramını kullanmaktadırlar ve uluslararası sistem veya bölgesel alt sistemlerde etkili olan bir grup sistemik olan fakat yapısal olmayan maddi değişkenleri kastetmektedirler. Ripsman ve diğerleri coğrafya, teknolojik yayılımın oranı/hızı, askeri teknolojide savunma-saldırı dengesi yapısal değişkenler olarak tanımlanmakta, bu değişkenlerin değişmesinin anarşik yapının sıralamasını ve görelî güç kapasitesini etkilediğini, sistem içi ilişkilere ve birimlerin davranışlarına da tesir ettiğini ileri sürmektedir (Ripsman ve diğerleri, 2016, s.40). Ripsman bu değişikliklerin sistemin her üyesini aynı ölçüde etkilemediğini, sistem üzerinde de her zaman radikal bir değişikliğe yol açmadığını belirtmekte, yapısal değiştiricilerin sistem içindeki birimler üzerinde kısıtlayıcı bir etki gücüne sahip olduğunu vurgulamaktadır.

1.3.3.2.1. Görelî Güç Dağılımı ve Kutupluluk

Neoklasik realistler tıpkı klasik realistler ve yapısal realistler gibi uluslararası siyaseti kıt kaynakların ve birbirleri hakkındaki niyetlerin ve yeteneklerin belirsiz olduğu bir dünyada devletlerin güç ve etki mücadelesi olarak görürler. Yapısal değiştiriciler ve uluslararası sistemin yapısı devletlerin uygulayacağı stratejileri ve devletler arasında oluşacak pazarlık şartlarını etkilemektedir.

Neoklasik realist teori uluslararası sistemin yapısını anarşik olarak benimserken bu yapının sisteme üye ülkelere politika belirlemede seçici olmaya imkan veren bir yapı

olduğunu zımni olarak kabul etmektedir (Schmidt, Juneau, 2012, s.61). Bu nedenle anarşi kavramının önemli olmakla birlikte teorinin temel kavramı olmadığını söylemek mümkündür. Neoklasik realist teorinin temel açıklayıcı değişkenleri göreceli güç dağılımı ve güç trendleridir (Walt, 2002, s.221).

Güç kavramı uluslararası ilişkiler literatüründe çok tartışılmasına rağmen üzerinde fikir birliğine varılmış bir kavram değildir. Realist okullar arasında bile gücün nasıl ölçüleceği konusunda görüş ayrılığı bulunmaktadır. Baldwin güce ilgili literatürde iki baskın yaklaşım olduğunu ileri sürer. Bunlardan biri gücü aktörler arasında gerçek ve potansiyel ilişki biçimi olarak tanımlarken-buna gücün ilişki olarak tanımlanması denilmektedir-, bir diğeri, gücü milli güç unsuru olarak ele alan yaklaşımdır ve bu yaklaşımda güç maddi kaynakların karşılığıdır (Baldwin, 2002, s.185).

Neoklasik realistler, klasik realistler ve yapısal realistler gibi, devletin maddi yeteneklerini ortaya koymak için birtakım ölçütler ve göstergeler ortaya atmışlardır. Bu ölçütler arasında en yaygın olanı ülkenin gayri safi yurtiçi hasılası (GSYİH), savunma harcamalarının düzeyi (mutlak değer ya da GSMH'ya oranı olarak), silahlı kuvvetlerin büyüklüğü ve yapısı, askeri araştırma ve geliştirme harcamaları, nüfus ve doğuma ilişkin veriler, doğal kaynaklar ve toprakların yüz ölçümüdür. Morgenthau'da olduğu gibi somut olmayan ulusal ahlak, liderlik kalitesi ve diplomasinin kalitesi gibi değişkenleri de ulusal güç unsuruna dahil eden yaklaşımlar da mevcuttur.

Güç sistem içinde belli bir zaman diliminde devletlerin göreceli konumlarını belirleyen kilit faktördür. Devletlerin kontrol ettiği maddi kaynaklara, gerektiğinde bu kaynakları harekete geçirecek bürokratik ve siyasi araçlara sahip olup olmadığına bakarak neoklasik realistler bir sistem içinde öne çıkan büyük güçleri kutup olarak tanımlamaktadırlar. Bir ülkenin maddi güç ve bu gücü harekete geçirecek siyasi ve bürokratik yetenekler açısından sistemin diğer üyelerinin önüne geçmesi durumunda o sistemi tek kutuplu, bu özelliği taşıyan iki devlet varsa sistemi iki kutuplu, daha fazla devlet varsa çok kutuplu olarak tanımlarlar. Bu yaklaşımla kutupluluk, sistem içinde güç yetenekleri dağılımının bir fonksiyonudur (Ripsman ve diğerleri, 2016, s.45).

1.3.3.2.2. Sistemik Uyarıların Netliği

Neoklasik realistlerin yapısal realistlerden ayrıldığı noktalardan biri sistemin devletlere yönelik sinyallerinin ve bilgilerin netliği konusudur. Netlik kavramının temelde üç bileşeni vardır; tehditlerin ve fırsatların görünürlük derecesi, tehdit ve fırsatların zamanlamasıyla ilgili bilgi ve optimal politik seçeneklerin bulunup bulunmadığı.

Tehditlerin netliği konusunda diğer ülkelerin bir devletin topraklarına veya asli çıkarlarına (core interests) yönelik açık bir saldırgan tutum gösterip göstermediği, coğrafi ve teknolojik unsurlarla ekonomik ve askeri kapasitesini diğer devlete zarar verecek ölçüde geliştirip geliştirmedeği ve tehdidin aciliyet kesbetmesi tehditlerin netliğini artıran veya ortaya koyan unsurlar olarak değerlendirilmektedir (Walt, 1982, s.22-28). Net fırsatlar ise bir ülkenin ekonomik ve askeri kabiliyetlerinin hızla artması veya rakiplerinin bu kabiliyetlerinin çökmesi veya zayıflamasıyla ortaya çıkar. Fırsatlar için de üç unsurdan bahsedilebilir; söz konusu devletin görelı kabiliyetlerinin artması, karşı taraftaki devletlerin söz konusu devletin tutumunu engelleyecek siyasi iradeyi gösterememesi ve söz konusu devletin mevcut şartlardaki lehine olan dengenin bir süre sonra kaybedilmesi ihtimaline karşı bir an önce harekete geçilmesinin öneminin artmasıdır (Ripsman ve diğerleri, 2016, s.47).

Netlikle ilgili ikinci bir unsur zamanlama ile ilgilidir. Zamanlama, rakip ülkenin yetenekleri ve niyetleri ile ilgili kesin bilgi gerektirdiğinden liderler açısından kestirmesi en zor unsurlardan biridir. Rakip tutumunu ne kadar açık bir şekilde belli ederse stratejik ikilem o kadar azalır.

Üçüncü unsur, tehdit ve fırsatlar karşısında izlenecek politikanın net bir şekilde belli olmasıdır. Uluslararası sistem devletleri kısıtladığı ve politika seçeneklerini sınırlandığı için herhangi bir durumda net bir politika tercihinin ortaya çıkması sık rastlanan bir durum değildir.

Tehdit veya fırsat sinyallerinin net olarak görülmesi, bu tehditlerin gerçekleşmesi veya fırsatlardan yararlanma konusundaki zamanlamanın belirgin olması, atılması gereken adımların yani izlenmesi gereken, optimal politikanın geniş toplumsal kitleler tarafından da kabul edilmiş olması, liderlerin politika seçeneklerini kısıtlayan

faktörlerdir. Eğer tehdit veya fırsatlar konusundaki sinyaller net değilse, tercihler çoğalır ve karar vericiler izlenecek politikalar konusunda daha rahat davranabilirler.

Uluslararası siyaset kavramlarından birçoğunu tanımlamak ve bu kavramlara işlerlik kazandırmak hala tartışılmaktadır fakat kullanılmaya da devam edilmektedir. Realistler için kutup kavramı görece nettir fakat büyük güç statüsünün nasıl ölçülmesi gerektiği konusunda netlik yoktur. Bir devletin ne zaman büyük devlet statüsünü kazandığı veya ne zaman kaybettiği konusu açık değildir. Bir ülkenin kutup haline gelmesinin sınırları da bir ölçüt olarak ortaya konulmamıştır (Waltz, 1979, s.129-132). Netlikle ilgili kesin bir ölçüt de ortaya konulmamıştır ancak devletlerin dış politika seçeneklerini anlamak konusunda oldukça yararlı ve yaratıcı bir kavram olarak kabul edilmektedir.

Uluslararası sistemin anarşik bir yapıda olduğunu kabul etmek bir anlamda belirsizliğin yani net olmamanın sistemin içsel bir özelliği olduğunu kabul etmek anlamına gelmektedir. Neoklasik realistler, yapısal realistler ve diğer realistler gibi belirsizliğin içsel bir özellik olduğunu kabul etseler de kaynağı konusunda diğerlerinden ayrılmaktadır. Neoklasik realistler için belirsizlik, sistemin yapısından kaynaklandığı kadar sistem içindeki aktörlerin (agent) algı ve değerlendirmelerinin de bir ürünüdür.

1.3.3.2.3. Kısıtlayan veya İzin Veren Stratejik Çevre

Netlik ve belirsizlik kavramlarının yanı sıra neoklasik realistlerin analize kattıkları bir başka kavram devletin stratejik çevresinin doğası kavramıdır. Ripsman ve diğerleri, stratejik çevrenin, tehditlerin ve fırsatların yakınlık ve büyüklüğüne göre izin veren/müşahakâr ve kısıtlayıcı/bağlayıcı olarak ikiye ayrıldığını ileri sürmektedirler. Bütün her şey aynı kaldığında, tehlikenin yakın ve büyük olması devletin kısıtlayıcı veya bağlayıcı bir çevrede olduğu anlamına gelmektedir çünkü bu kadar yakın ve büyük bir tehlike karşısında devletin izleyeceği politikalar mecburiyetler kapsamında kısıtlıdır. Tehlike ne kadar uzak veya küçükse stratejik çevre farklı politika seçeneklerini gözden geçirmeye imkân sağlayan, izin veren/müşahakâr bir çevredir. Kısıtlayıcı stratejik çevre karmaşık değildir. İzlenecek politika neredeyse bellidir ve iç politikanın önemi azdır. Ancak izin veren çevrede dış politika birçok unsurun müdahalesiyle şekillenir.

Tablo 1: Neoklasik Realizmde Sistem ve Sistem Uyarıları

Sistem	Sistem uyarıları
• Tıpkı bir canlılar topluluğu gibi • Kendiliğinden bir arada olan birimler • Düzenleyici bir otorite yok, anarşik yapıda • Herkes kendi başının çaresine bakmak zorunda (self interest), herkes hayatta kalma peşinde • Yapısal düzenleyiciler sistemin işleyişini ve yapısını etkiliyor (coğrafya, güç, askeri teknoloji) • Güç dağılımı ve güç trendleri sistemdeki etkili değişken (nasıl ölçüleceği ve tanımlanacağı tartışmalı) • Güç dağılımına göre sistem, tek kutuplu, iki kutuplu veya çok kutuplu olabiliyor	• Sistem uyarıları sisteme dahil olan birimlere onların hayatiyetiyle ilgili sinyaller gönderiyor • Uyarıların konusu tehdit veya fırsat olabiliyor • Sinyallerin anlaşılabilir net olup olmaması önemli • Ne zaman gerçekleşeceği ve buna karşı geliştirilecek politikalar da belirliyse sistemik sinyalleri açık sinyaller olarak kabul ediyoruz • Aslında genellikle uluslararası sistemin anarşik yapısında var olan belirsizlik sinyallerin açık olmasını önüyor • Tehlikenin yakın ve büyük olması izlenecek politikaları sınırladığı için bu tür ortamlar, kısıtlayıcı çevre olarak tanımlanıyor • Tehlike uzakta ve küçükse izlenecek politikalar çoktan seçmeli ve çeşitli unsurların müdahalesiyle gerçekleşebiliyor.

Kaynak: Neoklasik realizmin varsayımları, kendi düzenlememiz

1.3.3.3. Neoklasik Realist Müdahil Değişkenler

Yapısal realistler dış politika kararlarının sistemin bir mecburiyeti olarak görürler. Yani bir anlamda bu kararlar deterministiktir. Ancak neoklasik realistler bazı değişkenlerin dış politika oluşturma ve uygulama sürecine müdahil olduklarını ileri sürerler ve bu değişkenleri de müdahil değişkenler olarak tanımlamışlardır. Tip I ve Tip II neoklasik realist yaklaşımlarda da iç politika, lider algısı, devletin yapısı, devletin kaynak yaratma kapasitesi, devletin gücü gibi müdahil değişkenler dış politika analizlerinde kullanılmıştır. Tip III olarak tanımlanan ve bir teori olarak ortaya konulmaya çalışılan neoklasik realist yaklaşım da bu müdahil değişkenleri uluslararası ilişkiler alanında kullanım ve işleyişlerine göre dört genel kategoride toplamıştır (Ripsman ve diğerleri, 2016, s.56). Liderlerin dünyaya ilişkin imajları ve algıları, stratejik kültür, devlet ve toplum ilişkileri, ulusal kurumlar başlığı altında toplanan bu değişkenler dış politika oluşturma sürecinde karar alıcılar üzerindeki kısıtları, karar alıcılarla toplum arasındaki ilişkileri ve karar sürecindeki işleyiş ve mekanizmaları yansıtmaktadır.

1.3.3.3.1. Liderin Dünyaya İlişkin İmajı ve Algısı

Müdahil değişkenlerin en önemlilerinden biri karar mekanizmasında yer alan kişilerin inançları ve dünyaya ilişkin imajlarıdır. Bu kişiler neoklasik realistler tarafından

dış politika uygulayıcıları olarak tanımlanır ve bu kavram başkan, başbakan, kabinenin önemli bakanları, dış politika ve savunma ile ilgili danışmanların tümünü kapsar. Bilişsel psikoloji dış politika uygulayıcıları da dahil herkesin dünyayı kendisine özgü zihinsel şemalar (mind-set) yardımıyla algıladığını, insanların inançlarının, değer yargılarının, bilgi birikimlerinin, kişiliklerinin, tecrübelerinin bu şemaları oluşturduğunu, her şey için ayrı ayrı şemaları olduğunu, bu şemaların oluşumunun çok kolay fakat ortadan kaldırılmasının çok zor olduğunu, ayrıca insanların karar verirken kullandıkları kısa yollar/ kolaylaştırıcı stratejiler (heuristics) ve basitleştirmeler/yanlılıklar (biases) nedeniyle kolaylıkla bilişsel yanılgıya düşebileceğini göstermiştir (Kahneman, 2011; Ariely, 2008). Bu, liderlerin sistemik uyarıları dünyaya ilişkin şemaları ve bilişsel yetenekleri doğrultusunda değerlendirdiğini ve tehditlere ve fırsatlara bu şemalar ve yeteneklerle cevap verdiklerini ortaya koymaktadır. Neoklasik realistler liderlerin dünyaya ilişkin şemalarının/ imajının, kişilik özelliklerinin ve karakterlerinin liderlerin sistemsel uyarıları değerlendirmesinde belirleyici olduğu düşüncesindedirler (Ripsman ve diğerleri, 2016, s.62).

Neoklasik realistler liderlerin güç algısı üzerinde de durmuştur (Ripsman ve diğerleri, 2016, s.65-66). Wohlforth'a göre liderler, güç kavramını, güç unsurları (insanların gücü nasıl algıladıkları), güç dağılımı (devletleri birbiriyle nasıl mukayese ettikleri), gücün mekaniği (güç dengesinin işleyişi) ve prestij (devletlerin uluslararası siyasette göreceli konumları ve etkisi) özellikleri ile değerlendirmekte ve politika oluştururken bu güç algısıyla hareket etmektedir. Taliaferro da liderlerin devletlerin göreceli güçlerinin, statülerinin veya prestijlerindeki kayıpları kabul edemediklerini bu nedenle geçmişte meydana gelmiş kayıplara rağmen izledikleri politikada ısrar etme eğiliminde olduklarını saptamıştır. Friedberg de dış politika karar vericilerinin güç değişimlerini zamanında algılayamadıklarını ve güç adaptasyonunun gecikmeli ve sürekli bir adaptasyon ve güncelleme şeklinde değil sıçramalarla gerçekleştiğini vurgulamıştır.

1.3.3.3.2. Stratejik Kültür

Neoklasik reailst okul, devletlerin sistemik uyarıları algılama ve adaptasyon süreci, maddi yeteneklerindeki yapısal sıçramaları kavrayışı üzerinde stratejik kültürün de etkili olduğunu vurgulamaktadır. Stratejik kültür değişkeninin dış politikaya etkisi değişkene yüklenen anlam üzerinden üç farklı yaklaşımla değerlendirilmektedir. Stratejik kültürü bağımsız bir değişken olarak ele alan birinci yaklaşım, bu değişkenin dış politika ve güvenlik politikalarına etkisini diğer değişkenlerle karşılaştırmaktadır. Stratejik kültür bu yaklaşımda izlenen politikaların doğrudan nedeni olarak görülür ve politikaların oluşumunda ve uygulanmasındaki etkisi ele alınır.

İkinci yaklaşım, birinci yaklaşımın aksine stratejik kültürü dış politikanın belirleyicisi değil, sebep sonuç ilişkilerin şekillenmesinin zemini veya arka planı olduğunu ileri sürer. Bu yaklaşımda stratejik kültür, dış politika ve güvenlik konusunda karar vericilerin objektif değişkenlere verdikleri anlamı belirleyen bir unsurdur. Askeri güç ve ekonomik kapasitelerin, coğrafi konumların bir ülkeyi dost veya düşman olarak görülmesine yol açması, stratejik kültürün bir sonucudur.

Üçüncü yaklaşım stratejik kültürün oluşumuna odaklanır. Bu yaklaşıma göre, kültür insanlar ve toplum arasındaki etkileşim sonucu ortaya çıkar. Bu yaklaşımda güvenlik kültürü bağımlı değişkendir. Tarihsel süreç içinde ortaya çıkan bir anlayıştır. Tarihsel süreç içinde sınıfsal ve ideolojik çıkarlar, neyin tehdit olup olmadığını tanımlamaktadır. Bu yaklaşım, güvenlik veya stratejik kültürün bazı toplumsal grupların çıkarlarına hizmet edebileceğini, bu grupların toplum içindeki üstünlük konumlarını meşrulaştırıp pekişmesine yol açan bir araç olabileceği üzerinde durmakta, stratejik kültürün oluşum sürecinin subjektif ve siyasi bir süreç olduğunu ileri sürmektedir (Oğuzlu, 2015, s.224-225).

Stratejik kültür siyasi liderlerin, toplumsal seçkinlerin ve hatta genel halkın stratejik anlayışını şekillendirir. Sosyalleşme ve kurumsallaşma yoluyla (kurallar ve normlarla) bu toplu varsayımlar ve beklentiler derinden yerleşir ve bir anarşik-kendi kendine yeterli olma ortamında bile, stratejik seçimler açısından neyin kabul edilebilir, neyin kabul edilemez olduğunu tanımlayarak bir devletin davranışını ve hareket özgürlüğünü kısıtlar.

Stratejik kültürün rolüne ilişkin teoriler askeri gücün kullanımında ahlaki kısıtlama, kitle imha silahlarının kullanılmaması ve insani müdahale gibi normlara odaklanır.

Johnson’a göre, stratejik kültürün temel değişkenleri, kimlik, değerler, normlar ve algısal lenslerdir (Johnson, 2008, s.26). “Kimlik”, bir ulusun kendi karakterine bağlı olarak, bölgesel ve küresel ilişkilerdeki rolü hakkında kendini nasıl gördüğü ve nihai kaderine dair inancıdır. “Değerler”, bir topluluğun diğer topluluklara nazaran daha fazla sahip olduğuna inandığı maddi ve manevi getirilerdir. “Normlar”, kabul edilen ve beklenen davranış biçimleridir. Normların yapısında doğruya karşı yanlış, iyiye karşı kötü kavramları yer alır. Johnson’a göre, bazı normlar neredeyse tüm fertlerce benimsenmiş “sıkıca korunan” inançlardan kaynaklanırken, bazıları da siyasal sosyalleşmenin birer ürünüdür. Son olarak bir “algısal lens”, bir milletin dünyaya bakışını renklendiren inançlar ve tecrübeler setidir. Bu dört temel değişken coğrafya, tarih, teknolojiye ulaşım, siyasi tecrübe, dinî gelenekler, eğitim, demografik yapı ve ortak metinler gibi birçok etki tarafından biçimlendirilir.

Klein’e göre stratejik kültür bir ülkenin jeopolitik konumu ile siyasal ve toplumsal yapısı tarafından şekillenen ve dış politikada var olan problemlere olan yaklaşımını ifade etmektedir (Klein, 1991, s.13-23).

1.3.3.3.3. Devlet-Toplum İlişkileri

Devlet mekanizmasındaki temel kurumlar ile toplumu oluşturan ekonomik ve toplumsal gruplar arasındaki ilişkinin yapısı ve özelliği devlet toplum ilişkileri başlığı altında toplanmıştır. Devlet ile ekonomik ve toplumsal gruplar arasındaki uyum teoride müdahil değişkenlerden biri olarak ele alınmaktadır. Kamuoyu uyumu liderin gerektiğinde kamu kaynaklarını dış politika hedefleri doğrultusunda harekete geçirmesini ve ulusal gücü kullanımını etkilemektedir. Çıkar grupları devletin kararlarını her zaman etkileme ihtimali olan unsurlar arasındadır.

Ülkenin iç siyasetindeki iktidar ilişkileri de dış politikayı etkileme gücüne sahiptir. Birbirinden farklı güç blokları dış politika kararlarına tesir edebilir, bu blokların rekabeti dış politikaya yansiyabilir veya bu blokların tehdit algılamaları dış politika kararlarında dikkate alınabilir. Dış politikada karar alıcılar ile ekonomik veya sosyal çıkar grupları,

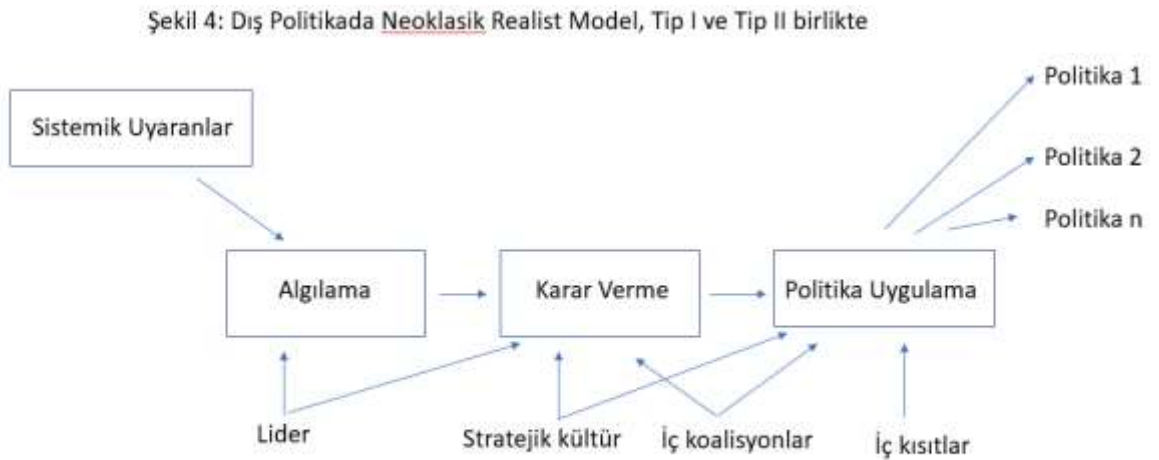
siyasi partiler arasındaki ilişkiler, devletlerin bir tehdide karşı dengeleme politikalarını büyük ölçüde etkileyebilir.

1.3.3.3.4. Ulusal Kurumlar

Devletin yapısı ve ulusal siyasi kurumlar dış politikanın belirlenmesinde önemli rolü olan değişkenlerdir. Anayasa ve kanunlar çerçevesinde belirlenmiş kurumlar, bu kurumların işleyişini belirleyen hukuk, kurumların yerleşik kuralları dış politikanın oluşumunda kimlerin ne zaman ve ne kadar katkıda bulunacağını belirlerken, kimlerin kararları veto edebileceği veya yeniden şekillendirebileceğini de saptamaktadır. Devletin işleyişine ilişkin bu kurallar, liderleri ve karar verici seçkinleri sınırlandırma ve etkileme gücüne sahiptir. Dış politika uygulamalarına, özellikle uzun vadeli dış politikanın belirlenmesine müdahale edebilirler.

1.3.4. Neoklasik Realist Dış Politika Yaklaşımının Uluslararası İlişkiler Teorisine Dönüşmesi

Neoklasik realist yaklaşımının dış politika teorisi olmaktan kurtularak bir uluslararası ilişkiler teorisine dönüşümü Şekil 4 ve Şekil 5'in karşılaştırması üzerinden incelenebilmektedir. (Bunun için Şekil 4 aşağıda tekrar gösterilmiştir).

Kaynak: Ripsman ve diğerleri, 2016, s.31. kendi eklemelerimiz.

Şekil 5: Dış Politikada Neoklasik Realist Model, Tip III

Kaynak: Ripsman ve diğerleri, 2016, s.34. kendi eklemelerimiz.

Ripsman ve arkadaşları;

1. Sistemik uyarılar değişkenini biraz daha detaylandırarak, sistemin sistem üyelerinin dış politika kararlarını nasıl sınırlandırabildiğine açıklık getirmişlerdir. Sistem uyarılarının netlik ve açıklık durumuna vurgu yapılması dış politika karar mekanizmasında en önemli aktör olan liderin mesajları algılama sürecine bir katkı niteliğindedir.

Böylece dış politika analizinin aktör bazlı yaklaşımı teoriye dahil edilmiştir.

2. Sistemik uyarıların taşıdığı bilgiyle karar vericilere stratejik çevre hakkında bilgi sunması ve uluslararası çevreyi kısıtlayıcı veya izin veren olarak ayırması, saldırgan ve savunmacı realizmi kendi yaklaşımları içine almalarını sağlamıştır.

3. Müdahil değişkenler uluslararası ilişkilerde temel aktör olan devleti anlaşılabilir şekilde yeniden tanımlamaya imkân vermiştir.

4. Devletlerin aldığı kararların uluslararası çıktılar olarak tanımlanması ve bu çıktılarla uluslararası sistem arasında bir ilişki kurulması, dengeleme, tehdit dengelemesi, hegemonik güç ve güç geçişi teorilerini de neoklasik realist teori bünyesine alınmasına olanak tanımıştır.

Ripsman ve arkadaşları, dış politika çıktılarını, sistem değişimi ve devletler arası etkileşimi analiz aracı olarak yeniden kurgulamış ve neoklasik realist teoriyi uluslararası ilişkiler teorisi olarak yeniden yapılandırmış ve teorinin açıklayıcılığını geliştirmişlerdir (Ripsman ve diğerleri, 2016, s.81-82).

Neoklasik realist teori kısa vadede devletlerin uluslararası sistem tarafından veya diğer devletler tarafından yöneltilen tehdit ve fırsatlara cevap verecek kısa vadeli politika seçeneklerini açıklayabilmektedir. Neoklasik realistlere göre teori, kısa ve orta dönemde, devletlerin muhtemel güç değişmelerini ve gelecekteki tehdit ve fırsatları değerlendirmelerine olanak sağlamakta ve politikaların, planlamaların ve büyük stratejilerin uyarlanma sürecine katkı yapmaktadır. Ancak teorinin bu nitelikleri aslında Tip I ve Tip II olarak tanımlanan neoklasik realist yaklaşımın da nitelikleri arasındadır. Yeni geliştirilen ve teoriye uluslararası ilişkiler teorisi özelliğini kazandıran asıl adım, uzun vadede, dış politika çıktılarının uluslararası sistem üzerindeki etkisine yaptıkları katkı olmuştur. Orta ve uzun vadede, uluslararası çıktılar büyük güçlerin büyük stratejik tercihlerinden etkilenmektedir. Bu stratejik tercihler yalnızca uluslararası yapının ürünü değil aynı zamanda ulusal politika düzenlemelerinin de bir ürünüdür. Neoklasik realist teori ulusal faktörlerin etkisine yaptığı vurguyla sistemik teorilerin açıklamalarını bir adım daha öteye taşımıştır. Ripsman ve arkadaşları, büyük stratejik tercihlerin göreceli güç dağılımını ve uluslararası çıktıları etkileyebildiklerini bunun da uluslararası yapıyı değiştirebildiğini ileri sürmekte, neoklasik realist teorinin büyük stratejik tercihlerin belirlenmesi sürecine yaptığı katkıyla sistemin yapısının değişebileceğini gösterebildiğini vurgulamaktadırlar.

1.4. ULUSLARARASI SİSTEMİN YAPISIYLA İLGİLİ YAKLAŞIMLAR

Sistemin yapısı uluslararası ilişkilerde önemli bir değişken olduğundan sistemle ilgili teorilerin de ele alınması gerekir. Wohlforth bu alanda birbirine bağlı gibi gözüken dört teorinin olduğunu ileri sürmektedir; güç dengesi; bunun bir alt kümesi olan tehdit dengesi; hegemonik istikrar teorisi ; ve bunun da bir alt kümesi konumundaki, güç geçiş teorisi (Wohlforth, 2016, s.40-41).

Tablo 2: Uluslararası Sistemle İlgili Yaklaşımlar ve Kapsam Şartları

Teori veya Alt Okul	Başlıca Teorisyen	Neyi Açıklıyor	Kapsam Şartları
Saldırgan Realizm	Mearsheimer	Genişlemecilik/savaş	Güvensiz ortam; saldırganlık/savunma belirsiz; teknoloji/coğrafya saldırganlığı özendiriyor
Savunmacı Realizm	Jervis, Glasier	Aşırı genişlemecilik, işbirliği	Güvenlik ortam; saldırganlık/savunma ayırt edilebilir; teknoloji/coğrafya savunmayı özendiriyor
Güç Dengesi	Waltz	İttifaklar, askeri güç artırımı, silahlanma, askeri güce dayalı rekabet	Bir büyük güç potansiyel hegemonya veya baskın güç konumuna yükseliyor
Tehdit Dengesi	Waltz	İttifaklar, askeri güç artırımı, silahlanma, askeri güce dayalı rekabet	Coğrafi konum, askeri gücü ve genel davranışlarıyla saldırı tehdidi oluşturacak bir büyük gücün potansiyel hegemonya veya baskın güç konumuna yükselmesi
Yumuşak Dengeleme	Pape	Tek kutup konumundaki ülkeye karşı ince dengeleme hamleleri	Dengelenemeyecek ölçüde kuvvetli bir büyük güç; tek kutupluluk
Hegemonik İstikrar	Gilpin	İşbirliği; kurumsal normların inşası; “düzen”	Sistem içinde veya bölgesel düzeyde bir büyük gücün baskın olması
Güç Geçişi	Organski (1958), Gilpin	Savaş	Meydan okuyucu bir tarafın baskın güce yakın bir güç geliştirmesi

Kaynak: Wohlforth, 2016, s.50.

1.4.1. Güç Dengesi Teorisi

Uluslararası ilişkilerin en yaygın teorik önermesi güç dengesi teorisidir. Anarşi altında herhangi bir devletin istediğini elde etmek için zora başvurabileceği dikkate alındığında, kendisini tehdit altında hisseden devletlerin karşı önlem almaya yönelmeleri kaçınılmazdır. Dengeleme teorisi devletlerin kendi yeteneklerini inşa ederek (iç dengeleme) veya yeteneklerini ittifaklar halinde diğer devletlerle bir araya getirerek (dış dengeleme) tehlikeli güç yoğunlaşmalarını kontrol edeceklerini varsaymaktadır. Teoriye göre devletler olası sorunları öngörmek için her zaman geleceğe baktıklarından, herhangi bir devlet veya ittifak bariz bir güç üstünlüğü kazanmadan veya tam anlamıyla tehdit oluşturma aşamasına gelmeden önce bile devletler dengeleme politikası uygulayabilir.

1.4.2. Tehdit Dengesi

Tehdit dengesi teorisi bu resme karmaşıklık katar. Adından da anlaşılacağı gibi bu teori, devletlerin tehditlere karşı tehditle denge kuracağını öngörür. Tehdit, sırayla, üç temel değişkenin bir kombinasyonu tarafından yönlendirilir.; toplam yetenekler (bir devletin genel askeri ve ekonomik potansiyeli); coğrafya; ve saldırgan niyet algıları.

Bir devlet özellikle güçlenir, konumu ve davranışı diğer devletlerin tehdit algılarını beslerse, o zaman dengeleme stratejileri dış politikalarına hâkim olacaktır.

1.4.3. Hegemonik İstikrar Teorisi

Hegemonik istikrar teorisi, güçlü devletlerin herhangi bir uluslararası sistemin tamamı veya bir kısmı üzerinde hakimiyet kurma eğiliminde olduğu ve hem anarşik yapıyı hem de hiyerarşiyi beslediği gözlemine dayanır.

Büyük Güçler arasında iş birliğinin nasıl ortaya çıkabileceğini ve kurallar, normlar ve kurumlardan oluşan uluslararası düzenlerin nasıl ortaya çıktığını ve sürdürüldüğünü açıklamaya çalışır. Teorinin temel öngörüsü, herhangi bir uluslararası düzenin, yalnızca kendi içindeki otorite ilişkilerini belirleyen güç dağılımı sürdüğü sürece istikrarlı

olduğudur. Bu teoriye göre, günümüzde mevcut düzen ABD gücü tarafından sürdürülmektedir ve Çin gibi rakipler güçlendikçe çözülme olasılığı yüksektir.

1.4.4. Güç Geçişi Teorisi

Güç geçişi teorisi devletlerin savaşa nasıl girdiğini açıklamaya çalışan hegemonik istikrarın alt kümesidir. Hegemonik istikrar teorisinin öncüllerinden hareketle, egemen devletlerin liderliği elinde tutmaya çalışacağı, görece daha küçük devletlerin güçlendikçe bu liderliğe karşı çıkma arzusunun daha da artacağını ileri sürülmektedir. İki taraf arasındaki güç farkı kapandıkça çatışma riskinin de kuvvetleneceği savunulmaktadır.

2. BÖLÜM

ÇEVİRİM YAKLAŞIMI, NEOKLASİK REALİZM VE DIŞ POLİTİKA

Neoklasik realist teori devletlerin kısa vadede (günler, haftalar, aylarla ölçülen zaman diliminde) devletlerin sabit uluslararası şartlar altında hareket ettiklerini, politika uygulama dönemi kısa dönemden orta döneme doğru uzandığında, belirli maddi, siyasi, ideolojik hedefleri, tehditler ve fırsat tanımlamalarını içeren büyük stratejik planlar doğrultusunda hareket etme eğilimi kazandığını, politika dönemi uzun vadeye doğru genişlediğinde de büyük güçlerin stratejik seçimlerinin uluslararası sistemik sonuçlara yol açabileceğini, sistemin yapısını etkileyebileceğini ve değiştirebileceğini ileri sürmektedir (Ripsman ve diğerleri, 2016, s.82-85).

Gilpin ve Waltz'a göre sistemin yapısının değişmesine kadar gidecek gelişmelerin ortaya çıkmasının temel nedeni büyük güçlerin farklı büyüme oranlarına sahip olmasıdır (Gilpin, 1981). Büyüme oranlarındaki farklılığının büyük güçlerin yükselişinin ve çöküşünün temel etmeni olduğu yaklaşımı Zakaria ve Kennedy de gözlenmektedir (Zakaria, 1999; Kennedy, 1987). Büyük güçlerin büyümesi kavramının iki cephesi olduğu söylenebilir. Birinci yönü, büyük devletin siyasi olarak genişlemesi veya yayılması, özellikle imparatorluklar döneminde, büyüme olarak tanımlanabilir. İkinci olarak da büyük devletlerin ekonomik olarak büyümesi, gelişmesi olarak düşünülebilir. Ekonomik büyüme veya gelişme sonucu oluşan ekonomik yetkinlik, neoklasik realist teorinin müdahil değişkenlerinden devlet-toplum ilişkilerini, dış politika hedefleri için gerekli kaynakların tahsis edilmesi ve mobilize edilmesi noktasından devlet-toplum ilişkilerini etkilediği gibi, yapısal değiştiriciler arasında sayılan teknolojinin gelişimi ve yayılması değişkenini de etkilemektedir. Son tahlilde, araştırma-geliştirme yatırımları, askeri harcamalar, askeri makine ve teçhizata sahip olmak veya geliştirmek, savaşmak ve savaşı sürdürmek, bir ülkenin ekonomik gelişmişliğinin ve gelir düzeyinin bir fonksiyonudur.

Uluslararası sistemin anarşik yapısının bir sisteme evrilmesi, kutup ülkelerin ortaya çıkışı, sistemin tek kutupluluğu, hegemonun ortaya çıkışı, iki veya daha çok

kutupluluğa dönüşmesi ve güç geçişi esas itibariyle uzun dönemli ekonomik gelişmeler zemininde meydana gelen uluslararası siyasi gelişmeler olarak düşünülebilir.

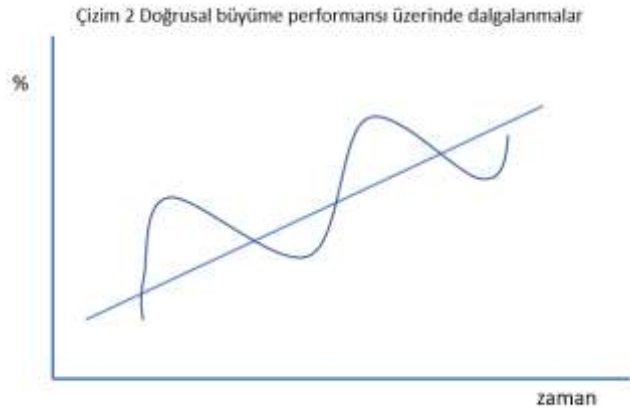
2.1. ÇEVİRİM YAKLAŞIMI

Tarihsel perspektifle bakıldığında ekonominin dünya ölçeğinde (veya ülkeler özelinde) yukarı yönlü doğrusal bir çizgi üzerinde dalgalı olarak büyüdüğü görülmektedir. Yani ülkeler veya dünya ekonomisi sürekli olarak büyümekte fakat büyüme performansı zaman zaman ortalama büyüme oranından daha hızlı, zaman zaman da daha yavaş olarak gerçekleşmektedir. Ekonominin neredeyse çan eğrisi biçimini alan bu gelişme karakteri çevrim olarak nitelendirilmektedir.

2.1.1.Çevrim Kavramı

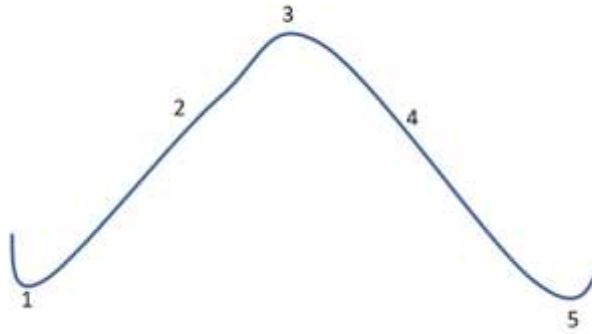
Çevriminin veya dalgalanmanın uzun dönemli büyüme performansı üzerinde nasıl bir şekil aldığı ve çevrimin aşamaları aşağıdaki çizimlerde gösterilmektedir.

Ekonomik büyüme temel olarak yukarı yönlü doğrusal bir gelişme gösterse de bu büyüme kesintisiz bir doğrusallık içermemekte, zaman zaman ortalamanın üzerine çıkmakta zaman zaman da ortalamanın altına düşerek bir dalgalanma biçimi almaktadır.

Kaynak: Çevrim yaklaşımı varsayımları, kendi düzenlememiz

Çizim 3: Çevrim (veya dalgalanma) ve aşamaları

Kaynak: Çevrim yaklaşımı varsayımları, kendi düzenlememiz

1-5	Çevrim
1-3	Çıkış
3	Zirve
3-5	İniş
5	Dip (kriz)
1-3	Canlanma ve hızlı büyüme dönemi
2-3	Görece büyüme hızının düştüğü dönem
3-4	Ekonominin yavaşladığı dönem
4-5	Yavaşlamanın gerilemeye doğru evirildiği dönem

Yukarıdaki çizimde de gösterildiği gibi çevrim iki temel aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşama performansın ortalamasının üzerinde seyrettiği dönemdir ve çıkış aşaması olarak tanımlanmaktadır. İkinci aşama ise performansın ortalamasının altında seyrettiği dönemdir ve iniş aşaması olarak değerlendirilmektedir. Performansın ortalamaya göre ölçülmesi çıkış ve iniş tanımlamalarının mutlaklık ifade etmediğini, görece bir kavramlaştırma olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çerçevede iniş aşaması mutlak bir iniş veya ekonomideki geri gidişi değil ortalamadan yavaş bir büyümeyi ifade etmektedir. Aynı şekilde çıkış aşaması da ortalamadan hızlı bir büyümeye işaret etmektedir.

2.1.2. Ekonomik Çevrimler

Ekonomik performansa ilişkin araştırmalar çerçevesinde temelde beş çevrim olduğu ileri sürülmektedir. Bunları sürelerine göre uzundan kısaya doğru sırasıyla; Kondratieff çevrimleri, Kuznetz çevrimleri, Juglar eğrileri ve Kitchin çevrimleri olarak sıralamak mümkündür.

2.1.2.1. Kondratieff Çevrimleri

Dünya ekonomisinde yaklaşık elli yıllık bir süreyi içeren dalgalanmalar, bu dalgalanmalar konusunda ilk açıklayıcı görüşleri ileri süren, Nikolai Kondratieff'in adıyla anılmaktadır. Uzun dalgalanmalar da denilen bu elli yıllık iniş ve çıkışlarla ilgili ilk

tartışmalar 1920-1950 yıllarını kapsamaktadır. Tartışmaların bu dönemine sırasıyla Nikolai Kondratieff, Leon Troçki, Joseph Schumpeter ve çoğunluğu Avrupalı akademisyenlerden oluşan bir grupla ilişkilendiren dört yaklaşım hâkim olmuştur (Goldstein, 1988, s.23-34).

Bu yaklaşımlardan birincisi sermaye yatırımları teorisidir. Temel değişkenleri sermaye yatırımları ve üretim olan bu teori demiryolu, kanallar ve fabrikalar gibi uzun ömürlü sermaye mallarına yapılan yatırımlar ve bu malların aşınmasına bağlı olarak ekonominin uzun aralıklarla dalgalandığını ileri sürmektedir. Teoriye göre çevrimin çıkış aşamasında uzun ömürlü sermaye mallarına ve altyapıya aşırı ölçüde yatırım yapılmakta, aşırı yatırım kaynak israfına neden olmakta ve bu durum ekonomiyi olumsuz etkileyerek daralmaya sürüklemektedir. Giderek tüm yatırım mallarının aşınmasıyla da daralma derinleşmekte ancak, yatırımların yeniden harekete geçirilmesiyle bunalım aşılmaktadır. Anahtar değişkenler sermaye yatırımı ve üretimdir.

İkinci teori, icatlar ve yenilik teorisidir. Bu teorinin çevrimlerin açıklanmasında ağırlık verdiği değişken, icatlardır. Belirli bir zaman diliminde belirli bir sektörde yoğunlaşan buluşlar o sektörün ekonomide ön plana çıkmasına neden olmakta ve ekonomi bu öncü sektörle birlikte büyüme trendine girmektedir. Ekonomik çıkışın sürdüğü aşamada mevcut teknoloji ve mevcut yatırımların iyi getiri sağlaması, bu dönemde köklü değişikliklere yol açacak buluşların yapılmasını veya yapılan buluşların uygulamaya konulmasını önlemektedir ancak mevcut teknoloji ve yatırımının getirisinin düşmesi ekonomiyi daralma devresine sürüklemektedir. Daralma devresi, radikal buluşların yaşama geçirilmesi için uygun ortamlardır. Ancak uygulamanın gecikmesi daralmanın geçici bir süre ağırlaşmasına neden olmaktadır. Anahtar değişkenler icatlar ve yenilikler ile üretim ve istihdamdır.

Üçüncü teori kapitalist kriz teorisidir ve ekonomideki uzun dönemli dalgalanmaları karlılık, sınıf çatışmaları ve üretim değişkenlerinin yardımıyla açıklayan bu teori, kapitalist ekonominin kendisine özgü iç dinamiklerle krizlere sürüklendiğini dış dinamiklerle bu krizleri atlattığını ve bunun bir dalgalanma şeklinde gerçekleştiğini ileri sürmektedir. Radikal okul olarak da adlandırılan bu yaklaşımın öngördüğü kapitalist krizde belirleyici değişken karlılık oranıdır. Bu yaklaşıma göre, karlılık oranı ekonomik büyümenin belirli bir aşamasında düşer. Karlılık oranının düşmesiyle iktisadi bölüşüm

dengeleri bozulur. İşçi sınıfının mücadelesi bölüşümü kapitalist sınıfın aleyhine değiştirir. Bölüşümün kapitalist sınıfın aleyhine bozulması, iktisadi daralmaya ve krize yol açar. Radikal okul kapitalist ekonominin bu krizi emperyalist bir genişleme-sermayenin mekânsal genişlemesi (Arrighi, 1994; Harvey, 2005), yeni doğal kaynakların keşfi ve işçi sınıfının bastırılması gibi dışsal faktörlerle atlatılabileceğini savunmaktadır. Anahtar değişkenler kar oranı, sınıf mücadelesi ve üretimdir.

Dördüncü teori, uzun dönemli dalgalanmaları iktisat dışı bir değişkenle açıklamaya çalışan savaş teorisidir. Savaş teorisi, ekonomik uzun dalganın büyük savaşlardan kaynaklandığını veya bunlarla yakından bağlantılı olduğunu savunur. Tekrarlayan büyük savaşların öncelikle fiyatları artırdığını, dünya ekonomisinde dönemsel şoklarla uzun dalgalar yarattığını ileri sürer. Anahtar değişkenler, fiyatlar ve savaşların sıklığı ve boyutudur.

1950'lerden sonra uzun dönemli dalgalanmalarla ilgili tartışmaların yoğunluğu azalmıştır. 1950-1960'larda siyasetin ekonomiden ayrı bir bilim dalı olarak ele alınmasıyla da savaş okulu uzun dönemli dalgalanma tartışmalarındaki yerini kaybetmiştir. Ancak dünya ekonomisinin yeniden krize girdiği 1970'lerin sonunda alevlenen uzun dönemli dalgalanma tartışmalarında diğer üç teori yeniden gündeme oturmuştur. Söz konusu teorilerin kabaca, muhafazakâr, liberal ve radikal dünya görüşlerini yansıttığı ileri sürebilir. Radikal dünya görüşü, niteliksel değişimi, gelişme aşamalarını ve sonucun belirsizliğini vurgulayan Troçki'nin kapitalist kriz teorisinde ifade edilirken, liberal dünya görüşü Schumpeter'in yenilik teorisinde temsil edilmektedir ve insan yaratıcılığıyla evrimsel ilerlemeyi yorumlamaktadır. Kondratieff'in istikrarlı bir sistem yapısı içinde niceliksel değişimi ve tekrarı vurgulayan sermaye yatırımı teorisi ise muhafazakâr dünya görüşünü yansıtmaktadır (Goldstein, 1988, s.23-25).

Ekonomik uzun dalgalar üzerine tartışmalar 1970'lerin sonlarında yeniden başlamış ve söz konusu dünya görüşleri çerçevesinde şekillenmeye devam etmiştir. Kapitalist kriz okulunun ikinci dönem önde gelen temsilcisi Belçikalı Troçkist Ernest Mandel'dir. Sermaye yatırım okuluna Jay Forrester ve onun MIT'teki Sistem Dinamiği modelleyicileri ekibi öncülük etmektedir. İcat ve yenilikçi okul ise Gerhard Mensch ve Christopher Freeman'ın etrafında şekillenmektedir (Goldstein, 1988, s.40).

Savaş ve hegemonya konusundaki tartışmalar uzun dalga tartışmasında olduğu gibi üç teorik gruplaşma ve araştırma ekolü gelişmiştir. Bir ekol Modelski liderliğindeki mevcut liderlik döngüsü okuludur. Wallerstein liderliğindeki ikinci okul konuyu Marksist bir perspektiften ele alan dünya sistemi okuludur. Üçüncü okul Organski'nin güç geçişi okuludur. Liderlik döngüsü okulu, kabaca her yüzyılda bir dünya lideri altında yeni bir uluslararası düzenin kurulmasında küresel savaşın rolüne odaklanır. Neo-Marksist dünya sistemi okulu, hegemonik döngüleri dünya ekonomisinin merkezindeki hegemonya ve rekabete odaklanarak uzun dönemli dalgalanmayla ilişkilendirir. Güç geçiş okulu ise ulusal güçteki değişimlere ve bunların savaş ve hegemonya üzerindeki etkilerine odaklanır (Goldstein, 1988, s.123).

2.1.2.2. Kuznetz Çevrimleri

Bir başka ekonomik döngü, demografik süreçlerle ve özellikle de göçmen giriş çıkışları ve neden oldukları inşaat yoğunluğundaki değişikliklerle ilişkilendirilen 15 ila 25 yıl arasında değişen ekonomik dalgalanmalardır. Bu döngü Nobel ödüllü Simon Kuznets'in adıyla anılmaktadır (Korotayev, Tsirel, 2014). Kuznets, bu döngüleri "demografik" veya "bina" döngüleri/salınımları olarak tanımlamıştır.

Kuznets'in 1870'ler-1920'ler arasında ABD'ye yönelik büyük göç ve nüfus artışı, konut ve demiryolları yatırımlarındaki gelişmelerle ilgili araştırmaları, ekonominin bu sektörlere yapılan yatırımlarla dalgalandığını ileri sürmesine neden olmuştur. Kuznets, demiryollarına yapılan yatırımlarla gayri safi yurt içi hasıla büyümesinde bir artış yaşandığını bunun emek talebini artırdığını, bu talebin göçlerle karşılandığını, göçmenlerin ve ailelerinin konut ihtiyaçlarının da inşaat sektörüne yatırımı teşvik ettiğini, bu yatırımların yalnızca gayrisafi yurt içi hasılanın değil, ödemeler dengesi, verimlilik, para arzı, sektörel ticaret hadleri ve tarımsal üretim gibi birçok değişkenin ortalama yirmi yıllık sürelerle dalgalandığını saptamıştır.

Abramowitz (Korotayev, Tsirel, 2014) yaptığı ampirik çalışmalarda Kuznets çevrimlerinin sadece 1840 ve 1914 yılları arasındaki dönemde var olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu çevrimlerin süresinin de ortalama 14 yıl olduğunu tespit etmiştir.

Solomou (Korotayev, Tsirel, 2014), ise Kuznets çevrimlerinin 1870-1914 yıllarını kapsadığını, bu dönemdeki kurumsal yapının, sabit kur rejimi, işgücü ve sermayenin serbest dolaşımı gibi kurumsal yapı özelliklerinin çevrimlere yol açtığını, bu kurumsal özelliklerin mevcut olmaması durumunda söz konusu çevrimlerin gözlemlenemeyeceğini ileri sürmüştür, fakat 1870-1914 yılları arasında gözlemlenen çevrimlerin sadece ABD'ye özgü olmadığını, Brezilya, Arjantin, Avustralya, Japonya gibi ülkelerin yanı sıra Almanya, Fransa ve Kanada'da gözlemlendiğini saptamıştır.

2.1.2.3. Juglar Eğrileri

Kısa vadeli sermaye yatırımlarına bağlı ekonomik dalgalanmayı ilk keşfeden ve tanımlayanlardan biri Fransız iktisatçı Clement Juglar'dır. Kısa ömürlü makine ve teçhizat yatırımları ekonomide yaklaşık 7 ila 11 yıllık döngülere yol açmaktadır (Korotayev, Tsirel, 2014).

Karl Marks da on yıl süren hizmet ömrüne sahip makinelerdeki malzeme aşınması ve yıpranması, değiştirilmesi ve atılmasıyla ekonomide bir dalgalanma yaşandığını ileri sürmüştür (Goldsetin, 1988, s.27). Marks'ın sözünü ettiği dalgalanma Juglar eğrileriyle örtüşür niteliktedir.

2.1.2.4. Kitchin Çevrimleri

Kitchin çevrimleri işletmelerin stok değişimlerine bağlı olarak gelişen çevrimlerdir ve süreleri 40-59 ay (3,5-5 yıl) arasında değişmektedir. Dalgalanmanın temel dinamiği sipariş ve teslimat arasındaki gecikmedir.

İşletmeler, piyasada bir talep artışıyla karşılaştıklarında yeterli stok tutmayı istemekte bunun için verdikleri siparişleri artırmaktadır. Talep bir süre sonra düşse bile, işletmenin piyasa sinyallerini doğru algılaması ile sipariş ve teslimat arasındaki gecikme malların teslimatının talepteki düşüşle eş zamanlı olarak durdurulmasına imkân vermemekte ve talep düşüşüne rağmen stoklar artmaya devam etmektedir. Bu defa işletme, siparişleri normalden çok daha hızlı azaltma yoluna gitmekte ve bu da işletme için üretim yapan birimlerin daha da fazla üretim kısıtlaması yapmasına neden

olmaktadır. Bu durum ekonomide kısa süreli dalgalanmalara yol açmaktadır (Alkaçar, 2016). Kitchin çevrimi iş çevrimi tanımlamasıyla genel kamuoyunda diğer dalgalanmalara göre çok daha fazla bilinme ve tanınma özelliğine sahiptir.

2.1.3. Enerji veya Verimlilik Çevrimleri

Enerji veya verimlilik çevrimlerini tartışmaya geçmeden önce pozitivist bilimsel yaklaşımın temel kabullerini hatırlamak ve yukarıdaki özellikle uzun dönemli çevrimle ilgili düşünceleri bu çerçeveden değerlendirmek gerekir. Buna göre;

1. Pozitivist gelenek toplumsal olayları doğal fenomenler olarak görmektedir. (Açıklamalarımız doğal unsurlara dayanmalıdır.)
2. Bilimsel anlayışımız ideolojiden arındırılmış olmalıdır. (Açıklama için kullandığımız değişkenler ideolojik seçiciliğe maruz kalmamalıdır.)
3. Bilimsel çıkarımlarımız zaman-dışı olmalıdır. (Zaman ve zemine göre değişmemelidir.)
4. Kesin ve basit olmalıdır. (En temel özellikleri taşınmalıdır.)

Bu yaklaşıma bir ek yapmak gerekirse,

5. Hipotezler yanlışlanamıyorsa kabul edilmelidir (Heuer, Jr, 1999, s.46-48). (Bir konuda birden fazla açıklama varsa kabul edilecek açıklama yanlışlanamayan açıklama olmalıdır⁴. Her açıklama bir hipotezdir.)

Bu yaklaşım esas alındığında, çevrimlere ilişkin açıklamaları biraz daha dikkatli değerlendirme ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Çünkü;

1. Uzun dönemli ekonomik dalgalanmaların ortaya çıkış nedeni olarak birden fazla açıklama vardır ve hepsi de güçlü açıklamalardır ve hepsi birbirini yanlışlamaktadır.

---

⁴ Örneğin, “2, 4, 6 şeklindeki sayı dizisinde 6’dan sonra gelebilecek en küçük sayı ne olmalıdır?” diye bir sorunun cevabı, 8, 10 veya 12 değil, 7 olmalıdır. Çünkü sayılar arasındaki yanlışlanamayan tek açıklayıcı varsayım, sonraki sayının önceki sayıdan büyük olması varsayımdır. Bu varsayım doğrultusunda 6’dan sonra gelen en küçük sayı 7’dir.

2. Savaş yaklaşımı dışındaki açıklamalar, liberal, radikal ve muhafazakâr gibi dünya görüşlerinin ürünü olarak değerlendirilmektedir ve ideolojik seçicilik içermektedir.
3. Kuznets çevriminin 1870-1914 dönemine mahsus bir olgu olarak değerlendirilmesi açıklamanın zaman dışılık ilkesini zedelemektedir.
4. Ekonominin uzun dönemli, orta dönemli ve kısa dönemli dalgalanmaları uzun dönemli dalgalanma için birden fazla açıklamanın var olması nedeniyle bir bütünlük içermemektedir ve kesinlik-basitlik ilkesi çiğnenmektedir.

Eğer çevrim yaklaşımının tutarlı bir şekilde kurgulanması konusunda uzun dönemli dalgalanmaların çoklu izahı bir engel teşkil ediyor ve bu açıklamaların hiçbiri yanlışlanamıyorsa nasıl bir yaklaşım kullanılmalıdır? Bu durumda benimsenmesi gereken en temel yaklaşım, “yanlışlanamayan şey doğrudur” kuralına işlerlik kazandırmak ve yapılan açıklamaların en temel yaklaşım olmadığını, şartlara göre değişen açıklamalar olduğunu kabul etmektir.

Daha açık bir ifadeyle, uzun dönemli ekonomik dalgalanmalar için geliştirilen açıklamaların hepsinin doğru olduğunu ancak ekonomik gelişmenin belirli dönemlerinde gözlemlenen dalgalanmaları açıkladığını kabul etmek gerekir.

Bu açıklama kabul edildiğinde de uzun dönemli çevrimlerin hangi ekonomik gelişmelerin hangi süreçlerini kapsadığı sorusunun cevaplanması gerekir.

Bu soruya cevap olarak, enerji veya verimlilik çevrimine aşağıda değinilmektedir. Bu çevrim pozitivist bilimsel yaklaşımın bütün gereklerini yerine getirmektedir;

Literatürde çok uzun dalgalanmalar enerji çevrimleri veya verimlilik çevrimleri olarak tanımlanmaktadır. Yaklaşık 150-200 yıllık bir zaman dilimini kapsayan bu çevrimlerin temel değişkeni enerjidir ve çevrim yeni enerji girdisinin ekonomide yol açtığı verimlilik artışıyla doğrudan ilgilidir.

Earl Cook, tüm tarih boyunca, enerji, materyal kullanımı ve nüfus artışına bağlı olarak dört çevrim yaşandığını ileri sürmektedir (Goldstein, 1988, s.23). Cook'un lojistik çevrimler dediği bu çevrimler milyonlarca yıllık bir zaman dilimini ve tüm dünya coğrafyasını kapsamaktadır.

Jay Forrester ekonomik kalkınmanın ömrüne bağlı olarak S-şeklinde ortalama 200 yıllık çevrimlerin bulunduğunu ileri sürmektedir (Forrester, 1984). Cook, Forrester çevriminin kendisinin dördüncü çevrimiyle çakıştığını düşünmektedir.

Çevrimin mantığı şu şekilde açıklanmaktadır;

Belirli bir coğrafi alanda, giderek artan bir nüfus bulunuyorsa enerji kullanımına ihtiyacın giderek artacağı ve bu nüfusun hareket kabiliyetinin coğrafi ve siyasi nedenlerle sınırlı olması durumunda, enerji kaynağının değiştirilmesinin kaçınılmaz olacağı varsayılmaktadır. Söz konusu nüfusun artan enerji ihtiyacı önce mevcut enerjinin daha etkin kullanılmasıyla giderilmeye çalışılmaktadır. Sonra, yeni bir enerji kaynağı girdi olarak kullanılmaya başlanır. Ancak, bu enerji girdisi birdenbire eskisinin yerine alamaz. Önce, mevcut enerjiye ek olarak kullanılır ve daha sonra mevcut enerji kaynağının yerine geçer.

Enerji kaynağının ikame sürecinde, yeni kaynak önce eski teknolojilere uygulanır. Ancak eski teknolojiler eski enerji kaynağına uygun olarak geliştirilmiş teknolojilerdir. Bu aşamayı, yeni materyallerin ve yeni üretim biçimlerinin uygulamaya konulması takip eder. Daha sonra ulaşım ve haberleşme altyapısı değişir. Ulaştırma ve haberleşme altyapısının değiştirilmesi enerji dönüşümünün veya ikamesinin son aşamasıdır.

Ulaştırma altyapısının değiştirilmesi teknolojik değişimin belirli bir olgunluk seviyesine ulaştığını göstermektedir. Bu aşamadan sonra, teknolojinin büyük sıçramalar halinde olmasa da hızla geliştiği görülmektedir. Ancak hızlı gelişme süreci mevcut enerjinin kullanılmasıyla sınırlıdır. Enerjinin etkin kullanımı ve buna bağlı verimlilik artışları belirli bir süre sonra yavaşlamaktadır.

Yeni enerji girdisinin bulunması, eski teknolojilere uyarlanması, yeni teknolojilerin keşfi, yeni materyallerin kullanıma girmesi, ulaşım ve haberleşme altyapısının değiştirilmesi şeklinde özetlenen gelişme, verimlilik çevriminin çıkış aşamasını tanımlamaktadır.

Verimlilik artışlarının yavaşlaması, çevrimin iniş sürecine girmesi anlamına gelmektedir. Bu aşamada teknolojiye iyileştirme ve yenileştirmeler sıçramaların yerini alır. İniş, yeni bir enerji girdisinin bulunmasına kadar sürer. Ve çevrim yeni enerji girdisinin kullanılmaya başlanmasıyla yeniden yükseliş sürecine girer.

Tarih boyunca rüzgâr, su, kömür ve petrol enerji girdilerine bağlı olarak dört temel enerji çevrimi olduğu düşünülmektedir.

Enerji çevrimleri uluslararası ilişkiler açısından kutup (önder/hegemon) ülkenin ortaya çıkışı ve davranış biçimini açıklayan çevrimler olarak değerlendirilmektedir. Sistemin oluşumu ve sistemin yapısını anlamak açısından da Kondratieff çevrimlerinin açıklayıcı olduğu düşünülmektedir.

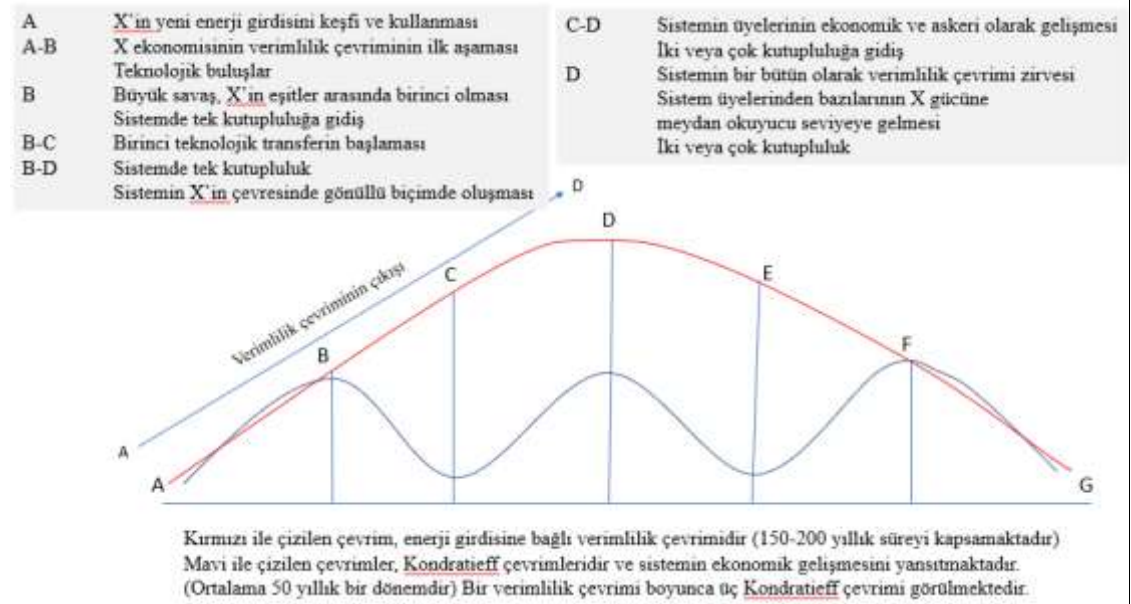
Enerji çevrimleriyle Kondratieff çevrimleri birbiriyle ilişkili çevrimlerdir. Bir başka deyişle yaklaşık elli yıl süren uzun dönemli dalgalanmalar verimlilik çevrimlerinin alt kategorisini oluşturmaktadır. Uzun dönemli dalgalanmalar için geliştirilen açıklamaların hepsi birden, verimlilik çevriminin çeşitli aşamalarında ve bu aşamayla sınırlı olmak kaydıyla kabul edilebilir geçerli açıklamalardır.

Enerji girdisinin değiştirilmesi enerji kullanımını etkinleştirmekte ekonomik verimliliği ve ekonomik hasılayı artırmaktadır. Yeni enerji girdisi, yeni buluşları tetiklemekte ve bu buluşlar yeni altyapıların doğmasına yol açmaktadır. İngiltere’de görüldüğü gibi, enerji dönüşümüyle kömür, su enerjisinin yerini alırken, çelik gibi yeni materyaller, demir yolları gibi yeni altyapı yatırımlarına imkân vermektedir. Yeni enerji girdisi ülkelerin yaşam biçimlerini de etkileyecek boyutta değişikliklere yol açmaktadır, öyle ki suyun ulaşımında ve enerjide kullanılmasıyla genellikle nehir kenarlarında kurulan yerleşim birimleri, demiryollarının sağladığı imkanlarla suyun kenarından farklı mekanlara taşınabilmiştir.

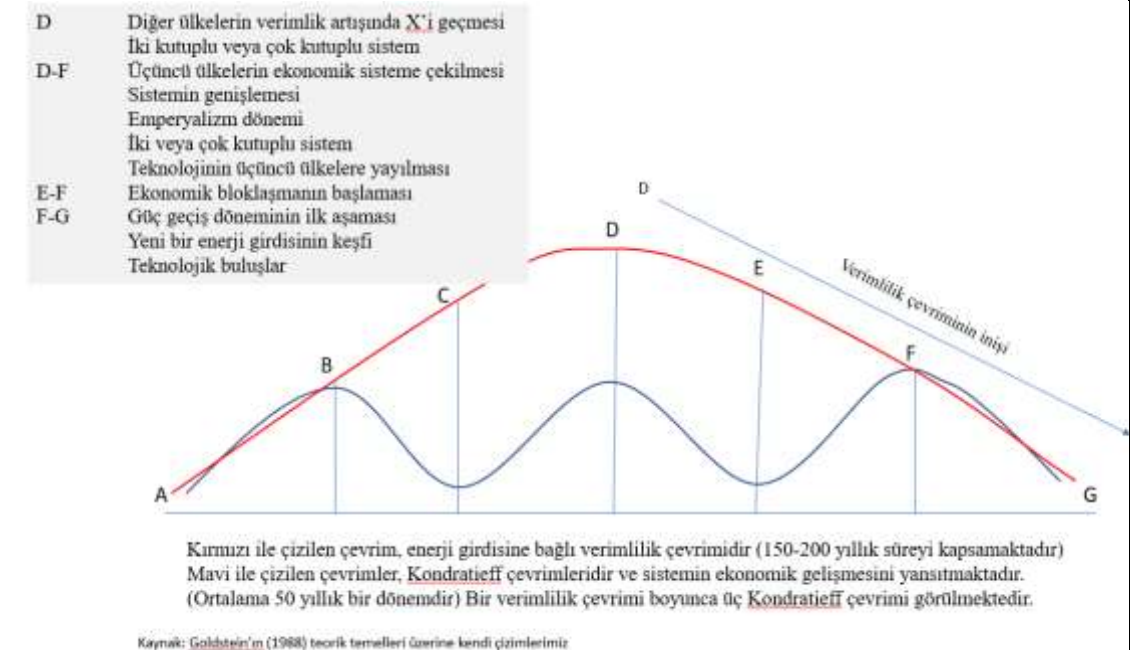
Verimlilik çevriminin çıkış aşamasının ilk evresinde buluşlar ve sermaye yatırımlarının ağırlığı güçlü biçimde hissedilmektedir. Bu aşamada gerçekleşen uzun dönemli dalgalanmaların buluşlar ve altyapı yatırımlarına bağlı olarak açıklanmasının nedeni budur. Verimlilik çevriminin tepesinde, verimliliğin daha yavaş arttığı aşamada bölüşümdeki dengesizliğin ön plana çıkması, karlılık oranının düşmesi ve sınıf çatışmalarının görülmesi bu aşamadaki uzun dönemli dalgalanmaların kapitalist kriz okuluyla açıklanmasını mümkün kılmıştır. Verimlilik çevriminin iniş aşamasında ise paylaşım mücadelesinin iyice kızıştığı bir ortamda görülen savaşlar, uzun dönemli dalgalanma literatüründe ekonomi dışı değişken olarak görülürken uluslararası ilişkiler teorisinde güç değişimi teorisinin bir unsuru olarak değerlendirilmiştir.

Çizim 4: Verimlilik çevrimi, Kondratieff çevrimleri ve Sistemin Yapısı

Çıkış aşaması

İniş aşaması

Çizimde gösterildiği gibi X ülkesi, yeni enerji girdisini kullanarak verimliliğini artırmış ve ekonomik büyüme artışında diğer ülkelerin önüne geçmiştir. Bu durum ilk Kondratieff çevriminin başlangıcına karşılık gelmektedir. Teknolojik buluşların hızlanması ve uygulanması da yine bu evrededir. Bu verimlilik çevriminin tepe noktasında uluslararası siyasi sistemi kuran büyük bir savaş görülmektedir. Savaş sonrası birinci Kondratieff çevriminin inişi ilk teknoloji transferi dönemidir. Yakın sistem üyelerine teknolojik transferler yapılır, sistem bütünüyle verimlilik çıkışına devam eder. İkinci Kondratieff çevriminin çıkışı bu döneme karşılık gelmektedir. Ancak bu çıkışın tepe noktasında sistemde kutup olan ülkeye rakipler ortaya çıkmaktadır. İkinci Kondratieff'in inişi verimlilik çevriminin inişinin de ilk evresidir. Sistemin daralmaya başlaması sistem dışı ülkelerin-üçüncü grubun sisteme dahil edilmesini zorunlu kılar. İkinci Kondratieff'in dip noktasından itibaren sistemin ikinci grubunun da dahil olduğu şekliyle emperyalizmin gelişmesi ve yaygınlaşması üçüncü Kondratieff çevrimidir. Bu çevrimin inişinden itibaren de güç geçişinin, yeni bir enerji girdisinin devreye girmesinin ve sistem üyelerinin birbiriyle savaştığı bir dönemin başladığı düşünülmektedir.

Verimlilik çevriminde bir ülkenin öne çıkması ve göreceli olarak ekonomik gücünü artırarak gelişmesi, diğer ülkelerin o ülkenin etrafında toplanmasına yol açmaktadır. İkinci grup olarak tanımlanabilecek bu ülkeler önder ülkenin teknolojik buluşlarını transfer etmekte ve onunla uyum içinde olmaya gayret etmektedir. Bunun realist teorideki karşılığının savunmacı realizm olduğu ileri sürülebilir. Önder ülke verimliliği ilk önce artıran ülke olarak askeri harcama bütçesini de diğer ülkelere önce ve çok daha fazla büyütme imkanına sahip olmaktadır. Bu özellik o ülkeyi askerî açıdan diğerlerine karşı üstün hale getirmektedir. Önder, ekonomik ve askerî üstünlüğüyle koalisyon oluşturma yeteneğini de kazanır. Uluslararası ilişkiler literatüründe dengeleme teorileri bu oluşuma karşılık gelmektedir. Önder ülkenin sisteme ekonomik ve askerî açıdan üstünlüğü siyasi üstünlüğe de dönüşünce, sistem yapısı hegemonik sistem olarak tanımlanabilir. Ancak, önder ülkede verimlilik artışları yavaşlarken, ikinci grup ülkelerde verimlilik artışlarının devam etmesi, bir süre sonra ikinci grup ülkelere bazılarının da önder ülkeyle boy ölçüşebilecek ekonomik ve askerî güce ulaşmasına neden olur. Bu durum uluslararası ilişkiler literatüründe güç geçişi teorisi çerçevesinde tartışılmıştır. Verimlilik çevrimi ile uluslararası sistemin yapısı arasındaki ilişkinin incelenmesi ayrı bir çalışma konusudur ve bu tezin kapsamı dışındadır.

Verimlilik çevrimi çerçevesinde önder, ikinci grup ve üçüncü grup ülkeler olarak tanımlanan ülkeler realist teori kapsamında göreceli güç dağılımına göre farklı biçimde tanımlanmaktadır.

2.2. DEVLETLERİN SINIFLANDIRILMASI

Realist teori çerçevesinde devletlerin uluslararası alandaki sıralaması, onların güç hiyerarşisi içindeki yerini tanımlamaktadır. Devletlerin sıralamasında genel olarak niceliksel ve niteliksel ölçütler kullanılmışsa da askeri ve ekonomik kapasite bir ülkenin göreceli gücünü belirlemek açısından en temel ölçüt olarak kabul edilmiştir. Bu unsurlar niceliksel somut verilere dayanan bir güç tanımı yapılmasına olanak tanımaktadır. Sıralama için kullanılan diğer ölçütler genellikle izlenimci kalmakta, kültürel bağlama ve tarihsel döneme göre değişmektedir. Bu çerçevede yapılan çalışmalarda ülkelerin dört kategoride toplanabileceği ileri sürülmüştür (Schweller, 2021, s.1-7).

Dominant büyük güç veya kutup; Kavram, geleneksel olarak devlet gücünün tüm bileşenleri arasında sayılan, nüfus ve toprak büyüklüğü, kaynak donanımı, ekonomik kapasite, askeri güç ve siyasi istikrar ve yeterlilik (Waltz, 1979, s.131) gibi alanlarda üstün olan ülkeleri tanımlamaktadır.

Bir devletin büyük güç veya kutup olarak nitelendirilebilmesi için, sistemdeki diğer en güçlü devletin sahip olduğu askeri kapasitenin iki mislinden fazla güce sahip olması gerekir. Aksi takdirde iki güçlü devlet bir araya geldiğinde kutup olma iddiasındaki devleti yenilgiye uğratabilir (Schweller ve Xiaoyu, 2011).

Büyük güçler güç sıralamasında ikinci sıradadır. Güç yansıma yetenekleri kutup güçlerininkinden daha düşük olsa da büyük güçler yalnızca bölgesel güç dengeleri üzerinde değil, aynı zamanda küresel güç dengeleri üzerinde de önemli bir etkiye sahiptir. Bu grubu ayrıca üçe de ayırmak mümkündür; gelişen ancak temelde değişmeyen bir küresel düzeni birlikte yönetmek konusunda sorumluluk almaktan kaçınmayan, destekçiler; mevcut düzeni yok etmeye ve onu tamamen farklı bir şeye dönüştürmeye çalışan, bozucular; gücün ayrıcalıklarını isteyen ama küresel yönetimin maliyetlerinden kendilerine düşen adil payı üstlenerek bunun bedelini ödemeye isteksiz olan, kaytarıcılar (Lake, 1984). Büyük güçler ikinci dereceden büyük güçlerdir, çünkü kutup olarak

nitelenecek kadar eksiksiz, en gelişmiş teknolojik yeteneklere veya kritik kitleye (toprak ve nüfus) (veya her ikisine birden) sahip değillerdir.

Küçük güçler uluslararası sistemdeki en zayıf ülkeleri ifade etmektedir. Ekonomilerinin gelişmemiş olmaları ve halklarının yoksullukla boğuşması bazı ülkeleri küçük güçler kategorisine sokacağı gibi, kabul edilen uluslararası standartlara uymayan yönetim biçimleri ve insan hakları uygulamaları nedeniyle de bazı ülkeler küçük güçler kategorisine dahil edilmektedir. Örneğin nükleer kapasiteye sahip Kuzey Kore, güvenlik, temel hizmetlerin halka götürülmesi ve hayati insan haklarının korunması standartlarına uymadığı için küçük güç olarak sınıflandırılmaktadır. Ya da kişi başına düşen gelir bakımından dünyanın önde gelen ülkeleri arasında olan Birleşik Arap Emirlikleri de küçük güç olarak tanımlanmaktadır. Çünkü bu ülke kendi güvenliğini sağlayacak olanaklardan yoksundur.

Ülkeler piramidinin en alt ve en kalabalık kısmını küçük güçler oluşturmaktadır. Piramidin en üstünde tek başına kutup (bir veya iki kutup nitelikli ülke), onun da altında sayıları çok fazla olmayan büyük güçler yer almaktadır. Büyük güçler ile küçük güçler arasındaki kategori orta ölçekteki güçler kategorisidir. Bu kategoriyi tanımlarken kullanılan ölçüt bunların ne oldukları değil ne olmadıkları ile ilişkilidir. Orta ölçekteki güçler kutup nitelikli veya büyük güçler kadar güçlü, az güçlü ülkeler kadar da zayıf değildirler. Dominant güçler ve büyük güç kategorisindeki ülkeler muhtelif şekilde geniş ve gelişmiş ülkelerken, az güçlü küçük ülkeler genellikle küçük yüzölçümlerine sahip, az nüfus sahibi ve gelişmekte olan ya da gelişme yolunda ülkelerdir. Fakat orta ölçekte güçlü ülkeler kategorisi homojen bir yapıda değildir. İsrail, Danimarka, Singapur ve Finlandiya gibi gelişmiş küçük yüzölçümlü ülkeleri kapsadığı gibi, Mısır, İran, Endonezya, Meksika, Filipinler, Nijerya gibi büyük yüzölçümlü gelişmekte olan ülkeleri, Kanada, Güney Kore, İspanya, Güney Afrika, Arjantin gibi orta ölçekli gelişmiş ülkeleri de içermektedir.

Büyük küresel sistem içinde büyük güçler ve küçük devletler arasında asılı kalan orta güçler, en belirgin rollerini acil çıkarlarının yattığı kendi bölgelerinde oynama eğilimindedir. Orta ölçekli güç, bölgesel ve küresel güç dengesi, coğrafi konumu, rejiminin ideolojik doğası ve liderlerinin siyasi korkuları ve hırsları gibi bir dizi faktöre bağlı olarak, kendisini bölgesinde kral yapıcı (bölgesel güç dengesini kendi lehine

çeviren), dengeleyici (bölgesel istikrarı koruyucu) veya tertius qaudens (bölgesel çatışmalardan avantaj sağlamaya çalışan) bir ülke olarak konumlandırmaya çalışır.

Orta ölçek güçlü devletlerin büyük güçlerle arasındaki ilişki genelleştirilecek biçimde yeknesak değildir. Bazı orta ölçek güçlü devletler büyük güçlerin bölgesel politikalarını kendi egemenliklerine yönelik bir tehdit olarak görebilmekte ve bölgesel ittifaklar aracılığıyla bu politikalara karşı çıkmaktadır. Bazı bölgelerde ise orta ölçekli devletler büyük güçlerin bölgede mevcudiyetlerini özendirmeye ve/veya korumaya çalışırlar.

Orta ölçek güçlü ülkeler çeşitli uluslararası organizasyondaki rolleriyle birbirinden farklı ülke grupları arasında bağlantı veya köprü kurma işlevi görürler. Bu tür bir işlev için en iyi örnekler arasında Cooper ve Jongryn'in Orta-7 (Cooper, Jongryn, 2012, s.103-121) olarak tanımladığı ülkeler gösterilebilir. Orta-7 ülkeleri olarak tanımlanan ve G20 içinde de yer alan, Kanada, Avustralya, Meksika, Endonezya, Güney Kore, Türkiye ve Arjantin'in, çok gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki iş birliğini geliştirecek ekonomik ve siyasi kapasiteye sahip oldukları düşünülmektedir. Ayrıca, Orta-7 ülkelerinin coğrafya ve taşıdıkları kimlikleri nedeniyle bir köprü işlevi görebilecekleri savunulmaktadır. Bu çerçevede Orta-7 ülkeleri içindeki Türkiye, hem coğrafi konumu hem laik-müslüman kimliğiyle tam bir bağlantı ülkesi olarak gösterilmekte, özellikle laik-müslüman kimliğinin dünya genelinde İslami demokratik hareketlere örnek olma özelliği taşıdığı düşünülmektedir (Schweller, 2021, s.5).

Keohane'ye göre orta ölçek güçler, tek başlarına etkili olamayacaklarını, bir grup içinde veya uluslararası kurumlar aracılığıyla sistemik bir etkiye sahip olacaklarını düşünen devletlerdir (Keohane, 1969). Orta güçler nispeten zayıf oldukları için güçlü bir uluslararası hukuk sistemini savunurlar; uluslararası siyasetin güç kullanımına ilişkin katı sınırlar koyan, hukukun üstünlüğüyle yönetilen iç siyaset benzeri bir yapıya kavuşmasını desteklerler (Ikenberry, 2001).

Uluslararası sistemdeki konumları göz önüne alındığında, orta ölçekteki güçlerin koalisyon inşası yoluyla, arabulucu ve aracı olarak, uluslararası çatışmaların yönetilmesi ve çözülmesine katkı vererek, uluslararası düzeni desteklemesi beklenir.

Önemli miktarda kaynağa ve itibar niteliklerine sahip oldukları alanlarda girişimci yetenek, teknik yeterlilik ve niş diplomatik faaliyete, belirli güçlere ve becerilere dayanan bir devlet davranışı gösterme kapasiteleri bulunmaktadır (Cooper, 1997). Orta ölçekli güçler uluslararası düzeni büyük ya da küçük olsun onu tehdit edecek güçlerden koruyabilecek kolektif bir yeteneğe ve ahlaki bir sorumluluğa sahip ülkeler olarak görülmektedir.

2.3. DIŞ POLİTİKA OLUŞUMU VE UYGULANMASINDA TEMEL MÜDAHİL DEĞİŞKEN: STRATEJİK KÜLTÜR

Dış politika oluşumunda ve uygulanmasında neoklasik realist teorinin müdahil değişkenlerinden hangisinin daha belirleyici olduğu, hangi politika kararlarında hangi değişkenin daha ağırlıklı olduğu ve bütün şartlarda ağırlıklı olarak rol oynayan tek bir değişkenin var olup olmadığı sorusu müdahil değişkenlerin dış politika uygulamalarıyla ilişkisinin incelenmesini gerekli kılmaktadır.

Tablo 3: Müdahil Değişkenler ve Etkileri		
	<u>Kısa dönem politikalar</u>	<u>Uzun dönem politikalar</u>
Lider	Çok etkin	Az etkin
Stratejik Kültür	Çok etkin	Çok etkin
Devlet-toplum ilişkileri	Az etkin	Çok etkin
Ulusal Kurumlar	Az etkin	Çok etkin
Kaynak: Ripsman ve diğerleri, 2016, s.58.		

Yukarıdaki tablo, müdahil değişkenlerin hangi vadedeki politikalar üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Buna göre kısa dönem politikalar üzerinde lider ve stratejik kültür çok etkin görünmektedir. Devlet-toplum ilişkisinin ve ulusal kurumların kısa dönemli dış politika üzerindeki etkisi azdır. Bu değişkenler daha uzun vadedeki politikalar üzerinde çok etkin görünmektedir. Uzun dönemli politikalar üzerinde lider fazla etkili olamamaktadır. Stratejik kültürün uzun dönemli politikalardaki etkinliği yine yüksektir.

Tablo 4: Sistemsel Netlik/Açıklık ve Stratejik Çevrenin Yapısı

Stratejik çevrenin yapısı (kısıtlayıcı/izin veren)	Sistemsel açıklık/netlik (Yüksek-düşük)	
	<u>Yüksek netlik</u>	<u>Düşük netlik</u>
<u>Kısıtlayıcı çevre</u>	Lider ve stratejik kültür	Lider ve stratejik kültür
<u>İzin veren çevre</u>	Stratejik kültür, ulusal kurumlar, devlet toplum ilişkisi	Belirsizlik; tüm müdahil değişkenler etkin olabilir

Kaynak: Ripsman ve diğerleri, 2016, s.95

Sistemik uyarıların ilettiği mesajın netlik/açıklık derecesinin ve stratejik çevrenin kısıtlayıcı veya izin veren olması durumunda hangi müdahil değişkenin ön plana çıkacağı da yukarıdaki tabloda gösterilmektedir.

Kısıtlayıcı çevre tehdidin/fırsatın büyük ve yakın olduğu durumları, izin veren çevre ise tehdidin/fırsatın uzak ve büyük olmadığı şartlara işaret etmektedir. Buna göre yakın tehdit/fırsat hızlı hareket etmeyi gerektirdiği için, sinyaller ister yüksek ister düşük netlikte olsun, kısıtlayıcı çevre şartlarında dış politika yapımında lider ve stratejik kültür ön plana çıkmaktadır. Zamanın darlığı kararın bir an önce verilmesi ihtiyacı, hızlı bir karar verici gerektiğinde lider bu rolü üstlenmektedir. Kısıtlayıcı çevrede zaten izlenmesi mümkün olan seçenek de bellidir. Bu durumda birinin bu seçeneğe evet veya hayır demesi yeterlidir ve bu kişi doğal olarak, liderdir. Stratejik kültürün bu şartlarda ön plana çıkmasının nedeni, kültürün uzun bir zaman diliminde bütün müdahil değişkenlerin tecrübesini bünyesinde taşıyor olmasıdır. Stratejik kültürün mevcut duruma bakarak tecrübeler ışığında bir nevi hazır reçeteleri olması bu değişkenin kısıtlayıcı çevrede öne çıkmasına neden olmaktadır.

İzin veren çevrede tehditler/fırsatlar uzaktadır ve fazla büyük görünmemektedir ve izlenebilecek politika seçeneği çoktur. Bu çevrede sinyaller net geldiğinde, yorum ihtiyacı çok düşüktür. Bu durumda devletin lider dışındaki kurumlarının dış politika kurgusunda rol alması yeterlidir. Ancak sinyaller net değilse bu durumda lider de dış politika oluşum sürecinde yer alır.

Kısıtlayıcı çevrenin politika seçeneklerini daralttığı ve uygulama ile ilgili zaman dilimini kısalttığı dikkate alındığında bu şartlar altında uygulanacak politikanın bir ölçüde

kısa vadeli olması neredeyse zaruridir. Örneğin, bir kriz döneminde uygulanacak politikalar kısa vadeli olmak zorundadır. Sonuçları uzun vadeye yayılsa bile, beklenmeyen durumlarda temel amaç mevcut şartlarda mümkün olduğunca en uygun politikanın hayata geçirilmesidir. Stratejik kültür bünyesinde beklenmeyen durumlarda karşı karşıya kalınan kriz durumları için uygun bir seçenek varsa ve/veya lider böyle bir tecrübe birikimine sahipse uzun vadeli etkisi olabilecek kısa vadeli bir politika uygulayabilir.

Uzun vadeli politikaların izin veren stratejik çevre içinde uygulanan politikalar olma ihtimali yüksektir. Tehdit veya fırsat uzaktır, büyüklüğü belli değildir ve uygulanabilecek çok fazla seçenek vardır. Bu ortamda uygulanabilecek politika da uzun vadeli bir politika olacaktır.

Müdahil değişkenlerin kısa ve uzun vade, sistemik uyarıların netlik derecesine göre dış politikadaki etkinliği incelendiğinde, bütün kategorilerde en etkin değişkenin stratejik kültür olduğu görülmektedir. Aşağıdaki tablo bunu ortaya koymaktadır.

Tablo 5: Sistemsel Netlik/Açıklık ve Stratejik Çevrenin Yapısı ile Müdahil Değişkenlerin Dış Politika Üzerindeki Etkisi				
	KISA VADELİ POLİTİKALAR (Kısıtlayıcı Çevre)		UZUN VADELİ POLİTİKALAR (İzin Veren Çevre)	
	Yüksek Netlik	Düşük Netlik	Yüksek Netlik	Düşük Netlik
Lider	Çok etkili	Çok etkili	Etkisiz	Etkisiz
Stratejik Kültür	Çok etkili	Çok etkili	Çok etkili	Çok etkili
Devlet-Toplum İlişkisi	Az etkili	Az etkili	Çok etkili	Çok etkili
Ulusal Kurumlar	Az etkili	Az etkili	Çok etkili	Çok etkili

Kaynak: Ripsman ve diğerleri, 2016, s.95; Üçbaş, 2020, s.55 ve kendi düzenlemelerimiz

Stratejik kültür tanım gereği uzun tecrübe ve bilgi birikimi sonucu oluşmuş yaklaşımlar bütünüdür. Devletin veya ülkenin, dünyaya bakışını belirleyen bir şema niteliğindedir. Oluşması zaman almıştır ve değişmesi de zaman alacak bir olgudur. Bu nedenle de bir ölçüde yapısal bir nitelik taşır. Stratejik kültür bu nedenle, dış politikayı çözümlemede önemli bir analiz aracı olma özelliğini taşımaktadır.

2.4. GÜÇ KAVRAMI VE KONDRATİEFF DALGALANMALARIYLA İLİŞKİSİ

Ülkelerin uluslararası sistemdeki konumlarını belirleyen temel değişkenin askeri ve ekonomik güçleri olması güç kavramını biraz daha yakından ele almayı ve Kondratieff çevrimleriyle ilişkisini ortaya koymayı gerektirmektedir.

Güç kavramı dış politika amaçlarını gerçekleştirmek açısından bakıldığında dışa dönük bir yaptırım gücünü temsil ettiği gibi, dışarıdan gelen baskılara karşı koyma kabiliyeti olarak da tanımlanabilir. Ülkelerin uluslararası sistemdeki konumunun güç dağılımı ile belirlendiği dikkate alındığında dış politika yapıcılarının kendi güçlerine ilişkin algılarının birinci hareket noktasını teşkil ettiğini söylemek yanıltıcı olmaz (Zakaria, 1992). Bir başka ifadeyle karar vericilerin dış politikada adım atmadan önce kendi güçlerine ilişkin bir algıyla hareket ettiklerini söylemek mümkündür. Bu algının, uluslararası ilişkiler sürecinin bir parçası olarak stratejik kültürün içinde mündemiç olduğu kabul edilebilir. Yani, ülkelerin kendi güçleriyle ilgili algısı stratejik kültürün temel unsurudur. Dış politika elitlerinin dünyayı algılaması ve izlediği dış politika ülkenin maddi kapasitesinin yani gücünün bir dışavurumudur (Renda, 2013).

Güç kavramının realist yaklaşımının temel kavramlarından olması nedeniyle bu kavramın olabildiğince net ve olabildiğince somut ve ölçülebilir olabilmesi için çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiştir. Realist okulun kurucusu Morgenthau'ya göre güç, coğrafya, doğal kaynaklar, endüstriyel kapasite, askeri hazırlık, nüfus, milli karakter, milli değerler, diplomasinin kalitesi ve hükümetin kapasitesinin bir bileşenidir (Morgenthau, 1985). Neorealistler ve neoklasik realistler gücü ölçmek için başka ölçütler de geliştirmişlerdir. Bugün literatürde en yaygın kullanılan ölçüt Ulusal Yeteneklerin Bileşik Endeksi (UYBE)'dir (Beckey, 2018). Endeks, J. David Singer tarafından 1963 yılında geliştirilmiştir (Susumu, Krause, Singer, 2002) ve altı değişkenden ülke değerlerinin dünya değerlerine oranının aritmetik ortalamasına dayanmaktadır. Buna göre ülkenin toplam nüfusunun dünya toplam nüfusuna oranı, ülkenin şehirli nüfusunun dünya şehirli nüfusuna oranı, ülkenin demir çelik üretiminin dünya demir çelik üretimine oranı, ülkenin birincil enerji tüketiminin dünya birincil enerji tüketimine oranı, ülkenin askeri harcamalarının dünya askeri harcamalarına oranı, ülkenin asker personeli sayısının dünya

asker personeli sayısına oranı toplanmakta ve basit biçimde altıya bölünmekte ve Ulusal Yeteneklerin Bileşik Endeksi skoru hesaplanmaktadır.

Beckley, 1936-2010 yılları arasında akademisyenler ve kamu personelleri tarafından en az 69 güç ölçütü geliştirildiğini, bunların 42'sinin bir şekilde ekonomik girdi verileri, araştırma ve geliştirme harcamaları, sermaye yatırımları, enerji tüketimi ve ekonomik çıktı verileri, GSYİH, sanayi üretimi, ticaret ve finansal hareketleri ile askeri harcamalar, askeri platformlar ve personel gibi değişkenler kullanılarak üretildiklerini (Arslan, 2011), kalan 27 göstergenin moral, prestij ve diplomatik yetenek unsurlarını da hesaba dahil ettiklerini belirtmektedir (Beckley, 2018). Beckley, göstergelerde en çok kullanılan değişkenin GSYİH olduğunu vurgularken, geliştirilmiş göstergelerde değişkenlerin net değerlerinin alınmadığını bu nedenle de güç ölçümünde yanılmaya yol açtığını vurgulamaktadır. Paul Bairoch'un (Bairoch, 1976) bir ulusun gücünün toplam GSYİH ile kişi başına düşen gelirle ölçülebileceği görüşünden hareketle Beckley ülkelerin GSYİH'sını kişi başına düşen GSYİH ile çarparak net kaynak değerine ulaşılabilirliğini ve bunu da ulusal güç için bir gösterge olarak kullanılabileceğini ile sürmektedir (Beckley, 2018).

Beckley ve diğerlerinin ülkelerinin geliştirdikleri göstergeler, ülkeleri uluslararası sistemde karşılaştırmalı olarak konumlandırmak açısından önemli adımlardır. Ancak, dış politika elitlerinin dış politika kurgulama sürecinde ülkelerinin güç algısını söz konusu göstergelere dayandırdıklarını ileri sürmek gerçekçi olmaz. Bu göstergeler düşünce araçları olarak önemli olmakla birlikte pratik değeri tartışmalı göstergelerdir.

Pratik değeri olan göstergenin dış politika yapımcılarının somut olarak görebildikleri ve etkisini ölçebildikleri bir gösterge olması beklenir. Güç bileşenleri arasında bu niteliğe sahip en önemli gösterge GSMH verisidir. GSMH ekonomik performansın yıllık durumunu göstermektedir. Ekonominin performansının askeri harcamalara ayrılacak kaynakları artırma, ülkenin genel refah düzeyini yükseltme ve ülkenin kendine güvenini güçlendirme üzerindeki etkisi açıktır. Ekonomik performansın uzun dönem yüksek seyretmesi ve yıllık büyümenin uzun dönemli ortalamadan yüksek gerçekleşmesi, karar alıcılar ve kamuoyunda ülkenin kapasitesi ve gücü ile ilgili pozitif bir algı yaratması beklenir. Aksi olduğunda karar alıcılar ve kamuoyu bu durumu zayıflama olarak değerlendireceklerdir. Ekonominin performansına ilişkin bu uzun dönemli algı ve ülkenin

gücüne ilişkin değerlendirme dış politika yapıcılarının uluslararası çevre algısını, tehdit değerlendirmelerini ve dış politika seçimlerini de etkilemesi beklenir.

Ülkenin güç algısı ile daha iyi ilişkilendirebileceği için Kondratieff dalgalanmalarının iyi bir analiz aracı olduğu düşünülmektedir. Kondratieff dalgalanmaları, ekonominin ulaştırma, haberleşme ve enerji sektörlerine yapılan yatırımlara bağlı dalgalanmalardır. Altyapı yatırımlarındaki artış ekonominin genelini etkisi altına alır, büyüme bütün sektörlerle yayılır ve ülkenin genelinde gözle görülür değişmelere yol açar. Ekonominin geneline yayılan büyüme performansı ülkenin büyüdüğü ve “güç”lendiğinin somut biçimde “fark edilmesine” yol açar. Kondratieff dalgalanmaları diğer ekonomik dalgalanmalara göre uzun dönemli dalgalanmalardır. Literatürde bu dalgalanmaların gelişmiş-sanayileşmiş ülkeler için 50-60 yıllık bir süreyi kapsadığı kabul edilirse de farklı gelişme seviyesinde olan ülkelere altyapı yatırımlarının yoğunlaşma dönemi aralıklarına göre bu dalgalanmaların daha kısa sürmesi mümkündür.

Buna göre, dış politika yapıcıları, ekonomi büyürken ulusal gücün de arttığı görüşündedirler. Ekonomik dalgalanmanın tepe bölgesinde hissedilen güç en yüksek seviyesindedir. İnış başladığında bile ulusal gücün yerinde olduğu hissi dış politika yapıcılarına hakimdir. Ancak inişin ikinci evresinde ekonomik yavaşlama iyice hissedilmeye başladığında ulusal gücün de zayıflamaya başladığı fikri yaygınlık kazanır. Ulusal güç algısı ile ekonomik performans arasında ciddi bir bağ olduğunun bir göstergesi ülkelerin gerginlik dönemlerinde birbirlerine karşı ekonomik yaptırımlar uygulamalarıdır. Ekonomik yaptırımların hedefi rakip ülkenin ekonomik ve mali dengesini bozmak ve siyasi istikrarsızlığı körüklemektir. Ekonomik ambargo bu nedenle kısa vadede maddi güç kapasitesine değil, güç algısına yönelik bir hamle olarak düşünülmelidir.

2.5. NEOKLASİK REALİST TEORİ VE ÇEVİRİM YAKLAŞIMININ DIŞ POLİTİKA ANALİZİNE UYGULAMA METODU

Neoklasik realist teorinin ve çevrim yaklaşımının dış politika analizine uygulanması dört aşamalı bir süreçtir. Birinci aşama, uluslararası sistemin yapısının ortaya konulmasıdır. İkinci aşama sistemik sinyallerin niteliğinin belirlenmesidir.

Üçüncü aşama sistemik sinyallerin yorumlanmasında ülke içinde en belirleyici kesimi saptamaktır. Dördüncü aşama da devletin kendi güç algısının (perception of own power) kavranmasıdır.

Uluslararası sistemin yapısının ortaya konulmasında ve sistemik sinyallerin niteliğinin belirlenmesinde Wohlforth alan şartlarının iyi okunması gerektiğini vurgular. Alandaki şartlar iyi okunmadığı takdirde yanlış çıkarım yapmanın neredeyse kaçınılmaz olduğu konusunda da uyarılar yapar. Wohlforth'a göre analizciler teorinin temel varsayımlarıyla, alan şartlarını ve kendi beklentilerini birbirleriyle kolayca karıştırma riskiyle karşı karşıyadır (Wohlforth, 2016, s.35-53). Öyle ki, uluslararası ilişkilerin seçkin teorisyenleri Kenneth Waltz, ve John Mearsheimer bile böyle bir yanıla düşmekten kendilerini koruyamamışlardır. Waltz 1988 yılında, Soğuk Savaş'ın uluslararası politikanın köklerine yerleştiğini ve bu yapı bozulmadığı sürece de devam edeceğini ileri sürerken birkaç yıl sonra Soğuk Savaş'ın biteceğini öngörememiş, Waltz'dan bir yıl sonra, Soğuk Savaş'ın bitmesinin Avrupa'yı bir nevi savaş alanına dönüştüreceğini, Batının çıkarının Soğuk Savaşın devamında olduğunu söyleyen Mearsheimer'ı da sonraki olaylar haksız çıkarmıştı. Waltz'ın yanılgısı çatışmayı bir değişken değil realist teorinin temel varsayımı olarak ele almasından, Mearsheimer'ın yanılgısı da alan şartlarını göz ardı ederek kendi beklentisini öne çıkarmasından kaynaklanmıştı.

Wohlforth'un alan şartları tanımı büyük ölçüde neoklasik realist teorinin sistemik sinyalleriyle örtüşmektedir. Bu çerçevede Wohlforth'un tablosu sistemik sinyaller, uluslararası ilişkilerdeki yansımaları, sistemin yapısı ve bu durumu açıklayan teorik yaklaşımlar olarak yeniden yorumlanabilir.

Tablo 6: Sistemik Sinyaller, Yansımaları, Sistem Yapısı ve Teorik Yaklaşımlar

Sistemik sinyaller	Yansımaları	Sistem Yapısı	Teorik Yaklaşımlar
Bir büyük güç potansiyel hegemonya veya baskın güç konumuna yükseliyor	İttifaklar, askeri güç artırımı, silahlanma, askeri güce dayalı rekabet	Tek kutupluluğa gidiş İki kutupluluk	Güç dengesi
Coğrafi konum, askeri gücü ve genel davranışlarıyla saldırı tehdidi oluşturarak bir büyük gücün potansiyel hegemonya veya baskın güç konumuna yükselmesi	İttifaklar, askeri güç artırımı, silahlanma, askeri güce dayalı rekabet	Saldırgan tek kutupluluğa gidiş İki kutupluluk	Tehdit dengesi
Dengelenemeyecek ölçüde kuvvetli bir büyük güç; tek kutupluluk	Tek kutup konumundaki ülkeye karşı ince dengeleme hamleleri	Tek kutupluluk	Yumuşak dengeleme
Sistem içinde veya bölgesel düzeyde bir büyük gücün baskın olması	İşbirliği, kurumsal normların inşası, “düzen”	Mutlak tek kutupluluk	Hegemonik istikrar
Meydan okuyucu bir tarafın baskın güce yakın bir güç geliştirmesi	Savaş	Mutlak tek kutupluluğun çözülmesi	Güç Geçişi

Kaynak: Wolforth, 2016, s.59; kendi düzenlememiz.

Neoklasik realist teorinin dış politika analizine uygulanmasının üçüncü aşaması dış politika kararlarında hangi müdahil değişkenin üzerinde durmak gerektiğini saptamaktır. Wohlforth’un bir analizcinin iyi yorum yapabilmesi için analiz ettiği devletin tarihini, kültürünü ve toplumun zihinsel şemasını iyi bilmesi gerektiği yaklaşımı (Wolforth, 2016, s.44) esas alındığında bu gerekliliğin neoklasik realist teorideki karşılığının stratejik kültür olduğu görülmektedir. Yukarıda da değinildiği gibi stratejik kültür bir süreç sonunda oluşan, toplumun geneline ve elitlere hâkim olan güvenlik algısı olarak tanımlamaktadır (Klein, 1999). Yine yukarıda da vurgulandığı üzere, stratejik kültür, kısa ve uzun vadeli

politikalar söz konusu olduğunda, uluslararası siyasi çevrenin izin veren veya kısıtlı olup olmadığına bakmaksızın dış politika üzerinde en fazla etkili olan müdahil değişkendir. Sistemin yapısı ve sistemik uyarılar stratejik kültürün temel aktörü olan dış politika elitlerinin güvenlik anlayışı doğrultusunda değerlendirildiği için, teorinin dış politika analizine uyarlanması üçüncü aşamasını, ele alınan devletlerin stratejik kültürlerinin ortaya konulması oluşturur.

Dördüncü aşama, dış politikası ele alınan ülkenin kendisine ilişkin güç algısının belirlenmesidir. Devletlerin dış politika kararlarının uygulama kabiliyeti, gerekli kaynakların bulunması, bu kaynakların zamanında ve yeterli biçimde mobilize edilmesi ile sınırlı ve bu kabiliyetin ekonominin genel performansı ile ilgili olduğu dikkate alındığında ülkenin kendisine ilişkin güç algısının belirlenmesi, o ülkenin uzun dönemli ekonomik çevriminin çizilmesini gerektirmektedir.

Özellikle orta güçteki ülkelerin dış politika uygulama imkân ve kabiliyetleri ekonomik dalgalanmayla değişebilmektedir. Ekonomik güç gerektiren dış politikalar ekonomik çevrimin çıkış aşamasında rahatlıkla uygulanabilirken, iniş evresinde tereddütlerle karşılanabilmektedir.

Bu çerçevede, neoklasik realist teorinin Türkiye'nin 2001-2021 dönemi dış politika yaklaşımını analiz ederken izlenecek yöntem dört aşamadan oluşacaktır.

Birinci aşamada yaklaşık yirmi yıllık dönem içinde uluslararası sistemle ilgili yapılar ve yapı değişiklikleri ele alınacaktır.

İkinci aşama sistemik sinyalleri belirlemek olacaktır.

Üçüncü aşama Türkiye'de dış politikada belirleyici olan stratejik kültürün temel özelliklerinin ortaya konulmasıdır.

Dördüncü aşama 2001-2021 dönemini içeren ekonomik dalgalanmanın çizilmesidir.

3. BÖLÜM

2001-2021 DÖNEMİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE UZUN DÖNEMLİ EKONOMİK ÇEVİRİM

Türkiye'nin 2001-2021 dönemi dış politikası bu bölümde incelenecektir. Bu incelemeye geçmeden önce, Türkiye'nin verimlilik çevrimi çerçevesinde sisteme dahil olan üçüncü ülke grubu ülkeler içinde yer aldığını, Schweller ve diğerleri tarafından vurgulandığı şekliyle de orta ölçekli güçte bir ülke olduğunu vurgulamak gerekir. Türkiye'nin bu niteliği uluslararası sistemde edilgen bir ülke olduğu ve etkisinin büyük ölçüde bölgesel nitelikte kaldığı anlamına gelmektedir.

Türkiye'yi yöneten elitlerin güç algısını oluşturan ekonomik çevrim yukarıda belirtildiği gibi Kondratieff çevrimidir. Ancak bu çevrim ekonomik gelişmişlik çizgisi çerçevesinde sanayileşmiş ülkelerden daha kısadır. Ulaştırma-haberleşme ve enerji altyapı yatırımlarına bağlı olarak gelişen bu çevrimler Türkiye için yaklaşık 20 yıllık dönemler halinde gerçekleşmektedir. Bunun nedeninin altyapı yatırımlarının hepsinin birden (full-scale) değil, aşamalı yapılması olduğu düşünülmektedir. Gözlemler Türkiye'de altyapı yatırımlarının önce ulaşırma ve haberleşme, sonra da enerji yatırımları şeklinde iki aşama halinde gerçekleştirildiğini ortaya koymaktadır (Alkaçar, 2006, s.150-155). Bu çerçevede, bir çevrimi tetikleyen altyapı yatırımı ulaşırma ve haberleşme olurken, bir sonraki çevrimi tetikleyen de enerji yatırımları olmaktadır.

Türkiye'deki dalgalanmanın süresine bakarak bu çevrimleri bina ve inşaat yatırımlarının tetiklediği Kuznetz çevrimleri olarak düşünmek de mümkündür. Sanayileşmenin köyden kente hızlı bir nüfus göçüne yol açtığı göz önüne alındığında Kuznetz çevrimlerinin de ekonomik gelişmeleri analiz etmek açısından etkili olabileceği ileri sürülebilir. Ancak, Türkiye'de gecekondulaşma ve konut yatırımlarının yoğun olmaması son yirmi yıla kadar bu değişkenin etkisinin altyapı değişkenine göre daha az baskın olduğunu düşündürmektedir. Uzun vadeli konut kredileri sisteminin 2007 yılında yürürlüğe girmesi o tarihten sonra konut yatırımını önceki dönemlere kıyasla oldukça hızlandırmış ve etkisini daha belirgin hale getirmiştir. Ancak yine de toplam büyüklük ve ekonomiye etkisi dikkate alındığında altyapı yatırımlarının çok daha etkili bir değişken

olduğu orta çıkmaktadır. Türkiye gibi ülkelerdeki ekonomik dalgalanmanın temel değişkeni uzun ömürlü sermaye malları ve altyapı yatırımları olduğu için de ekonomik analiz açısından çizilen uzun dönemli dalgalanmaların Kondratieff dalgalanmaları olarak tanımlanması daha uygundur. Ancak bu dalgalanmalar, yukarıda da değinildiği gibi kısa dönemli Kondratieff dalgalanmalarıdır ve yaklaşık yirmi yıllık bir süreyi kapsamaktadır.

Türkiye'nin uzun dönemli dalgalanmalarını belirlemek için Türkiye ekonomisine ilişkin GSMH büyüme oranlarının 9 yıllık ortalamaları bulunmuş ve her yıl için gerçekleşme ile ortalama arasındaki fark hesaplanmıştır.

3.1. 2001-2021 DÖNEMİNDE ULUSLARARASI SİSTEMİN YAPISI VE SİSTEM SİNYALLERİ

Uluslararası siyasi sistem, 2001-2021 döneminde Türkiye açısından bakıldığında iki evreye ayrılabilir. Birinci evre, 2001-2008 yıllarını kapsamaktadır. Bu dönemde ABD uluslararası sistemde tek kutup pozisyonundadır. 1990'lı yılların başında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla başlayan tek kutuplu sistem devam etmektedir.

İkinci evre, 2008 sonrasıdır. Bu evreyi bazı analistler ABD'nin kutup pozisyonunu yitirdiği yıllar olarak değerlendirmekte ve Çin'in yükselişiyle sistemin iki kutupluluğa doğru evrilmeye başladığı şeklinde yorumlamaktadır (Oğuzlu,2021; Kutlay ve Öniş, 2021). Ancak bu yorumların şimdilik bir beklenti olduğunun vurgulanması gerekir çünkü Çin henüz gelişimini tamamlamış ve ABD'yi açıktan meydan okuyarak (challenge), politikalarıyla dengeleme yoluna gitmiş görünmemektedir. Çin'in uluslararası sistemde gücün kendisine doğru yer değiştirmesini sağlayacak bir aktör olduğu ileri sürülebilirse de inceleme dönemimiz içinde uluslararası sistem bu baskıyı da hissettirecek sistemik sinyallerden yoksundur. Wohlforth'un sistemik sinyallerin özenli biçimde ele alınması gerektiği konusundaki uyarısı dikkate alındığında uluslararası sistemde Çin faktörünün henüz net biçimde ortaya çıkmadığını söylemek mümkündür.

2008 sonrasının Rusya'nın uluslararası sisteme geri dönüşüne ve sistemin yeniden iki kutuplu olarak kurulmasına sahne olduğu dönem olarak değerlendirilebilir. ABD'nin 2008'de Rusya'nın Gürcistan'ı işgali ile başlayan 2014'te Kırım'ı ilhakıyla devam eden dönemde Rusya'ya ciddi bir tepki vermemiş olması, 2015'te Ortadoğu'dan çekilirken,

Rusya'yı Suriye'ye IŞİD (Irak-Şam İslam Devleti) işgaline karşı koymak için davet etmesi uluslararası sistemin, Türkiye'nin içinde bulunduğu bölge itibariyle iki kutupluluğa dönüşmesi şeklinde yorumlanmaktadır. İnceleme döneminde sistemik sinyallerin Türkiye'yi doğrudan ilgilendiren sistemik sinyaller olduğu düşünülen olaylar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 7: Uluslararası Sistemin Yapısını Etkileyen Olaylar (2001-2021)

- ABD'de terörist saldırı, 11 Eylül 2001.
- ABD'nin Afganistan'ı işgali, Kasım 2001. (Bu saldırı Bush yönetiminin özellikle Ortadoğu'da güç kullanarak ulus inşa yaklaşımının (Oğuzlu, 2021) ilk adımı olarak değerlendirilmektedir.)
- 28 Mayıs 2002, NATO'nun Rusya'yı sınırlı ortak ilan etmesi.
- ABD'nin Irak'ı işgali Nisan 2003.
- AB'nin en kapsamlı genişlemesi, 2004⁵
- NATO'nun beşinci genişlemesi, 2004⁶
- P 5+1 İran nükleer anlaşması, 2006⁷.
- AB'nin Bulgaristan ve Romanya'yı üyeliğe kabul etmesi, 2007
- Rusya'nın Gürcistan'ı işgal etmesi, Ağustos 2008
- Arap Baharı, 2010 Aralık-2011⁸
- Mısır'da Müslüman Kardeşlerin iktidara gelmesi, 2012. Darbeyle iktidarın el değiştirmesi 2013.
- ABD'nin Irak'tan çekilmeye başlaması, 2013.
- IŞİD'in ortaya çıkışı, Irak ve Suriye topraklarının bir kısmını işgal etmesi, 2013-2017⁹.
- Rusya'nın Kırım'ı ilhakı, 2014.
- Rusya'nın IŞİD'e müdahale etmek üzere Suriye'ye girişi, 2015.

Kaynak: İlgili gazete nüshaları.

⁵ 1 Mayıs 2004 tarihinde 10 yeni üye ülkenin (Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Slovakya, Slovenya, Litvanya, Letonya, Estonya, Malta ve GKRY) AB'ye resmen katılması ile AB tarihinin en kapsamlı genişlemesi tamamlanmıştır.

⁶ Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya ve Slovenya'nın NATO'ya üyeliği 2004 yılında gerçekleşmiştir. Eski Doğu Bloku'nun üyelerinden Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya 1999'da üyeliğe kabul edilmişlerdir.

⁷ Çin, Fransa, Rusya, Birleşik Krallık, ABD ve Almanya'nın oluşturduğu P5+1, İran ile İran'ın nükleer programı kapsamında silah geliştirmemesi ve programın denetlenmesi konularında anlaşma imzalamıştır.

⁸ Arap dünyasında hükümet karşıtı protesto ve ayaklanmalar Aralık 2010'da ilk kez Tunus'ta başladı. Tunus Mısır, Libya, Suriye, Bahreyn, Cezayir, Ürdün ve Yemen'de geniş çaplı, Moritanya, Suudi Arabistan, Umman, Irak, Lübnan ve Fas'ta küçük çaplı miting, protesto ve ayaklanmalar şeklindeki olayla Arap Baharı olarak tanımlanmıştır. Tunus, Mısır, Libya, Cezayir ve Yemen gibi ülkelerde bir kısmı kanlı iktidar değişiklikleri yaşanmıştır.

⁹ Kuruluşu 1999'a kadar götürülmekle birlikte örgüt 2013'te Irak ve Şam İslam Devleti adıyla ortaya çıkmış, 2014 Haziran'ında Musul'u işgal etmiştir. 2017'de örgütlü yapısını kaybettiği düşünülmektedir.

Tablonun dikkatle incelenmesi, dönemin başlarında sistemik sinyallerin Türkiye'nin uluslararası sisteme katılımını özendirici nitelikte olduğu, bu nedenle de Türkiye'nin sistemi izin veren bir sistem olarak algıladığı düşünülmektedir.

Ancak 2012 yılından itibaren ABD başkanlarının kamuoyuna dolaylı veya doğrudan yansıyan durumsalıkları Türkiye'nin üzerinde bir baskı kurulmak istendiğini göstermektedir. Türkiye'nin Suriye sınırında terör örgütü PKK'nın uzantısı olarak telakki ettiği YPG'nin bu dönemde ABD ve Rusya'nın destekleriyle güç kazanması, Türkiye'nin güneyindeki gelişmeleri bir beka sorunu olarak görmeye başlamasına neden olmuş görünmektedir. Bu durumda stratejik ortam kısıtlayıcı bir niteliğe bürünmüştür.

Tablo 8: Türkiye'ye Yönelik Sistemik Sinyaller (2001-2021)

- Genişletilmiş Ortadoğu makalesinin yazarı Condolizze Rice'ın ABD savunma bakanı olmasıdır.
- 2003 yılında ABD'nin Batılı müttefiklerle Irak'a yönelik müdahalesi için Türkiye'den üs talep etmesi.
- 2004 yılının sonunda AB'nin Türkiye ile tam üyelik müzakerelerine başlama kararı ve 2005 yılında müzakerelerin başlatılması.
- 2005 yılında Birleşmiş Milletler inisiyatifiyle Türkiye'nin İtalya ile birlikte Medeniyetler İttifakı Projesinde eş başkanlığa seçilmesi
- Davos'ta Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ile İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Perez arasında tartışma (One Minute Krizi), 2009.
- İsrail ordusunun uluslararası sularda Mavi Marmara yardım gemisine baskın yapması ve 10 kişiyi öldürmesi. (Mavi Marmara Baskını), 2010.
- 2011 Arap Baharı'nın başlaması
- 4 Ağustos 2012 ABD Başkanı Obama'nın Başbakan ile telefonda görüşürken elinde beyzbol sopası tuttuğunu gösteren fotoğrafın basına servis edilmesi.
- 2015 IŞİD'in Musul Başkonsoloslüğümüzü basması ve görevlileri rehin alması
- 2015 sonrası YPG'nin ABD ve Rusya ittifaklarıyla Suriye'nin kuzeyinde hakimiyet kurma çabası
- 2015 Rus uçağının düşürülmesi
- 2016 Rus Büyükelçisinin Ankara'da öldürülmesi
- 2016 Fetö darbe girişi

- 9 Ekim 2019 Trump'ın Cumhurbaşkanı'na yönelik mektubu.
- Mısır, İsrail, Yunanistan, Güney Kıbrıs Rum Kesimi, İtalya ve Ürdün'ün Doğu Akdeniz Gaz Forumu kurması, 2020

Kaynak: İlgili gazete nüshaları

3.2. TÜRKİYE'NİN STRATEJİK KÜLTÜRÜ

Türkiye orta ölçekte güçlü bir ülke olarak uluslararası sistemin yapısına, sistemden gelen uyarılara ve bölgesel alt sistemdeki işaretlere açıktır. Bu uyarılar ve işaretler, stratejik çevrenin tehdit veya fırsat barındırıp barındırmadığı, bunların ölçeği ve zamanlaması dış politika elitlerince stratejik kültür süzgecinden geçirilmekte ve elitlerin ulusal güçle ilgili algıları ışığında değerlendirilmekte, dış politika tercihleri belirlenmektedir. Elitlerin ulusal güçle ilgili algıları yani ekonomik çevrimin hangi aşamasında olduğumuz bu değerlendirmede kilit değişkendir.

Çevrimin başlangıcında Türkiye, ekonomiyi yeniden büyüme patikasına oturtabilmek için dış kredi almakta, dış kredi aldığı uluslararası ortamı izin veren, fırsat yaratıcı ortam olarak değerlendirmekte, kredi almasını sağlayan şartları hazırlayan sistemdeki dominant güçle uyumlu hareket etmektedir. Ekonomi büyüdükçe dış politika elitlerinin kendine güveni artmakta, bölgede stratejik çevreyi sistemin dominant ülkesine de uygun şekilde düzenlemekte, gerektiğinde otonom bir yaklaşım sergileyebilmektedir. Kendine güven yükseldikçe dış politikada otonom davranma kabiliyeti ve arzusu artmaktadır ve gerektiğinde sistemin dominant ülkesiyle ters düşmekten de kaçınılmamaktadır. Ancak ekonominin önce hızlı sonra görece yavaşlayan büyüme performansı hissedilir derecede yavaşlamaya başlayınca, ulusal güç algısı da düşüşe geçer ve dış politika elitleri ülkeyi yeniden ayağa kaldıracak dış kaynak arayışına girer. Önce sistemin dominant olmayan ülkeleriyle ilişkiler geliştirilmeye ve kaynak teminine çalışılır. Başarılı olamayınca bu defa yeniden sistemin yöneticisi ülkeyle bozulan ilişkilerin düzeltilmesi ve uyum politikalarının geri döndürülmesi yoluna gidilir. Bu işleyiş şemasının arka planında Türkiye'nin stratejik kültürünün olduğunu söylemek mümkündür.

Türkiye’deki güvenlik kültürü ile ilgili yaklaşımlar büyük ölçüde ülkenin jeopolitik ve jeostratejik özelliklerine, coğrafi konuma ve ülkenin toprak bütünlüğünün korunması düşüncesine vurgu yapmaktadır. Bilgin, bölünme/toprak kaybetme endişesi ile coğrafi determinizmin Türkiye’deki stratejik kültürü belirleyen iki temel unsur olduğunu ileri sürmektedir (Bilgin, 2005). Oğuzlu ise Türkiye’de güvenlik kültürünün şekillenmesinde Osmanlı İmparatorluğundan miras kalan tarih, Türkiye’nin coğrafi ve jeopolitik şartları ve Cumhuriyetin kuruluşunda kurucu elitlerin benimsedikleri ideolojik bakış açısının rol oynadığını savunmaktadır (Oğuzlu, 2015, s.224-225).

Türkiye’nin uluslararası konumuna ve dış politikaya müdahil olan temel değişkene ilişkin yukarıda belirtilenler ışığında şu unsurlar ön plana çıkmaktadır.

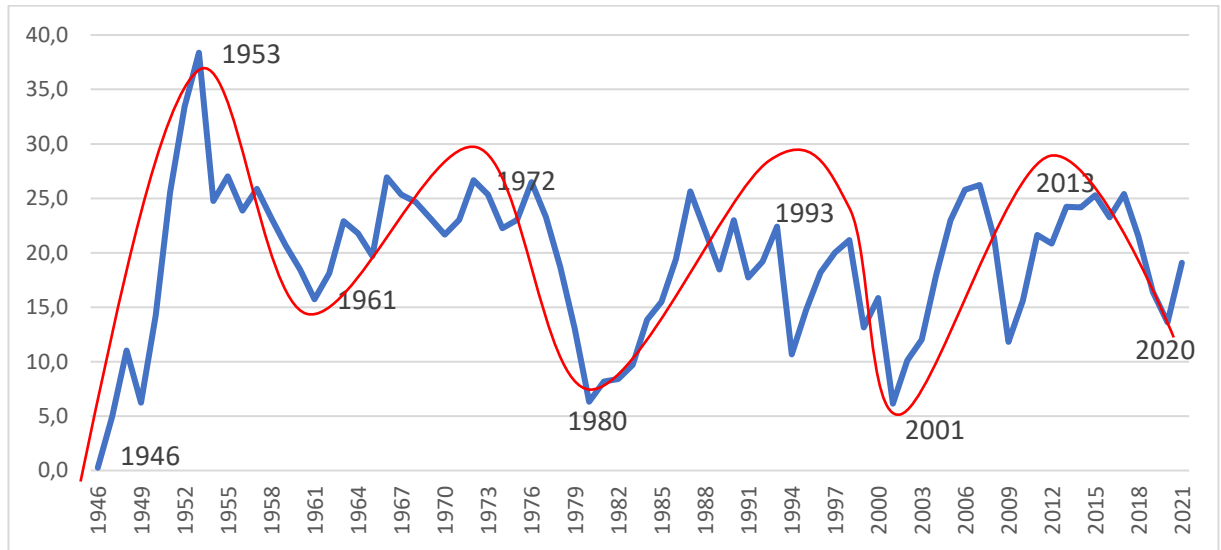
1. Türkiye orta ölçekli bir ülkedir ve uluslararası sistemin yapısına, sistemden gelen uyarılara ve bölgesel alt sistemdeki işaretlere açıktır.
2. Bu uyarılar ve işaretler, stratejik çevrenin tehdit veya fırsat barındırıp barındırmadığı, bunların ölçeği ve zamanlaması, dış politika elitlerince stratejik kültür süzgecinden geçirilmekte ve elitlerin ulusal güçle ilgili algıları ışığında değerlendirilmekte ve dış politika tercihleri belirlenmektedir.
3. Türkiye’nin stratejik kültürünün oluşumunun Osmanlı Devleti’nin 1699’da ilk toprak kaybından sonra edilgen biçimde oluştuğu ve Birinci Dünya Savaşı yenilgisi ve Kurtuluş Savaşı ile şekillendiği, Cumhuriyet’le birlikte bugünkü halini aldığı da ileri sürülebilir.
4. Türkiye’nin stratejik kültürün dört temel düsturu olduğunu ve dördünün de beka ile ilişkili olduğunu söylemek mümkündür.
  - a. Türkiye’nin sınırları güvensizdir. Özellikle güneydoğuda sınırların coğrafi bütünlüğü yoktur. Misak-i Milli’de Musul ve Kerkük’ün zikredilmesi nedeninin sadece petrol olmadığı, asıl nedenin güvenlik olduğunu sonraki yıllarda yaşananlar net olarak göstermiştir.
  - b. Türkiye, güvensiz hassas bir coğrafyada yer almaktadır ve askeri kapasitesinin mümkün olduğunca artırılması gerekir.
  - c. Türkiye Cumhuriyeti, 19. Yüzyılda bütün dünyada ve Osmanlı’da tartışılan düşünce ekolleri arasından tercihinin batılılaşmadan yana kullanmıştır. Bunun için çok büyük reform hamlesine girişilmiştir. Bu hamlenin akamete uğramaması gerekir.

d. İlk üç maddenin gerçekleşmesi için gerekli kaynak oluşturulmalıdır. Bunun için Türkiye hızlı biçimde kalkınmalı ve ekonomisi istikrarlı ve güçlü olmalıdır. (Kurtuluş Savaşı biter bitmez, 17 Şubat-4 Mart 1923'te İzmir İktisat Kongresi'nin toplanmasının temel nedeninin bu gerekçe olduğu söylenebilir.)

3.3. TÜRKİYE'NİN UZUN DÖNEMLİ EKONOMİK ÇEVİRİMİ, 2001-2021

Türkiye için uzun dönemli dalgalanmalar aşağıdaki çizimde gösterilmiştir. Bu dalgalanmalar Türkiye ekonomisinin neden yaklaşık yirmi yıllık arayla derin krizlerle boğuştuğunu, Türkiye'nin iç siyasetindeki temel aktörlerin neden yirmi yılda bir değiştiğini açıklayacak niteliktedir. Bu çalışmada da Türkiye dış politikasındaki çelişkili davranışları anlamlandırmak açısından önemli bir analiz aracı olarak ele alınmıştır.

Çizim 5: Türkiye Ekonomisinde Uzun Dönemli Çevrimler (1946-2021)

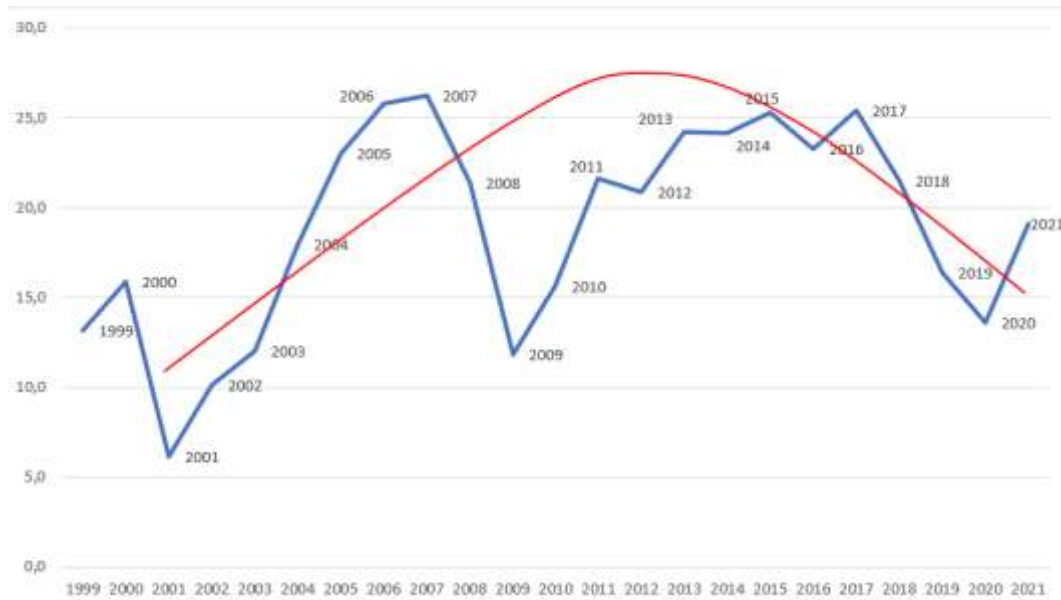
Kaynak: TÜİK GSMH verileri, kendi hesaplamalarımız

Çizim Türkiye'nin 1946-2021 arasındaki yaklaşık 75 yıllık dönemde yaşanan dört uzun dönemli dalgalanmayı göstermektedir. İlk dalgalanma 1946-1960 yıllarını kapsamaktadır, ikinci dalgalanma, 1961-1980, üçüncü dalgalanma 1981-2001'dir. İçinde bulunduğumuz dönem dördüncü dalgalanma dönemidir. 2001 yılında başlamıştır ve bu dalgalanma inceleme dönemimizi oluşturmaktadır. 2001 yılında başlayan çevrim 2020 yılında yeni bir dip ile tamamlanma sürecindedir. Bu dönem rastlantısal bir şekilde, ilk iki yıl hariç bırakılırsa tek partinin iktidarda olduğu bir dönemdir. Bu dönemi ele alan

çalışmaların konuyu söz konusu partinin dış politikası olarak ele alması bir ölçüde şaşırtıcı değildir. Ancak bu çalışmalar yapısal unsurları geri plana atmaktadır ve gelecek öngörülerini açısından tartışmalıdır. Uzun dönemli ekonomik dalgalanma, uluslararası sistem gibi bir ölçüde bağımsız bir değişkendir ve stratejik kültür gibi yapısal bir değişkenle analizin öngörü gücünü artırıcı bir faktördür¹⁰.

Türkiye'nin 2001-2021 dönemi ekonomik çevrimi ise aşağıdaki çizelgede gösterilmektedir.

Çizim 6: 2001 Uzun Dönemli Çevrimi

Kaynak: TÜİK GSMH verileri, kendi hesaplamalarımız

Buna göre, 2001 yılındaki başlayan ekonomik toparlanma 2007'ye kadar hızlı bir büyüme olarak devam etmiş 2008-2010 yıllarında geriledikten sonra 2013 yılına kadar

¹⁰ Uzun dönemli ekonomik çevrim dış koşullardan etkilenmekle birlikte ekonomideki temel yatırım davranışlarının ortaya çıkardığı bir olgu olduğu için yapısal diye nitelendirilebilir. Yapısaldır çünkü 1946'dan bu yana dünyadaki konjonktür ne kadar değişirse değişsin, ekonomik yapı ne kadar gelişirse gelişsin Türkiye ekonomisinde büyümenin yaklaşık 11 yıl iyi 9 yıl kötü olması durumu değişmemiş görünmektedir. Bu durum ayrı bir inceleme konusu olduğu için burada bunun nedenlerine değinilmemektedir.

sürmüştür. 2008'deki dünya çapındaki finans ve konut kredisi (mortgage) kaynaklı kriz bütün ekonomiler gibi Türkiye'yi de etkilemiş fakat Türkiye'nin toparlanması dünyaya göre çok daha hızlı gerçekleşmiştir. 2013 yılı bu çevrimin tepe noktası olarak düşünülmektedir. Bu tarihten sonra büyümenin hızı düşmüş ve 2017 yılından sonra da net biçimde aşağıya dönmüştür. 2001 yılı, önceki çevrimin dibi-bu çevrimin başlangıç yılı, 2013 yılı ise zirvesidir. 2007-2016 yılı büyük ölçüde doruk olarak tanımlanmaktadır. 2017 yılı inişin ikinci yarısının başlangıcıdır.

Uzun dönemli ekonomik çevrimin bağımsız bir değişken olarak güç algısını değiştirdiği dikkate alındığında Türkiye dış politikasının da bu çevrimin bölümlmelerine göre nasıl geliştiği ele alınabilir ve Türkiye'nin 2001-2022 dönemi dış politikası dört temel döneme ayrılabilir.

Birinci dönem, 2001-2007 dönemidir. Bu dönemde Türkiye ekonomisi hızla toparlanma evresindedir ve Türkiye'nin kendi gücüne ilişkin algısı da hızla düzeltilmektedir. İkinci dönem 2008-2013-2016 dönemidir. Bu dönem Türkiye'nin güç algısının en yüksek olduğu dönemdir. 2008-2013 yılları arasında Türkiye ekonomisi önceki döneme kıyasla daha yavaş büyüyordur fakat yine de uzun dönemli büyüme oranının üzerinde büyümeye devam etmektedir. 2013-2016 arası aslında uzun dönemli dalgalanmanın iniş aşamasının ilk evresidir fakat ekonomideki yavaşlama henüz hissedilmemektedir ve güç algısı da hala yüksektir. 2017-2020 arası dönem büyümenin yavaşladığının hissedildiği dönemdir. Ekonomik yavaşlama güç algısını da düşürmüştür. 2020 sonrası dönem ekonominin krizlerle sarsıldığı dönemdir ve güç algısı daha da düşmüştür.

Bu çerçevede 2001-2022 dönemi dış politikası şu şekilde de tanımlanabilir; 2001-2007 sistemin dominant ülkesiyle uyumlu, tehdit algısının düşük stratejik çevrenin izin veren nitelikte olduğu dönem (uyumlu dönem); 2008-2016 yılları stratejik çevrenin izin veren nitelikte görülmeye devam ettiği, uyumlu ve otonom dış politika uygulayacak kadar ülkenin kendisini güçlü hissettiği dönem (uyumlu ve otonom dönem); 2016-2020 tehdit algısının yükseldiği dönem (realist dönem); 2020 ve sonrası, yeniden uyum politikalarına dönüş dönemi (uyum arayışı dönemi).

3.3.1.2001-2007 Uyumlu Davranış Dönemi

2001 yılı Türkiye'nin ciddi bir siyasi krizin tetiklediği büyük bir ekonomik krizle sarsıldığı, Dünya Bankası'ndan gelen, uluslararası finans çevrelerinin tanıdığı Kemal Derviş'in ekonomiden sorumlu bakan olarak Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası'ndan aldığı kredi desteğiyle finans sektörünü yapılandırılarak ekonomisini yeniden büyüme patikasına sokmaya çalıştığı¹¹ yıldır. Uzun dönemli Kondratieff çevriminin ilk yılı olarak tanımlanabilir, çünkü ekonomi dibe vurmuş ve yeniden büyüme trendine girmek üzeredir.

Aynı yıl, Eylül ayında ABD'de İkiz Kulelere saldırı düzenlenmiş ve Kasım ayında ABD saldırısının sorumlularının bulunduğu ileri sürdüğü Afganistan'ı işgal etmiştir. Bu saldırı Bush yönetiminin özellikle Ortadoğu'da güç kullanarak ulus inşa yaklaşımının (Oğuzlu, 2021) ilk adımı olarak değerlendirilmektedir. Afganistan işgalini, 2003 başında Irak'ın işgali izlemiştir. ABD, Irak'a girerken yalnızca Saddam'ın elindeki kitle imha silahlarını yok etmek istemediğini, ülkeye demokrasiyi de getirmek arzusunda olduğunu ilan etmiştir. Tek kutuplu dünyanın egemen ülkesi olarak ABD demokratik değerleri yayma ve terörizmle mücadele konusunda ciddi adımlar atmaktadır. Bu arada Türkiye'nin bulunduğu bölgede de sıcak çatışmaya girmekten çekinmemiştir. Oğuzlu, Türkiye'nin Ortadoğu'da oluşan yeni konjonktürün çevresini daha güvenli hale getirdiğini gördüğünü ve ABD'nin bu politikasını benimsediğini söylüyor. Bu yorumu, Türkiye'nin Ortadoğu'daki yeni konjonktörü tehdidin az olduğu, izin veren bir stratejik çevre olarak değerlendirmeye başladığı şeklinde ele almak da mümkündür. Ayrıca, Türkiye'nin ekonomisinin yeniden düze çıkıyor olması ulusal gücün de yükselmeye başladığı düşüncesini güçlendirmiş olmalıdır.

Sistemsal uyarılar ve ulusal güç konusundaki olumlu algılar dış politika elitlerinin stratejik kültürüne uygun hamleler yapmasına olanak sağlamış görünmektedir. 2001-2007 döneminde en önemli dış politika hamleleri, ülkenin yapısal ve uzun erimli sorunlarına yöneliktir ve büyük ölçüde Batı yanlısı olarak yorumlanmaya uygun hamlelerdir. 2004 yılında Türkiye'nin ABD inisiyatifiyle başlatılan ve Birleşmiş Milletler

¹¹ 19 Şubat 2001 tarihinde Cumhurbaşkanı Sezer'in Başbakan Ecevit'e anayasa kitapçığını fırlatmasıyla başlayan siyasi ve iktisadi kriz Kemal Derviş'in Mayıs 2001 tarihinde yürürlüğe koyduğu "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" ile çözülmeye çalışılıyordu.

çatısı altında gerçekleştirilen Medeniyetler İttifakı projesinde İspanya ile birlikte eş başkanlığa gelmesi ülkenin “doğu ile batı arasında köprü” imajının somutlaşmış ifadesi olurken, aynı yılın son günlerinde AB’nin Türkiye ile tam üyelik müzakerelerini başlatma kararı alması ve müzakerelerin 2005 yılında başlaması, Türkiye’nin Cumhuriyet dönemi boyunca takip ettiği Batı kampına dahil olma politikasının somutlaşması anlamına gelmektedir. Türkiye bu dönemde AB ile arasındaki uzun zamandır var olan bir sorunu da çözüme girişiminde bulunmuştur.

2004 yılında Birleşmiş Milletlerin Kıbrıs planına Türkiye büyük bir destek vermiş ve Annan Planı’nın Kıbrıs Türk Cumhuriyeti tarafından referandumda kabul edilmesini sağlamıştır. Söz konusu girişim Kıbrıs Rum Kesiminin planı reddetmesiyle akamete uğramışsa da Türkiye’nin dönem içindeki uyum politika göstergelerinden biri olarak kayda girmiştir.

3.3.2.2008-2016 Uyum ve Otonomi Dönemi

Bu dönemde Türkiye çevresindeki ülkelerle yaşadığı sorunları çözüme girişimlerine devam etmiştir. Ermenistan ile uzun süredir devam eden sorunlarını çözmek için yeni bir girişimde bulunmuştur. Ermenistan ile ilişkilerin normalleştirilmesi amacıyla ilk ciddi adımı Türkiye atmış ve Cumhurbaşkanı nezdinde ilk ziyaret Ermenistan’ın başkentine 2008 yılında gerçekleştirilmiştir¹². Kıbrıs hamlesinden sonra Ermenistan’a yönelik bu girişim, ekonomisi güçlenirken Türkiye’nin kendine güvenin arttığı ve sürüncemede olan sorunlara çözüm arayışı olarak değerlendirilmektedir. Türkiye’nin 2002-2007 döneminde yıllık ortalama büyüme oranı uzun dönemli büyüme oranı olan 4,1’in çok üzerinde, yüzde 7.4 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye’nin kendine güveninin göstergelerinden biri, bu dönemde Davos’ta Başbakan’ın İsrail Cumhurbaşkanı’na “one minute” çıkışıyla yaşanmıştır¹³. Türkiye uluslararası bir arenada ilk kez bir İsrailli yetkilinin yüzüne karşı son derece ağır

¹² Cumhurbaşkanı Gül, Ermenistan-Türkiye dünya kupası elemeleri maçı için Eylül 2008’de Erivan’ı ziyaret etti.

¹³ 29 Ocak 2009 tarihinde yapılan toplantıda Başbakan Erdoğan, İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres’e İsrail’in Filistin’de çocukları öldürdüklerini hatırlatarak “Siz öldürmeyi çok iyi bilirsiniz” diye çıktı.

konusmuş ve ciddi suçlamalar yönelmiştir. Bu çıkış Türkiye'nin özellikle Ortadoğu'da prestijini oldukça yükselten bir hareket olmuştur.

2008-2016 dönemi esas itibariyle oldukça çalkantılı bir dönemdir. Rusya'nın Gürcistan'ı işgali, 2011 yılından başlayarak Arap Baharı, 2012 yılında Mısır'da Müslüman Kardeşlerin iktidara gelmesi, 2013 yılında ABD'nin Irak'tan çekilirken IŞİD'in ortaya çıkışı, 2014 yılında Rusya'nın Kırım'ı ilhakı, 2015 yılında Rusya'nın Suriye'ye girişi, Türkiye'nin Rus uçağını düşürmesi, 2016 yılında Rusya'nın Ankara Büyükelçisinin öldürülmesi bu dönemin önemli olaylarıdır.

Dünya ekonomisi bu dönemde 2008 yılında başlayan konut kredisi kriziyle sarsılmış, bu sarsıntı ABD ve Avrupa ekonomilerini büyük ölçüde etkisi altına almıştır. Ancak, Türkiye bu finansal krizden, 2001 yılında bankacılık sektörünü yeniden yapılandırmış olması nedeniyle büyük bir yara almadan çıkmıştır. Ekonomik büyüme dönem içinde ortalama olarak bir önceki dönemin bir hayli altında kalsa da uzun dönemli ortalamanın biraz üzerinde, yüzde 4,8 civarında gerçekleşmiştir. Büyük bir dünya krizinden büyük yara almadan çıkan Türkiye için bu dönem, ekonominin performansı ile kendini daha güçlü hissettiği bir dönemdir. Oğuzlu, bu dönemde Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) ileri gelenlerinin üst üste kazandıkları seçim zaferleriyle kendine güvenlerinin arttığını ileri sürmektedir (Oğuzlu, 2021). Gerçekten AK Parti, 2002, 2007 ve 2011 seçimlerini artan oy oranlarıyla kazandıysa bu başarının ardında ekonomik performansın bulunduğunu da ifade etmek gerekir. Bu performans ulusal güç açısından, istikrarlı bir hükümet ve güçlü bir ekonominin ortaya çıkardığı güçlü bir devlet şeklinde yorumlanabilir.

Türkiye'nin bu dönemdeki dış politikasını iki devreye ayırmak mümkündür. Birinci devrede Türkiye uyumlu tutumunu sürdürmüştür. Batı değerlerinin yayılması için adımlar atmaya devam etmiştir. Öyle ki, Mısır'da Müslüman Kardeşler iktidara geldiğinde, Tunus'ta ve Libya'da bu ülkelere laiklik telkininde bulunabilmiştir¹⁴.

İkinci devrenin, IŞİD'in ortaya çıkması ve Suriye'de özerk bir Kürt devleti kurma girişimleriyle başladığını söylemek mümkündür. Türkiye'nin stratejik kültürünün beka konusundaki hassasiyetle kuzey Suriye'deki gelişmeleri kontrol altına almak için otonom

¹⁴ Erdoğan, Eylül 2011'de ziyaret ettiği Mısır, Libya ve Tunus'ta laiklik tavsiyesinde bulundu.

bir politika izlemeyi seçtiği görülmektedir. Türkiye IŞİD'in Suriye'de YPG ile mücadelesine Rojova hariç müdahale etmemiştir. Suriye'ye girmesi için ABD'nin yaptığı baskıya da direnmiştir. IŞİD'in Musul Başkonsoloslugu'nu basması ve konsolosluk görevlilerini rehin alması, Türkiye'nin ABD'nin Suriye'ye müdahale etmesi konusunda yaptığı baskıya da direnmesini sağlamıştır. Bu evrede Türkiye'nin özellikle Suriye'de inisiyatif almaya çalıştığı ve politikasının ABD ve Rusya ile çeliştiği söylenebilir. Özellikle içeride açılım politikasının 2015 yılında sona ermesiyle Türkiye Suriye'de daha cesur adımlar atmıştır. Rus uçağının düşürülmesi¹⁵ Türkiye'nin kendine olan güvenini ve Suriye konusunda taviz vermez tavrını göstermesi açısından önemlidir.

3.3.3.2016-2020 Realist Dönem

Bu dönem Türkiye için çizilen Kondratieff çevrimlerinin inişinin ikinci yarısına denk gelmektedir. Ortalama büyüme oranı %3,2 ile önceki dönemlerin ve uzun dönemli ortalamanın da altındadır. Ekonomik gücün azalıyor olması ve Suriye sınırında ayrılıkçı tehdidin büyümesi Türkiye'nin yeniden güvenlik politikalarına dönüşüne yol açmıştır. Bu dönem stratejik çevrenin kısıtlı çevre olarak tanımlandığı devredir. Tehdit Türkiye'yi askeri seçeneklere yöneltmiş görünmektedir. Bu dönemde Türkiye Suriye ve Irak topraklarında birden fazla askeri harekât gerçekleştirmiştir.

3.3.4.2020 Sonrası Yeniden Uyum Arayışı Dönemi

Türkiye 2020'nin sonunda ciddi bir döviz kriziyle karşı karşıya kalmıştır. 2021 yılında ekonomik büyüme baz etkisiyle yüzde 9 gibi büyük bir oran yakalamışsa da döviz krizi ve enflasyon artışı Türkiye'nin ekonomik gücünü erozyona uğratmış görünmektedir. Ekonomideki bu durum Türkiye'nin ulusal güç algısını olumsuz etkilerken yönetici elitin yeniden seçilme kaygısını da ciddi biçimde körüklemiştir.

Ekonomideki bu durum, daha önceki bütün krizlerde olduğu gibi dış kaynak ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Daha önceki dönemlerde dış kaynak genel olarak uluslararası kuruluşlar veya devlet kanallarından sağlanmıştır. Küreselleşme sonrası 2001

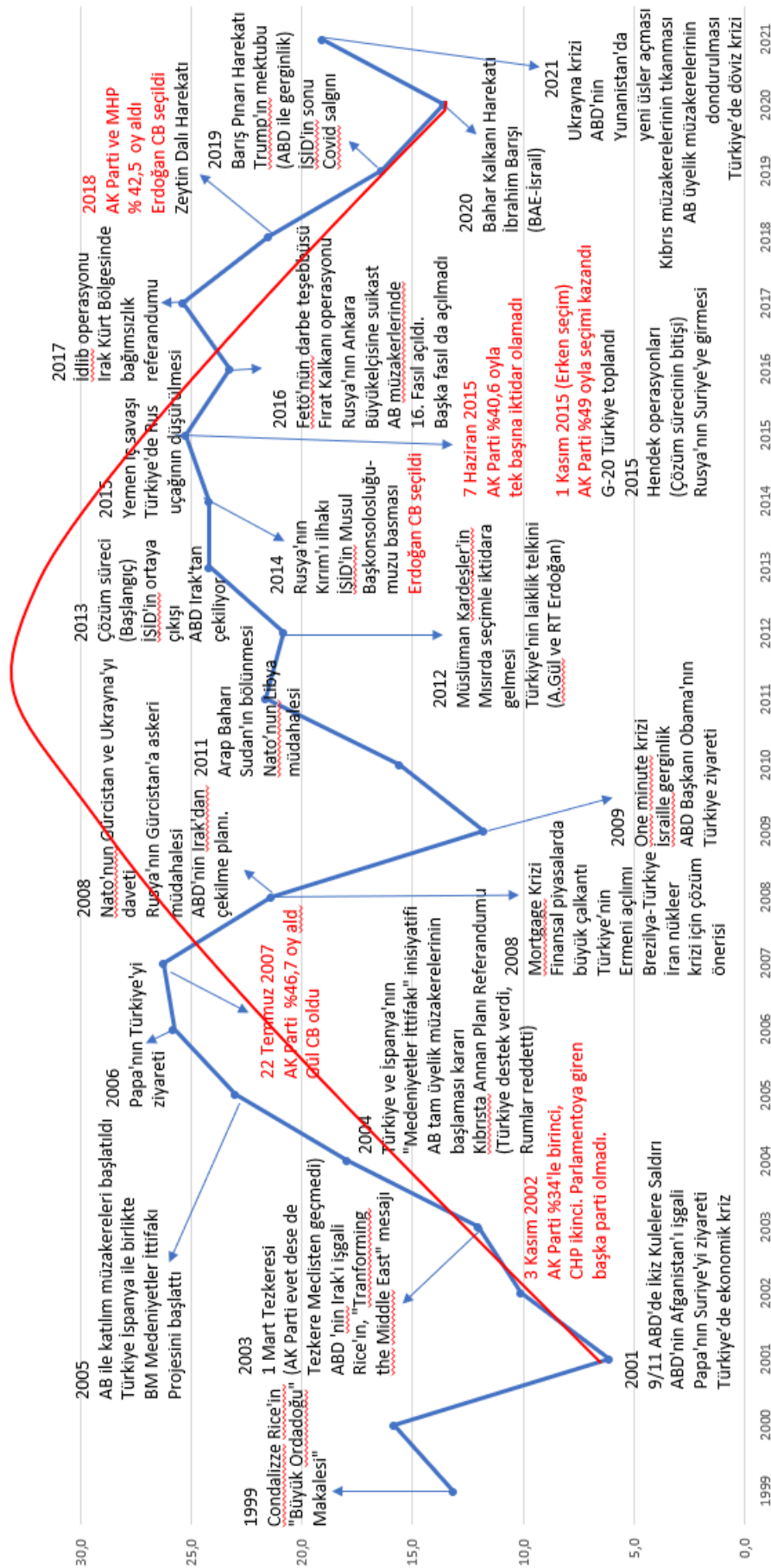
¹⁵ Rus uçağının düşürülmesiyle ilgili daha sonra farklı yorumlar yapılmış da olsa, dönemin Başbakanının olayı üstlenmesi, dış politika elitinin konuya bakışını göstermesi açısından önemlidir.

krizinde de kaynak esas olarak IMF ve Dünya Bankası'ndan, ek kaynak piyasalardan temin edilmiştir. İnceleme dönemi sonu itibariyle dünya ekonomisinde hızla yükselen enflasyon ucuz kaynak imkanını ortadan kaldırıyor görünmektedir. IMF ve Dünya Bankası'nın kaynaklarına erişim de büyük ölçüde Batılı ülkelerin kontrolündedir. Türkiye'nin azalan ulusal gücüne yeniden kavuşması ve iktidarın yeniden seçilmesinin yeni kaynak bulmasına bağlı olması, Türkiye'nin yeniden Batı eksenli uyum politikasına dönüşüne yol açacak gibi görünmektedir. Türkiye'nin 2020 sonrasında, güvenlik şartlarında temel bir değişiklik olmadığı halde realist politikalara devam etmemesi, Ukrayna-Rusya savaşı sırasında Batı dünyasıyla büyük ölçüde eşgüdüm içinde olması, savaşan tarafları bir araya getirmeye ve barışı yeniden tesis etmeye çalışması uyum politikasına dönüş olarak nitelendirilebilecek hamlelerdir.

Türkiye'nin stratejik kültürü, çok hassas bir coğrafyada, ekonomik ve askeri gücü artırmaya, sınır güvenliğine hassasiyete, toplumsal bütünlüğü korumaya odaklanmıştır.

Dış politika uygulamaları ve bazı önemli olaylar çevrim üzerinde Çizim 7'de gösterilmiştir. Çalışma, 2001 Kondratieff çevriminin sona ermesinden sonra yeni bir Kondratieff çevriminin başlamasıyla yeni bir uyum döneminin başlayacağını, bunu sırasıyla uyum-otonomi ve savunmacı-müdahaleci ve yeniden uyum arayışı dönemlerinin takip edeceğini öngörmektedir.

Çizim 7: 2001 Uzun Dönemli Çevrimi, Uluslararası Gelişmeler ve Türkiye Dış Politikası

Kaynak: TÜİK GSMH verileri, kendi hesaplamalarımız.

SONUÇ

Bu çalışma, Türkiye'nin büyük ölçüde aynı parti tarafından yönetildiği, dış politikada da nihai karar verici olarak aynı kişinin bulunduğu 2001-2021 döneminde Türk dış politikasının neden zıt görünümlü kararlar ve uygulamalarla dolu olduğunu açıklamayı ve Türk dış politikasının öngörülebilir olup olmadığını belirlemeyi amaçlamıştır.

Çalışmanın teorik temellerini bir uluslararası ilişkiler teorisi olarak neoklasik realist teori oluşturmuştur. İnceleme dönemi bir sistem bütünlüğü içinde ele alınmış ve dış politika yapımındaki etkin unsurlar saptanmaya çalışılmıştır. Bunun için, neoklasik realist teorinin müdahil değişkenleri üzerinde durulmuş ve stratejik kültürün dış politika yapımında ve uygulanmasında sistemin yapısından sonra en önemli faktör olduğu belirlenmiştir.

Çalışmada, neoklasik realist teorinin temel değişkenin güç olduğu noktasından hareketle dış politika uygulaması ile güç kavramı arasında bir ilişki kurulmuş ve güç kavramının dinamik biçimde ele alınmasının çelişkili gibi görünen politika davranışını daha iyi açıklayacağı düşüncesiyle Türkiye'nin uzun dönemli ekonomik çevrimleri güç göstergesi olarak benimsenmiştir.

Bu çerçevede, Türkiye için Kondratieff çevrimleri çizilmiş ve 1946 sonrasında yaklaşık yirmi yıllık dönemler halinde dört uzun dönemli dalgalanmaya olduğu görülmüştür. Sonuncu dalgalanma 2001 yılından başlayarak bütün inceleme dönemimizi kapsamaktadır.

Çalışmada Türkiye'nin dış politika uygulamalarının sistemin yapısı ve sistemik uyarılar kısıtı altında, stratejik kültürünün yönlendirmesiyle fakat uzun dönemli ekonomik dalgalanmasının dış politika elitlerinde yol açtığı güç algısı doğrultusunda geliştiği ileri sürülmüştür.

Buna uygun olarak, Kondratieff çevrimin çıkışında Türkiye'de güç algısının yüksek olduğu iddia edilmiş ve çıkışın ilk aşamasında Batı ile uyumlu, ikinci evresinde hem uyumlu hem otonom politikalar uygulanacağı öngörülmüştür. Çevrimin inişinin ilk evresinde de uyumlu ve otonom politikaların devam edileceği savunulmuş, ekonomideki

yavaşlamaya ve güç algısındaki zayıflamaya uygun olarak sonraki aşamada realist ve savunmacı bir yaklaşımın dış politikaya hâkim olacağı, ekonomik sorunların arttığı inişin son evresinde ise Batı ile uyum arayışına girileceği iddia edilmiştir.

Döneme ilişkin ampirik bulgular tezin hipotezini destekler mahiyettedir. Türkiye kaynak ihtiyacının ağır bastığı çevrimin ilk aşamasında, 2001-2007 döneminde Batı ile uyumlu politikalar benimsemiştir. AB'ye tam üyelik başvurusunun kabulü, Medeniyetler İttifakı Projesi'nin tarafı olması bu uyum politikaların en dışa vuran halkası olmuştur. Çıkışın ikinci yarısı ve inişin ilk yarısını kapsayan 2008-2016 dönemi Türkiye'nin Batı ile uyumu gözettiği fakat bölgesine kendi çıkarları doğrultusunda müdahale edebildiği, dış politikanın otonom bir karakter taşıdığı dönem olmuştur. 2016-2020 iniş döneminin ikinci yarısının başlangıcıdır ve ekonomik performansla birlikte güç algısının düştüğü dönemdir. Türkiye'nin bu dönem realist politikalar izlediği ve tehditlere karşı duyarlı olduğu bir dönem olmuştur. Türkiye kendisini tam anlamıyla gücünü yitirdiği hissiyatına kapılmadığı için bölgesinde askeri harekatlara girişebilmektedir. 2020 sonrası ekonomik performans ile birlikte güç algısı da düşüktür. Tehdit algısı yüksek olmasına rağmen hareket kabiliyeti kısıtlıdır. Ekonomi krizlerle sarsılmaktadır ve dış politikada Batı ile uyum arayışı ağırlık kazanmıştır.

Türkiye'nin izlediği çelişkili gibi görünen politikalar, ülkenin içinde bulunduğu coğrafya, askeri ve ekonomik kabiliyetler ve toplumsal yapı kısıtları altında “beka” merkezli yaklaşımının bir ürünüdür. Türkiye kendisini ekonomik çevrim boyunca güçlü hissettiğinde aktif rol oynayarak kabuğunu kırmaya çalışmakta fakat ekonomi zayıfladığında yeniden içine dönmekte ve güç merkezleriyle daha uyumu bir politika izlemektedir. Bu çerçevede, tez, Türkiye'nin ekonomik çevriminin hangi evresinde olduğuna bakılarak izlenecek dış politikanın da öngörülebilir olduğunu ileri sürmektedir.

Türkiye için geçerli olan çevrim yaklaşımının diğer orta ölçek güçteki ülkelerin dış politika davranışlarını açıklama gücüne sahip olup olmadığı çalışmada ele alınmamıştır. Türkiye için geçerli olduğu belirlenen bu şemanın, benzer orta güçteki ülkeler için de geçerli olup olmadığının saptanması bu alanda yapılacak çalışmalarla ortaya çıkacaktır.

Çalışmada, ayrıca, enerji girdisinin tetiklediği verimlilik çevrimlerinin uluslararası sistemle ilişkisine de değinilmiş, hegemonik sistemlerin verimlilik çevriminin siyasi yansıması olduğu görüşü ileri sürülmüş ve yaklaşık 150 yıl süren bir hegemonik çevrimin

elli yıllık üç Kondratieff çevrimi içerdiğine değinilmiştir. İngiliz hegemonik çevrimi için geçerli olan bu şemanın ABD hegemonik çevrimi için de geçerli olup olmadığı yine bu alanda yapılacak çalışmalarla belirlenebilecektir.

KAYNAKÇA

- Abramovitz M. (1961). The Nature and Significance of Kuznets Cycles. *Economic Development and Cultural Change*. 9(3), 225–248.
- Alkaçar, Baki. (2006). Dünya Ekonomik Sistemi ve Türkiye, *Stratejik Öngörü, Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye ve Dünya*. Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi.
- (2016). *Verilerin Dili Ekonomiye Nasıl Okunmalıyız*. Bankalar Birliği Yayınları
- Ariely, Dan. (2008). *Predictably Irrational Hidden Forces That Shape Our Decisions*. Harper Collins
- Arrighi, Giovanni. (1994). *The Long Twentieth Century*, Verso
- Arslan, Servet. (2011). Kaynak Kontrolü Yaklaşımı ile Milli Güç Analiz Modeli Önerisi: Türkiye Örneği. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Harp Akademileri Komutanlığı
- Baldwin, A. David. (2002). Power and International Relations. Walter Carlsneas, Thomas Risse Kappen, Beth A. Simmons (Ed.). *Handbook of International Relations*. Londra, Sage
- Beckley, Michael. (2018). The Power of Nations Measuring What Matters. *International Security*. 43(2)
- Bilgin, Pınar. (2005). Turkey's Changing Security Discourses: The Challenge of Globalisation. *European Journal of Political Research*, 44 (1)
- Bostanoğlu, Burcu. (1999). *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası Kuram ve Siyasa*. İmge Kitabevi
- Cook, Earl. (1972). Energy Sources for the Future. *Futurist*. 6 (4), 1972. 143-150
- Cooper. F., Andrew. (1997). *Niche Diplomacy: Middle Powers of the Cold War*. New York
- Cooper, F. Andrew, Jongryn, Mo. (2012). The Middle 7 Initiative, Mo Jongryn (Ed), *Middle Powers and G20 Governance*. New York. Palgrave Macmillan

- Çoban, Gizem Sebahat. (2001). Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kendini Gerçekleştirme Basamağında Gizli Yetenekler. *European Journal of Educational & Social Sciences*, 6 (1)
- Dickinson, G. Lowes Dickinson. (1917). *The European Anarchy*. The Macmillian Company, New York.
- Diez, T., Bode, I., & Da Costa, A. F. (2011). *Key concepts in international relations*. SAGE Publications
- Ersoy, Eyüp (2021). Realizm. Ramazan Gözen (Ed.). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İletişim Yayınları.
- Forrester, Jay, W.(1984). The System Dynamic National Model-Objectives, Philosophy and Status, *International System Dynamics Conference*. Oslo, Norveç. Ağustos 2-4, 1984. Massachusetts Institute of Technology
- Gilpin, Robert. (1981). *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press
- Goldstein, Joshua S. (1988). *Long Cycles, Prosperity and War in the Modern Age*. New Haven-Londra. Yale University Press.
- Gray, Colin S. (1999). Strategic Culture as Context: The First Generation of Theory Strikes Back, *Review of International Studies*. 25 (1), 50-55
- Grieco, Joseph M. (1988). Grieco, Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newes Liberal Institutionalism. *International Organization*. 42 (3)
- Han, Ahmet Kasım. (2008). Definition of the Concept of Foreign Policy (Defiinition, Foreign Polic, Objectives of States). Çağrı Erhan, Erhan Akdemir (Ed.). *Foreign Policy Analysis*, içinde (s. 33-45). Anadolu Üniversitesi Press.
- Harvey, David (2005). *A Brief History of Neolibelarism*. Oxford University Press
- Herz, John H. (1950). Idealist Internationalism and the Security Dilemma. *World Politics*. 2 (2)
- Heuer Jr., Richards J. (1999). *Psychology of Intelligence Analysis*, Center for the Study of Intelligence

- Hudson, Valerie (2016). The history and evolution of foreign policy analysis. Smith, Steve, Hadfield, Amelia, Dunne Tim (Ed.), *Foreign Policy, Theories, Actors, Cases*, 3. Baskı, Oxford Uineversity Press
- Ikenberry, G. John. (2001). *After Victory: Institutions, Strategic Restraint and the Rebulding of Order After Major Wars*. Princeton. NJ, Princeton University Press
- Jervis, Robert. (1976). Perception and Misperception. *International Politics*, Princeton University Press, New Jersey
- Johnson, Jeannie L. (2008). *Strategic Culture: Toward a Standard Methodological Approach*. Defense Threat Reduction Agency. National Institute Press. Washington DC
- Kennedy, Paul Kennedy. (1987). *The Rise and Fall of the Great Powers Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*. Random Press
- Keohane, Robert O. (1969). Lilliputians' Dilmmas: Small States in International Politics. *International Organization*. 23 (2)
- Kissinger, Henry A. (1964). *A World Restored: The Politics Conservation in a Revolutionary Age*. Grosset & Dunlap. New York.
- Klein, Yitzhak. (1991). A Theory of Strategic Culture, *Comparative Strategy*. 10 (1)
- Korotayev, Andrey V, Tsirel, Sergey V. (2014). A Spectral Analysis of World GDP Dynamics: Kondratieff Waves, Kuznets Swings, Juglar and Kitchin Cycles in Global Economic Development, and the 2008–2009 Economic Crisis. *Structure and Dynamics*. 4(1).
- Kupchan, A. Charles. (1994). *The Vulnerability of Empire*. Ithaca: Cornell University Press
- Kutlay, Mustafa ve Öniş, Ziya (2021). Turkish foreign policy in a post-western order: strategic autonomy or new forms of dependence?, *International Affairs*, 97 (4).
- Kuznets S. (1930). Secular Movements in Production and Prices. Their Nature and their Bearing upon Cyclical *Fluctuations*. Boston: Houghton Mifflin .
- Laken, David. (1984). Beneath the Commerce of Nations: A Theory of International Economic Structures, *International Studies Qarterly* 28 (2).

- Lasman, Peter ve Speirs, Ronald (Ed.). (2002). *Weber: Political Writings*, Cambridge University Press
- Lewy, Jack S. (1987). Declining Power and the Preventive Motivation for War. *World Politics*, 40 (1)
- Maslow, H.. (1943). A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*. 50 (4)
- Marsheimer, John J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*. W.W. Norton. New York
- Morgenthau, Hans J. (1946). *Scientific Man Versus Power Politics*, University of Chichago Press
- Morgenthau, Hans J.(1985). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, New York
- Oğuzlu, Tarık. (2021). A Theoretical Account of Turkish Foreign Policy under the AKP. Güneş Murat Tezcür (Ed.). *The Oxford Handbook of Turkish Politics*, Oxford Press
- Oğuzlu, Tarık (2015). Güvenlik Kültürü ve Türk Dış Politikası. *Bilig*. 72
- Rathbn, Brian C.. (2007). Uncertain About Uncertainty: Understanding the Multiple Meanings of a Crucial Concept in International Relations Theory. *International Studies Quarterly*. 51 (3)
- Renda, Kadri Kaan. (2013). *Discursive Change in Turkish Strategic Culture: Changing Narratives, Roles and Values*. (Yayınlanmamış doktora tezi). King's College Londra.
- Ripsman, Norrin M, Taliaferro, Jeffrey W. Ve Lobell, Steven E. (2016). *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, Oxford University Press
- Rose, Gideon. (1998). Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy. *World Politics* 51 (1)
- Rosenau, J.N.. (1966). Pre-Theories and Theories of Foreign Policy, R.B. Farrell (Ed.). *Approaches to Comparative and International Politics*, içinde, (s.27-92). Northwestern University Press

- Schmidt, Brian C., Juneau, Thomas Juneau. (2012). Neoclassical Realism and Power, in
 Also Toi ve Barbara Kunz (Ed.), *Neoclassical Realism in European Politics: Bringing Power Back*. Manchester University Press,
- Schweller, Randall L. (2004). Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of
 Underbalancing. *International Security*. 29 (2)
- Schweller, Randall L. (2021). *The Concept of Middle Power*. Expert Commission on
 Middle Power Diplomacy. the Center for Strategic and International Studies/CSIS
 Korea Chair.
- Schweller, Randall L. ve Xiaoyu, Pu. (2011). After Unipolarity: China's Visions of
 International Order in an Era of US Decline. *International Security*. 36 (1)
- Solomou S. (1989). *Phases of Economic Growth, 1850–1973: Kondratieff Waves and Kuznets Swings*. Cambridge: Cambridge University Press
- Sprout, H. Ve Sprout, M. (1957). *Man-Milieu Relationship Hypotheses in the Context of International Politics*. Princeton University Press
- Sterling-Folger, Jennifer. (1997). Realist Environment, Liberal Process and Domestic-Level Variables. *International Studies Quarterly*, 41 (1)
- Suzuki, Susumu, Krause, Volker, Singer, J. David. (2002). The Correlates of War
 Project: A Bibliographic History of The Scientific Study of War and Peace, 1964-
 2000, *Conflict Management and Peace Science*. 19 (2)
- Snyder, H., Glenn. (1997). *Alliance Politics*, Cornell University Press, New York
- Snyder, Richard C., Bruck, H.W., Spain, B. (1954). *Decision Making as an Approach to the Study of International Politics*. Foreign Policy Analysis Project Series,
 No.3, Princeton University Press
- Taliaferro, Jeffrey W. (2004). *Balancing Risks: Great Power Intervention in the Periphery*. Cornell University Press
- Üçbaşı, Ümran. (2020). *Neoklasik Realizm ve Türkiye’de Dış Politikanın Süreçsel Analizi*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Walt, Stephen M. (1982). *The Origins of Alliances*. Cornell University Press. New York.

- Walt, Stephen M. (2002). The Enduring Relevance of the Realist Tradition. Ira Katznelson ve Helen V. Milner (Ed.). Political Science: The State of the Discipline. New York. W.W. Norton
- Waltz, Kenneth N.(1967). *Foreign Policy and Democratic Politics: The American and British Experience*, Little Brown. Boston.
- Waltz, Kenneth N. (2002). Structural Realism after the Cold War. G. John Ikenberry (Ed.) *America Unrivaled: The Future of Balance of Power*, Cornell University Press, Ithaca, New York
- Waltz, Kenneth N. (1979). *Theory of International Politics*. Reading. Addison-Wesley,
- Wohlforth, William C. (2016). Realism and Foreign Policy. Smith, Steve, Hadfield, Dunne, Tim (Ed.), *Foreign Policy Theories, Actors, Cases*. Oxford University Press
- Zakaria, Fareed. (1992). Realism and Domestic Politics: A Review Essay. *International Security*, 17 (1)
- Zakaria, Fareed. (1999). *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role*, Princeton University Press